

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÇEVRESEL
GÜVENLİK POLİTİKALARININ İKLİM KRİZİYLE
MÜCADELEYE ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

Serap KOCAOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. İsmet SARIBAL**

Çankırı-2024

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÇEVRESEL
GÜVENLİK POLİTİKALARININ İKLİM KRİZİYLE
MÜCADELEYE ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

Serap KOCAOĞLU

ORCID ID: 0009-0009-6539-3232

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. İsmet SARIBAL

Çankırı-2024

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	İİİ
TEZ KABUL VE ONAY	İV
ÖN SÖZ	V
ÖZET.....	Vİ
ABSTRACT.....	Vİİ
KISALTMALAR	Vİİİ

1. GİRİŞ 1

2. GÜVENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ VE ÇEVRESEL GÜVENLİK ... 6

2.1. Güvenlik Yaklaşımları	8
2.1.1. Klasik Güvenlik Yaklaşımları.....	8
2.1.2. Genişletmeci Ve Derinleştirmeci Yaklaşımlar.....	14
2.2. Çevresel Güvenlik.....	20

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM GÜVENLİĞİ 30

3.1. İklim Değişikliğinin Etkileri	31
3.1.1. Toprak, Tarım Ve Gıda Üretimi Üzerindeki Etkileri.....	31
3.1.2. Su Ekosistemi Üzerindeki Etkileri	33
3.1.3. Deniz Ve Okyanus Üzerindeki Etkileri.....	34
3.1.4. Orman Üzerindeki Etkileri.....	35
3.1.5. Biyolojik Çeşitlilik Ve Ekosistem Üzerindeki Etkileri.....	36
3.1.6. İnsan Sağlığına Yönelik Etkileri	37
3.1.7. Göç Üzerindeki Etkileri	38
3.1.8. Ekonomi Üzerindeki Etkileri	42
3.1.9. Turizm Üzerindeki Etkileri	44
3.1.10. Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri	44
3.2. İklim Değişikliği Ve Güvenlik İlişkisinin Literatüre Girmesi	47
3.3. Küresel İklim Değişikliği Müzakere Süreci.....	51

4. ABD VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ 61

4.1. 1989-1993 George Herbert W.Bush Dönemi İklim Değişikliği Politikaları.....	69
4.2. 1993–2001 Bill Clinton Dönemi İklim Değişikliği Politikaları.....	71
4.3. 2001-2009 George W.Bush Dönemi İklim Değişikliği Politikaları	76
4.4. 2009-2017 Barack Hussein Obama Dönemi İklim Değişikliği Politikaları.....	80
4.5. 2017-2021 Donald Trump Dönemi İklim Değişikliği Politikaları.....	86
4.6. 2021 Sonrası Joe Biden Dönemi İklim Değişikliği Politikaları.....	93

5. SONUÇ..... 97

KAYNAKÇA 107

ÖZGEÇMİŞ..... 137

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Amerika Birleşik Devletleri Çevresel Güvenlik Politikalarının İklim Kriziyle Mücadeleye Etkisinin İncelenmesi* adlı çalışmanın tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

16/06/2024

İmza

Serap KOCAOĞLU

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

İmza: .....

İmza: .....

İmza: .....

iv

ÖN SÖZ

Amerika Birleşik Devletleri Çevresel Güvenlik Politikalarının İklim Kriziyle Mücadeleye Etkisinin İncelenmesi başlıklı bu çalışmada çevresel problemlerin uluslararası güvenlik sorunu olarak kabul edilmesi ele alınmış ve iklim değişikliğine neden olan en büyük etkenlerden biri olan sera gazı emisyonlarının tarihsel olarak en büyük sorumlularından kabul edilen ABD'nin küresel iklim müzakerelerindeki tutumuna ve bunların etkilerine odaklanılmıştır.

Tezin araştırma ve yazım aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli hocam *Doç. Dr. İsmet SARIBAL* ' a ve eğitim hayatım boyunca bana destek olan sevgili aileme teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

16/06/2024

Serap KOCAOĞLU

ÖZET

Tezin Başlığı : Amerika Birleşik Devletleri Çevresel Güvenlik Politikalarının İklim Kriziyle Mücadeleye Etkisinin İncelenmesi

Tezin Yazarı : Serap KOCAOĞLU

Danışman : Doç. Dr. İsmet SARIBAL

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi : 26.06.2024

Soğuk Savaş döneminde devlet odaklı ve askeri güç temelinde oluşturulan politikalar, savaş sonrasında devletler arasında oluşan ekonomik bağlantılar, iletişim ve teknolojiye ilerlemeler ışığında oluşan konjonktür güvenliği sadece askeri açıdan ele almanın dönemin farklılaşan sorunlarını çözme konusunda yeterli olmayacağını ortaya koymuştur. Bu süreçte Kopenhag Okulu güvenlik kavramının içeriğini siyasal, sosyal, ekonomik ve çevresel güvenlik sektörleri çerçevesinde ele almış ve genişletilmiş bir güvenlik tanımının oluşturulmasına öncülük etmiştir.

Sanayi devrimi sonrası kömür ve petrol gibi fosil yakıtların yoğun olarak kullanımı atmosferde sera gazlarının artmasına yol açarak küresel ısınma ve iklim değişikliğinin oluşmasına neden olmuştur. Oluşan çevresel bozulmanın küresel alana etki eden boyutları ve çatışmalara neden olma potansiyeli çevresel güvenlik fikrini doğurmuş ve birtakım girişimleri beraberinde getirmiştir. Sera gazı üretiminde tarihsel sorumluluk anlamında ilk sırada gelen ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, küresel müzakereler sırasında izlediği tutumla diğer ülkeleri de etkilemiş, iklim kriziyle mücadele çabalarının yavaşlamasına ya da etkisiz hâle gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin iklim değişikliğiyle mücadele çalışmalarına katılımı yapılacak uygulamaların başarıya ulaşmasında elzem kabul edilmiştir. Bu çalışmada, 1990 yılı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin iklim kriziyle mücadeledeki rolüne yönetime gelen başkanların izledikleri politikaların küresel müzakerelerin başarısına olan etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevresel Güvenlik, İklim Değişikliği, ABD.

ABSTRACT

Thesis Title : Examining the Impact of the United States Environmental Security Policies on Combating the Climate Crisis

Author : Serap KOCAOĞLU

Supervisor : Doç. Dr. İsmet SARIBAL

Department : International Relations

Type : Master's Thesis

Date : 26.06.2024

The conjuncture that emerged in the light of state-oriented and military power-based policies during the Cold War period, the economic connections between states after the war, and advances in communication and technology revealed that addressing security only from a military perspective would not be sufficient to solve the differentiating problems of the period. The intense use of fossil fuels such as coal and oil after the Industrial Revolution led to an increase in greenhouse gases in the atmosphere, causing global warming and climate change.

The dimensions of environmental degradation affecting the global arena and the potential to cause conflicts have given rise to the idea of ecological security, leading to various some initiatives. “The United States, one of the leading countries in terms of greenhouse gas production and historical responsibility, has influenced other countries with the attitude it has followed during the global negotiations, causing the efforts to combat the climate crisis to slow down or become ineffective. Therefore, the participation of the United States of America in the efforts to fight climate change is considered essential for the success of the practices to be implemented. In this study, the role of the United States of America in combating the struggle crisis after 1990 and the impact of the policies followed by the presidents on the success of global negotiations were examined.

Keywords: Security, Environmental Security, Climate Change, USA.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (United Nations General Assembly)
COP	: Taraflar Konferansı (Conference of Parties)
EPA	: Çevre Koruma Ajansı (Environmental Protection Agency)
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
IPCC	: Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
UGSB	: Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi (National Security Strategy Document)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program)
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environmental Program)
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (Framework Convention on Climate Change)

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramının kapsamı askeri olmayan tehditleri barındıracak şekilde genişlemiştir. Bu çerçevede çevresel tehditler güvenliğin öznesi hâline gelmiştir. İnsanoğlunun doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmesi zamanla çevresel kaynakların azalmasına ve tahrip olmasına neden olmuştur. Sanayi devriminden bu yana kullanılmaya başlanan kömür, petrol ve doğalgaz türevi fosil yakıtlar iklim değişikliğine yol açmış, yanan fosil yakıtların ısıyı içine hapsetmesiyle ortaya çıkan sera gazı emisyonu çevre ekosisteminin işleyişinde önemli aksaklıklara neden olmuştur. Sanayileşme ve buna bağlı olarak gelişen kentleşmeyle atmosferdeki sera gazlarının yoğunluk oranları değişmiş, sera etkisinin artmasıyla küresel ısınma ve iklim değişikliği meydana gelmiştir.

İklim değişikliği; sanayileşmeyle fosil yakıt kullanımının artması, arazi kullanımındaki değişimler ve ormansızlaştırma gibi insan faaliyetleri neticesinde atmosferde sera gazı birikiminin artmasıyla yeryüzündeki ortalama sıcaklık artışı ve beraberinde gelen küresel etkileri ifade etmektedir (İğci ve Çobanoğlu, 2019, s. 131). İklim değişikliğiyle küresel ısınma kavramı birbirinin yerine kullanılsa da aslında aynı anlama sahip değildir. Küresel ısınma, iklim değişikliğinin sadece bir yönüdür ve atmosferin sıcaklık ortalamasının artması anlamına gelmektedir (EPA, 2016, s. 3). İklim değişikliği ise sıcaklıkların artması, buzulların erimesi ve buna bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesi, adaların kıyı şeritlerinin yok olması, toprak parçalarının azalması, kuraklık, çölleşme ve orman yangınları gibi hususları içine alan çok boyutlu bir kavramdır. İklim değişikliği gıda ve temiz içme suyunun temininin zorlaşması, insan sağlığının zarar görmesi ve kitlesel göçlerin yaşanması gibi tehditleri içinde barındırmaktadır (STM, 2020, s. 4). Çevresel bozulma ve güvenlik arasındaki ilişkinin en önemli öğelerinden biri kabul edilen iklim değişikliği, etkileri itibariyle neden olacağı güvenlik ve çatışma riskleri açısından üzerinde durulması gereken bir konudur (Kovancı ve Karakoç, 2019, s. 347). İklim değişikliği, etkilerinin belirginleşmeye başladığı dönem olan 1960’larda çevresel bir sorun olarak değerlendirilmiş, bilimsel ve teknik bazı çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Ancak zamanla nedenleri ve sonuçları göz önüne alındığında iklim değişikliğinin sadece çevresel bir sorun olmadığı ekonomik, siyasal ve sosyal hayata

etki eden karmaşık bir sorun olduğu görülmüş, çözümünün ise tüm devletlerin katkı sağlaması gereken küresel bir mücadeleyle gerçekleşebileceği ortaya çıkmıştır (Şıvgın ve Afacan, 2020, s. 144).

Çevre hareketlerinin ortaya çıkmaya başladığı 1960'lı yıllarda kamuoyu üzerinde belirgin bir etkiye sahip olan bir dizi kitap yayınlanmıştır. Bunların en bilinenleri 1962 yılında yayınlanan Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar (Silent Spring)*, Stewart Udall'ın *Sessiz Bunalım (The Quiet Crisis-1963)*, Jean Dorst'un *Doğa Ölmeden Önce (Before Nature Dies-1965)*, Rolf Edberg'in *Bir Toz Zerresi Üzerinde (On The Shred of a Cloud-1966)* ve Max Nicholson'ın *Çevresel Devrim (The Revolution-1970)* kitaplarıdır. Benzer temalara sahip bu kitaplar ve diğer yayınlar kamuoyunda çevre sorunlarıyla alakalı farkındalık oluşmasında önemli rol oynamıştır (Caldwell, 1996, s. 36). Bununla birlikte takip eden yıllarda ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin görünür hâle gelmesi, savaşlar ve 1973 Petrol Krizi sürecinde oluşan ambargo sebebiyle gündeme gelen kaynak sorunları doğa ve insan yaşamını tehdit eden sorunlar olarak ortaya çıkmış dolayısıyla tedbir alma ihtiyacı doğmuştur (Vural, 2018a, s. 29).

İklim değişikliği konusu ilk kez 1972 yılında Stockholm'de yapılan BM İnsani Çevre Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferansta ilk defa çevre hakkı ve ortak sorumluluk kavramları kullanılmıştır. Ekonomik ve sosyal gelişmenin bir arada yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Alada ve diğerleri, 1993, s. 93). Çevre sorunlarının görüşüldüğü bu konferans sonucunda UNEP kurulmuştur. 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu oluşturulmuş ve 1987 yılında bu komisyon tarafından *Bruntland Raporu* adı ile de bilinen *Ortak Geleceğimiz* raporu yayınlanmıştır. Çevre ve güvenlik arasındaki bağı vurgulayan ilk uluslararası belge kabul edilen raporda, çevresel güvenliğin askeri çözümlerle sağlanamayacağı, ulusal egemenliğe yönelik siyasi ve askeri tehditleri içeren geleneksel güvenlik anlayışının çevresel stresin artan etkilerini içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (BM, 1987).

Soğuk Savaş sonrasında küresel çevre sorunlarının görünür hâle gelmesi ve neticelerinin uluslararası barış ve güvenliği etkileyecek boyutlara sahip olması BMGK'nin iklim değişikliğini uluslararası barış ve güvenlik konuları çerçevesinde değerlendirmesine neden olmuştur. BM, kurucu antlaşması *Barışın Tehdidi*,

Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler başlıklı 12.bölümün 39.maddesiyle; Güvenlik Konseyi barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırı eyleminin varlığını tespit ettiği takdirde uluslararası barış ve güvenliği korumak ya da yeniden tesis etmek amacıyla tavsiyede bulunacağı kararlaştırılmıştır (BM, 1945). Soğuk Savaş sonrası çevre sorunlarının barış ve güvenliği tehdit eder hâle gelmesiyle BM, çevresel problemleri uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek öğeler arasında sayarak iklim değişikliğini yeni bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Keza 1994'te yayınlanan *İnsani Kalkınma Raporu* insan güvenliğini tehdit eden güvenlik alanlarını açıklamış ve çevresel güvenlik konusu bu alana dâhil edilmiştir. BM, 2009 yılında iklim değişikliğinin uluslararası bir güvenlik sorunu olduğunu belirterek bünyesindeki organları bilgilendirmiş ve bu farkındalık üzerinden politikalarını şekillendirmiştir. BM'nin iklim krizi konusundaki farkındalığının en somut göstergesi BM öncülüğünde yapılan BMİDÇS ve her yıl olağan olarak düzenlenen COP toplantılarıdır (Öztürk ve Öztürk, 2019, ss. 531-532).

Çevresel sorunların dünyaya etki eden boyutlarının gündeme gelmesiyle uluslararası aktörler, çevre sorunlarının geleceğini öngörmüş ve sorunları çözmeye yönelik bir çabayla konferans ve toplantılar düzenlemiş, antlaşmalar imzalamışlardır (Kaymaz ve Tut, 2020, s. 80). Bu konuyla ilgili atılan önemli adımlar 1992 yılında gerçekleştirilen BMİDÇS, 1997 yılında düzenlenen 3.COP Toplantısı'nda küresel olarak sera gazlarının azaltılmasına yönelik bağlayıcı hedeflerin koyulduğu Kyoto Protokolü ve 2015 yılında düzenlenen 21.COP Toplantısı'nda kabul edilen Paris Antlaşması'dır (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020, s. 363).

İklim krizinin önlenmesine yönelik gerçekleştirilen girişimlerin temel amacı sera gazlarının azaltılması ve küresel sıcaklığın belirli sınırlar dâhilinde kalmasını sağlamaktır. Genel olarak devletler iklim değişikliğinin oluşturduğu etkileri azaltmak veya iklim değişikliği etkilerine uyum sağlamak istese de düzenlenen konferanslara ve imzalanan antlaşmalara uygun davranılmaması, herhangi bir denetim mekanizmasının olmaması, konuya gereken önemin gösterilmemesi, gelişmiş ülkelerin ekonomik çıkarlarını ön planda tutması ve diğer ülkelerin de bu eğilimi göstermeye olan yatkınlıkları çevre ve iklim sorunlarının çözülmesini engelleyen nedenleri oluşturmuştur (Çeçen ve Güvenç, 2022, s. 21). Gelişmiş ülkeler, iklim krizinin varlığını gösteren bilimsel kanıtlara rağmen bu hususta somut adım atmamış,

ekonomik ve siyasi kaygılar nedeniyle küresel iklim krizi müzakerelerine mesafeli olmuşlardır. Bu ülkelerin en başında ABD gelmektedir. ABD, başkanların farklı algı ve bakış açıları nedeniyle iklim krizi politikalarının oluşturulması ve uygulanması hususunda kararsız bir süreç yürütmüştür. Kimi zaman iklim krizi konusunda lider rol oynanması gerektiği vurgusu yapılırken, kimi zaman konu küresel ve ciddi bir sorun olarak görülmemiş ve politik malzeme olarak kullanılmıştır (Deliktaş, 2021, s. 309). Örneğin; George W. Bush, ABD başkanlığı yaptığı sırada ekonomik çıkarları öne sürerek Kyoto Protokolü'nü imzalamamış, bu durum iklim değişikliğiyle mücadele amaçlı sürdürülen uluslararası girişimleri zora sokmuş ve protokolün başarısız olmasına neden olmuştur. Başkan Barack H. Obama ilk seçim döneminde ABD'nin küresel iklim krizi konusunda sorumluluk alması gerektiğini belirtmiş ve başkan olduktan sonra aldığı kararlar, sera gazı emisyonlarını azaltmak için yürüttüğü çalışmalar ve Paris Antlaşması'na verdiği destekle iklim krizinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik somut adımlar atmıştır. Obama yönetimi süresince küresel iklim kriziyle ilgili yapılan müzakerelerde ABD'nin lider rol oynaması gerektiği düşüncesinden hareketle çalışmalarını sürdürmüştür. Fakat Obama'dan sonra yönetime gelen Donald J. Trump iklim değişikliğinin varlığını inkâr etmiş ve buna yönelik politikalar izlemiştir.

Trump yönetimi sırasında ABD, iklim krizine bakış açısını tamamen değiştirmiş, Paris Antlaşması'ndan çekilmiş, iklim değişikliğiyle ilgili herhangi bir inisiyatif almaktan kaçınmıştır. Fosil yakıt tüketimine dayalı bir ekonomik sistem inşa edilmiş, iklimi koruma sorumluluğu ve sera gazı azaltım hedeflerinden uzaklaşmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak küresel ısınma ve iklim krizinin olumsuz etkilerini azaltmak için büyük bir sera gazı yayıcısı olan ABD gibi ekonomik bir gücün desteğini alamamak uluslararası alanda iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik yapılan çalışmalara sekte vurmuştur. ABD'nin bu tutumu yüzünden küresel iklim müzakerelerinde belirlenen hedef ve çalışmalarda Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Hindistan gibi diğer sanayileşmiş ülkeler de bağlayıcı hükümlerden kaçınmış, söz konusu ülkelerde üretilen sera gazlarının kontrol altına alınması zorlaşmıştır.

Joe Biden'ın yönetime gelmesinden sonra, Trump döneminin aksine ABD uluslararası iklim krizini önlemeye yönelik faaliyetlerde yeniden aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde ABD, Paris Antlaşması'na yeniden dâhil olmuştur. Bu

gelişme çevre politikalarındaki çözüm sürecini ve iş birliklerini geliştiren bir adım olması açısından umut verici olarak değerlendirilmiştir (Deliktaş, 2021, s. 316). ABD sahip olduğu ekonomik, siyasi ve askeri güç kapasitesi gereğince birçok uluslararası örgütün işleyişi ve kuruluş aşamasında etkili olmuştur. Bu nedenle çevre koruma antlaşmalarının oluşturulması, işletilmesi ve yürütülmesinde ABD başkanlarının izledikleri politikalar önem taşımaktadır (Oğuz, 2019, s. 525).

ABD’de 1987 yılından itibaren devlet başkanları tarafından yayınlanması zorunlu olan UGSB güvenlik önceliklerinin ve stratejilerinin yayınlandığı herkes tarafından okunabilir dokümanlar olarak her yıl yayımlanmaktadır (Ocak, 2016, s. 30). UGSB, yayınlandığı dönemin güvenlik algısına ve önceliklerine göre şekillenmektedir. Soğuk Savaş sonrası güvenlik tehditlerinin değişmesi ve genişlemesine bağlı olarak çevresel sorunların güvenlik kavramı çerçevesinde ele alınmaya başlaması UGSB’nin içeriğine çevre ve iklim konularının dâhil olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı çevresel konuların güvenlik kavramının içerisine girişini, iklim değişikliği konusunda büyük oranda sera gazı salınımına sahip olan ülkelerin başında gelen ABD’nin UGSB’lerinde çevrenin korunmasına dair belirlenen hedeflerin 1990 yılından günümüze değin yürütülen politikalarla ne kadar örtüştüğünü ve ABD politikalarının iklim kriziyle mücadele amacıyla yapılan küresel girişimlere olan etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada ABD’nin ulusal çevre politikalarının küresel iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik yapılan müzakerelerde ülkelerin politikalarını ve eylemlerini şekillendirerek müzakerelerin genel başarısına etkide bulunduğu iddia edilmektedir. Literatürde ABD başkanları özelinde iklim değişikliğine yönelik politikaların değerlendirildiği birçok makale bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak yayınlanan UGSB’lerde çevre politikalarının ve çevrenin korunmasına dair belirlenen hedeflere nasıl yer verildiği, başkanların bu hedeflere ne ölçüde riayet ettikleri ve ulusal çevre politikalarının uluslararası alandaki etkilerine odaklanılmıştır. Literatürde bu şekilde ele alan kapsamlı bir çalışmanın eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada UGSB’nin çevre ve iklim değişikliğini içeren bölümleri detaylı olarak ele alınmış ve yürütülen politikalar başkanlar düzeyinde karşılaştırılmalı tarih yöntemiyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, literatür taraması yöntemine başvurulmuş, bilimsel kitap, makale, tez, internet kaynakları ve söz konusu devletin resmî belgeleri disiplinler arası bir yaklaşım temelinde ekolojik bir sorun olan iklim değişikliği probleminin ortaya çıkardığı sorunlar çevresel güvenlik boyutu yönüyle ele alınmıştır. Çevresel sorunların bir güvenlik sorununa dönüşmesi, çevresel güvenlik kapsamında küresel bir çabanın oluşturulması ABD politikaları ve etkileri bazında incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmada ABD başkanlarının iklim kriziyle mücadele noktasında izledikleri politikalar arasındaki farklar nelerdir? Ulusal Güvenlik Stratejilerinde çevre güvenliği nasıl yer bulmuştur? ABD politikaları uluslararası alanda gerçekleştirilen küresel iklim krizi mücadelesini nasıl etkilemiştir? ABD'nin iklim krizi müzakerelerinde ortaya çıkan yükümlülöklere uymaması ne gibi sonuçlara yol açmıştır? sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş kısmı dâhil olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde öncelikle güvenlik kavramının ne olduğu uluslararası ilişkiler kuramlarının temel önermeleri ışığında açıklanmıştır. Ardından Soğuk Savaş sonrası güvenliğin içeriğinin genişleme ve derinleşmesine yönelik yaklaşımlar, Kopenhag Okulu çerçevesinde güvenliğin dönüşüm süreci ve çevresel sorunların ortaya çıkması açıklanarak kavramsal ve kuramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde çevre ve güvenlik arasındaki ilişki açıklanarak çevresel güvenlik boyutunun ortaya çıkışı, çevresel güvenlik kaygılarının oluşmasının temelini hazırlayan küresel iklim değişikliğinin nedenleri siyasi, ekonomik, ekolojik ve toplumsal etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında iklim krizine karşı küresel mücadeleye yönelik yapılan girişimler içinde ön plana çıkan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması genel olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise tezimizin ana konusunu oluşturan ABD'de çevre sorunları ve iklim değişikliği konusunun güvenlik kavramının içine dahil edilmesi, 1990 sonrası oluşturulan UGSB'lerin çevre sorunlarıyla mücadele ve iklim değişikliğini ele alış şekli, devlet başkanlarının konuya bakış açıları ve izlenen politikaların iklim kriziyle mücadele amacıyla yürütölen küresel müzakerelerin başarısına etkisi analiz edilmiştir.

2. GÜVENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ VE ÇEVRESEL GÜVENLİK

Güvenlik, devlet ve devlet dışı aktörler için olağanüstü önlemler alınmasını gerektiren konulara, tarihsel şartlara ve değişen durumlara karşı uyarlanan bir kavramdır (Brauch, 2018, s. 2). Özünde bir gereksinim olan güvenlik kavramı; insan, toplum, devlet ve sistem düzeyinde aktör ve değişkenleri içeriğinde barındırmaktadır (Yorulmaz, 2014, s. 106). Bu nedenle güvenlik kavramının içeriği, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan tehdit ve risklerin etkisiyle değişmiş, siyasi, sosyal ve ekonomik olaylara bağlı olarak genişlemiştir (Bakan ve Şahin, 2018, s. 135-136).

Güvenlikle ilgili pek çok tanımlama yapılmakla beraber teorisyenler genel olarak kimin ve neyin güvenliği, tehdidin ne olduğu, meşru güvenlik sağlayıcının kim veya ne olduğu, güvenliğin sağlanmasında kullanılacak yöntemlerin neler olduğu ve güvenliği sağlamak için nelerden vazgeçilebileceği sorularına verdikleri cevaplarla birbirlerinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır (Baysal, 2022, s. 4). Güvenlik kavramının muğlaklığını ilk vurgulayan isim olan Arnold Wolfers, (Sancak, 2013, s. 124) güvenliği nesnel anlamda sahip olunan değerlere karşı bir tehdidin olmayışı, öznel anlamda ise var olan değerlere karşı tehdidin olup olmadığına dair bir endişenin olmayışı şeklinde değerlendirmiştir (Wolfers, 1952, s. 485).

Temel olarak var olan değerlere yönelik bir tehdidin olmayışının bir kimsenin veya bir birimin güvende olmasını sağlayacağı konusunda uzlaşılsa da güvenlik tartışmalı bir kavramdır. Güvenlik tahlillerinin ana noktasının birey, ulus veya uluslararası güvenlik olarak mı yapılması gerektiği konusunda da farklı düşünceler bulunmakla beraber ulusal güvenlik her zaman uluslararası ilişkiler literatürüne egemen olmuştur (Baylis, 2012, s. 156). Güvenlik kavramı insanlığın varoluşundan itibaren cari olan bir olgu olmasına rağmen konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar çok yenidir. Güvenlikle ilgili çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmış ve kavram sadece askeri boyutu kapsayacak şekilde biçimlendirilmiştir (Yılmaz, 2007, s. 70). Fakat daha sonra Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni konjonktürde istikrar ortamının devamlılığını sağlayamama kaygısı, güvenlik tehditlerinin klasik devlet merkezli askeri tehditlerin dışında daha farklı şekilde değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Güvenliğin ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri barındırdığı düşüncesi

güvenlik kavramının içeriksel olarak değişimini ve alternatif yaklaşımların literatüre girmesini sağlamıştır (Elmas, 2013, s. 9). Günümüzde güvenlik terör eylemleri, nükleer facialar, çevresel felaketler, ekonomik bunalımlar, salgın hastalıklar ve insan hakları ihlalleri gibi bireyleri, toplumları ve devletleri etkileyen birçok sorunu kapsamakta ve geniş bir çerçevede değerlendirilmektedir. Toplumların var olan düzenin devamı ve istikrarın sağlanmasında güvenliğe ihtiyaçları vardır. Güvenliğin amacı da bireylerin ve devletlerin kendilerini tehdit ve tehlikelerden uzak hissetmelerini sağlayarak sağlıklı bir toplumsal yaşamı sağlamaktır (Elmas, 2013, ss. 3-4).

2.1. Güvenlik Yaklaşımları

2.1.1. Klasik Güvenlik Yaklaşımları

Totaliter rejimlerin son bulduğu ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı uluslararası arenada barışın devamlılığıyla devletlerin güvenliğini sağlayabileceği düşüncesine sahip idealizm yaklaşımı, I. Dünya Savaşı'nın çıktıkları doğrultusunda iyimser bir bakış açısıyla uluslararası iş birliği, uluslararası hukuk ve örgütlenme konuları üzerinde durmuş, aktörler arasında barışçıl ilişkiler kurulabileceğine ve böylece devletin güvenlik içinde olabileceği kanısına varmıştır (Dedeoğlu, 2008, s. 53). İdealizmin temel öğelerinin açıklandığı Kant'ın *Ebedi Barış Üzerine* adlı eseri bu kanıyı destekleyen bir bakış açısıyla yazılmıştır. Kant, demokrasi ve uluslararası düzenin hâkim olduğu bir ortamda çatışma riski azdır ve anlaşmazlıklar barışçıl yollarla çözülebilir düşüncesinden hareketle demokratik barış görüşünü oluşturmuştur. Bu görüş demokrasiyle yönetilen devletlerin çatışma amaçlı bir hazırlığa girişmeyeceği veya çatışma hamlesinde bulunmayacağı üzerinde durmuştur (Ergüven, 2016, s. 783).

İdealizm, I. Dünya Savaşı sonrası güvenlik çalışmalarının başrolünde olmasına rağmen II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır. İdealizmin sahip olduğu iş birliği ve devletlerin ortak güvenliği normlarının yerini devletin kendi güvenliğini kendi kabiliyetiyle sağlaması gerektiği düşüncesine sahip olan realizm yaklaşımı tartışılmış (Ergüven, 2016, s. 786) ve idealizme birtakım eleştiriler getirilmiştir.

İdealizmin sorgulanmaya başladığı dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan ve idealizme olan ağır eleştirileriyle klasik realizmin temelini atan Edward Hallet Carr'a göre uluslararası rekabetin aktörü olan devlet, iktidar ve egemenlik kavramlarının pekiştirilmesine yardım ederken aynı zamanda çatışmalara ve güvensiz bir ortama neden olmaktadır. Devletlerin çıkarları birbirleriyle çelişmekte ve bu sebeple de idealizmin öne sürdüğü evrensel barışın kurulması imkânsız hâle gelmektedir. Carr'a göre iç ve dış güvenliği sağlama gayesiyle oluşturulan politikalar sonucunda meydana gelen çıkar çatışmaları ve devletlerin iktidar ve egemenliğini pekiştirmek için yaptıkları faaliyetler güvensiz bir ortamın oluşmasına aracılık etmektedir. Bu nedenle idealizmin vaat ettiği barış ortamının oluşması imkânsızdır (Dedeoğlu, 2008, s. 67).

Klasik güvenlik yaklaşımı, realist düşünce üzerinden oluşturulan egemenlik ve sınır güvenliği gibi olgular temelinde askeri güç çerçevesinde değerlendirilmekte ve devletler arasında olan çatışma potansiyelinden doğabilecek riski ifade etmektedir (Çıkrıkçı, 2017, s. 223). Realist yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devletin amacı, bekanın sağlanması ve çıkarların korunması için güç unsurlarının ön plana çıkarılmasıdır (Küçüksolak, 2012, s. 203). Klasik güvenlik yaklaşımı düşünürleri, realist çalışmalarda da vurgulanan uluslararası sistemdeki anarşi ve güvensizlik nedeniyle güvenliğin nasıl sağlanabileceği noktasında rasyonel bir yapı olarak kabul edilen devletin, sürekli güç ve kapasite artırımına gitmesi gerektiğinden bahsetmişlerdir (Sandıklı ve Emeklier, 2012, s. 7). Uluslararası sistemin anarşik olması devletleri kendi güçlerini oluşturarak güç temelli stratejiler üretmeye ve tedbir almaya teşvik etmektedir. Realizme göre uluslararası politika güç etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle güç bir araç değil, devletin öncelikli amacıdır (Aydın, 2004, s. 38). Morgenthau'ya göre güç peşinde koşma güdüsü, uluslararası anarşi ve çatışmayı beraberinde getirmektedir. Devletler politikalarının temelinde ulusal çıkar kavramını yerleştirmişlerdir. Uluslararası politikalar devlet çıkarlarının çatıştığı alanlardır. Devletin dış politika eylemleri ahlaki değer yargılarına göre değerlendirilemez. Devleti yöneten liderin görevi ahlak kurallarına uygun davranmak değil, tedbirli şekilde ülkesini idare etmektir (Morgenthau, 1954, ss. 4-14, aktaran. Aydın, 2004, ss. 46-47).

Realizmin üst otoritenin yoksunluğu nedeniyle anarşik olarak kabul ettikleri uluslararası sistemde devleti ana aktör yapan iki önemli husus vardır. Birincisi devlet, vatandaşlarının güvenliğini sağlayan ve toplum içindeki anarşiyi sonlandıran evrensel meşruluğa sahip tek aktördür. İkincisi, anarşi ortamının devleti sürekli güvenliğini sağlama içgüdüsüyle hareket etmeye zorlamasıdır. Buna göre devlet hem güvenliği sağlayan bir güvenlik öznesi iken hem de güvenliğin sağlanmasını amaç edinmiş bir güvenlik nesnesidir. Anarşi ortamında savaşı engelleyecek bir otorite yoktur ve devletin karşısındaki en büyük tehlike savaş ihtimalidir (Kolasi, 2014, s. 122). Savaşın güvenlik kavramını adlandırmadaki rolü Hobbes'un insan doğasıyla ilgili yaptığı analizlere dayandırılabilir. Hobbes'un çıkarlara göre hareket eden bencil varlıklar olarak kabul ettiği insanın doğası gereği savaş kaçınılmaz bir durumdur. İnsanlar arasında sürekli bir mücadele ve devletler arasında sürekli bir rekabet vardır. Bu rekabet hâli ancak güçlü bir devlet (*Leviathan*) yapılanmasıyla çözülecektir. Güvenlik bu noktada güçlü modern devletin kurucu unsuru ve aynı zamanda devletin sağlaması gereken asli bir vazife olarak kabul edilmektedir (Kaya, 2019, s. 10). Hobbes'a göre insanın yapısı bencil, çıkarıcı ve saldırgandır. Doğada bir otorite olmaması nedeniyle kuşku, korku ve şiddet hâli hâkimdir. Bu korku hâlinin etkisiyle oluşan güvensiz ortam insanların yetkilerini bir üst otoriteye (*Leviathan*) devretmelerine neden olmuştur. Uluslararası ilişkilerde dünya düzenini sağlayacak bir *Leviathan*'ın olmayışı sistemi anarşik hâle getirirken savaş çıkmasını da kaçınılmaz kılmaktadır (Arı, 2017, s. 452). Hobbes, başat güç olan devletin iç ve dış güvenlik parametreleri aracılığıyla güvenliğini sağlayabileceğini belirtmiştir. Hobbes'a göre dış güvenlik, devletin dış düşmanlarından gelebilecek tehditlere karşı korunma ve barışın korunması, iç güvenlik ise devletin özgürlük ortamını sağlaması ve kamusal güvenlikle uyumlu ölçüde zenginlik sahibi olunmasıyla sağlanır. Uluslararası yapı anarşik bir doğa durumudur ve çatışmalar kaçınılmazdır. Uluslararası ilişkiler devletlerin çıkarları etrafında şekillenmektedir. Dış politika sıfır toplamlı bir oyundur. Tüm bu görüşlerin geneline bakıldığında Hobbes'un uluslararası sistem ve politikaya dair düşünceleriyle aslında klasik güvenlik yaklaşımındaki temel kabulleri ortaya koyduğu görülmektedir (Emeklier, 2011a, ss. 110-111).

Realizm, birey güvenliğini göz ardı ederek toplumsal kolektif güvenliğe vurgu yapmaktadır. Realizme göre insan doğasının kötülüğü nedeniyle sürekli bir güvenlik

hâli mümkün olmadığından devlet sadece güce dayalı politikalar izleyerek gücünü maksimum hâle getirdiğinde güvende sayılabilmektedir (Şen, 2014, s. 25). Fakat bir devletin gücünü ve askeri kapasitesini arttırmaya yönelik girişimleri diğer devlet için tehlike olarak algılandığından onu her zaman güvende tutmaya yetmeyebilir. Devletlerin iktidar ve egemenliklerini pekiştirme amacıyla güçlerini arttırmaları sonucu oluşan güvenlik ikilemi realizmin en önemli güvenlik paradoksunu oluşturmaktadır. Bu durum güç dengesi politikasıyla kontrol edilebilmektedir. Güç dengesi çerçevesinde sistem, bir devletin çok fazla güçlenmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Realizme göre barış hâli güç dengesinin sağlanmasının, savaş ise güç dengesinin bozulmasının bir sonucudur. Bu anlamda realistlere göre barışın sağlanmasının ön koşulu uluslararası ilişkilerde güç dengesinin sağlanmasıdır (Karabulut, 2015, s. 60).

Realist yaklaşım, uluslararası ilişkileri devletlerin kendilerini koruma güdüsüyle ilişkilerini yönlendirdiği ve uluslararası sistemi bir üst otoriteden yoksun belirsiz bir alan olarak tanımlamıştır. I. ve II. Dünya Savaşları realist paradigmanın doğru olduğu kanısını yaratmış ve Soğuk Savaş süresince de devlet merkezli ulusal güvenlik algısı ve askeri güç odaklarına atfedilen önemle dönemin baskın yaklaşımı olmaya devam etmiştir (Kiraz, 2014, s. 109). Ancak realizmin uluslararası ilişkilerin tamamını izah edememesi ve ulusal güvenliğin çerçevesini daraltması, neorealizm yaklaşımının geliştirilmesini sağlamıştır. Neorealizm uluslararası sistem ve ulusal güvenlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur (Varlık, 2012, s. 9).

Siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri bulunan uluslararası sistemin devletler, uluslararası örgütler ve birey gibi aktörlerin davranış ve güvenlik durumlarına etkide bulunduğu düşüncesinden hareketle neorealizm, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir otoritenin olmamasının uluslararası sistemde anarşiye neden olduğunu vurgulamaktadır. Neorealizme göre devletin sahip olduğu kapasite onun güvenliğini sağlamada en etkili araçtır ve devletin sahip olduğu kapasitenin büyüklüğü diğer devletlere karşı uygulayacağı caydırıcılığın etkisinin artmasını sağlamaktadır. Uluslararası alanda devletlerin hareketlerini denetleyecek bir otoritenin yokluğu, silahlanma ve kapasite arttırımıyla güvenlik sağlama girişimlerine ve sonrasında daha büyük bir sorun olarak güvenlik ikilemine neden olur. Devletlerin birbirlerine dair güvenlerinin olmaması küresel bir güvenlik

yapılanması oluşturulamamasının önündeki en büyük engeldir. Devletlerin güvenliğini sağlamasının ön koşulu bir devletin egemen güç olarak ortaya çıkışını engellemek ve güç dengesi politikası izlemektir (Yıldırım, 2020, s. 1702). Güç dengesi, bir devletin ya da devletlerin diğer devletlerden daha fazla güçlenmesinin önüne geçilecek biçimde gücün dağılımını sağlamak anlamına gelmektedir. Güç dengesi sağlandığında devletin nüfus miktarı, sanayileşme oranı, teknolojik gelişmişliği ve askeri kapasitesi ne kadar güçlü ise etrafında meydana getirdiği potansiyel tehdit algısı ve caydırıcı gücü o kadar etkili olacaktır (Walt, 1987, s. 22). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortamda ve Soğuk Savaş'ın devam ettiği yıllarda devletler güvenliklerini caydırıcılık esasına dayalı olarak sağlamaya çalışmışlardır. Devletler uluslararası sistemde revizyonist amaçlı politikalar izleyip uluslararası sistemde değişiklik yapmaya çalıştığında diğer güçler "güç dengesi" ilkesine başvurarak dengeleyici bir blok oluşturmuşlardır. Devletleri güvensizliğe itecek politikaların sahibi devlete, izlediği politikaların kendi açısından maliyetli olacağının gösterilmesine dayanan caydırıcılık esası, güçlerin rasyonel hareket ettiğini varsaymaktadır (Oğuzlu, 2007, s. 7). Güç dengesini sürdürme kaygısı devletlerin birbirlerine saldırmaktan kaçınmalarını sağlamaktadır. Çünkü devletler oluşabilecek faydanın karşılaşacakları zarardan fazla olduğunu düşündüklerinde aleyhlerine gelişecek durumlardan kaçınacaklar ve böylece güç dengesini korumaya devam edeceklerdir (Arı, 2017, s. 101).

Waltz, uluslararası sistemin yapı, süreklilik ve değişkenliğine odaklanan en iyi uluslararası teori olarak neorealizmi işaret etmiştir. Neorealizmde sistemin yapısı ve gücün sisteme dağılımı ana değerlendirme noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası yapı devlet davranışlarını belirlerken, aktörler yapının belli şekilde yönlendirilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle aktörlere daha az önem atfedilmiştir. Devletler kültürel, ideolojik ve sosyolojik farklılıklara sahip olsalar da temelde birbirlerine benzerler ve aynı fonksiyonları yerine getirirler. Sadece içlerinde bulunan birimler, performans ve kapasiteler noktasında birbirlerinden ayrışırlar. Waltz bu noktada büyük güçlerin politikalarını göz önüne alarak uluslararası politika ve sistemdeki değişimi söz konusu devletlerin yükseliş veya düşüşü ile açıklamaktadır (Aydın, 2004, ss. 48-49). Waltz'a göre devletler arasındaki güç dengesi süreklilik göstermekte, denge bozulsa bile tekrar kurulmaktadır. İki kutuplu ya da çok kutuplu düzende her zaman güç dengesi sistemin temel özelliğini oluşturmaktadır. Fakat iki kutuplu düzenin daha

istikrarlı olduğu ve savaş çıkma ihtimalinin daha az olduğu kanısındadır. Çok kutuplu yapıda oluşan karşılıklı bağımlılık, değışen askeri ittifaklar ve kapasiteler istikrarı azaltan konulardır. Genel olarak bakıldığında Waltz, uluslararası yapı ve sistem kavramları üzerinde durmuş, (Linklater, 1995, ss. 246-247) uluslararası yapıyı mevcut bir üst otoritenin bulunmayışı, bireylerin ve kurumların nasıl davranacaklarının yazıldığı anayasal bir metin olmayışı nedeniyle anarşik olarak değerlendirmiştir (Arı, 2017, s. 96).

Neorealist yazarlar olan Waltz ve Mearsheimer'e göre güvenlik ve güvensizlik kavramları, uluslararası sistemin yapısının bir sonucudur. Devletlerin çıkarlarını ön planda tutması ve devletler arası rekabet, sabit bir uluslararası sistemin varlığına engel olmaktadır. Süreklilik arz eden bu anarşi ortamında devletler güvenliklerini güvence altına almak amacıyla şiddete meyilli politikalar ortaya koymaktadırlar (Baylis, 2012, s. 155). Morgenthau'ya göre rasyonel bir dış politika, risk faktörlerinin minimuma indirgenmesi, kazanç miktarının ise maksimuma çıkarılmasıdır. Genel olarak devletlerin çıkarları değişkenlik gösterse de bu çıkarları elde etme yönünde izleyecekleri motivasyon benzer özelliklere sahiptir (Arı, 2017, s. 109).

Neorealizme göre uluslararası arenada gerek devletlerin gerekse diğer aktörlerin durum ve eylemlerini belirleyen uluslararası sistemdir. Güç dengesi politikası, devletlerin istikrarını sağlamakla beraber uluslararası sistemde düzeni ve güvenliği beraberinde getirmektedir. Neorealistler, realist düşünürlerden farklı olarak devletlerin istikrarının uluslararası sistemde güvenliği getireceği anlayışını benimsemişlerdir (Sandıklı ve Emeklier, 2011, ss. 24-25). Realizmin aksine "güç" bir amaç olmayıp, ihtiyaç olduğunda kullanılabilecek bir araçtır. Devletin güçlü olması da zayıf olması da onu diğer devletlerin saldırısına açık hâle getirebilir. Kritik durumlarda devletin ilk kaygısı güç değil güvenlik olmalıdır (Waltz, 1990, s. 36).

Genel bir bakış açısıyla klasik güvenlik anlayışının güç, savaş ve barış kavramları çerçevesinde şekillendiği görölmektedir. Bunun temel nedeni Edward H. Carr, Hans Morgenthau gibi realist yazarların ve öncesindeki idealist düşünürlerin uluslararası ilişkilerin yönlendirilmesine olan etkisidir (Karabulut, 2015, s. 52). Ancak Soğuk Savaş sonrası konjonktürün etkisiyle devletler arasında artan bağımlılık, küreselleşme, güvenlik ikilemini azaltan gelişmeler ve uluslararası örgütlerin iş

birliğini arttırıcı çalışmaları klasik güvenlik yaklaşımlarını sorgulanır hâle getirmiştir (Baylis, 2012, s. 154). Uluslararası güvenlik denilince yalnızca uluslararası ilişkileri temel kabul eden ve güvenliği dar bir çerçevede ele alan yaklaşımların dünyada yaşanan yeni sorunlara cevap verememesi ve görmezden gelmesi güvenlik çalışmalarının genişletilmesi görüşlerinin artmasını sağlamıştır (Güneş, 2014, s. 74).

2.1.2. Genişletmeci Ve Derinleştirmeci Yaklaşımlar

Soğuk Savaş dönemi sırasında güvenlik önceliği ulus devlet üzerine verilmişken, savaşın son bulmasıyla uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm güvenlik çalışmalarını yeni bir boyuta taşımış, (Ağır, 2015, ss. 103-104) askeri konuları ön planda tutan devlet merkezli yaklaşıma sahip klasik güvenlik çalışmaları 1970 sonrası eleştirilmeye başlanmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Oluşan yeni bakış açıları, etik konuları göz ardı etmesi nedeniyle klasik güvenlik yaklaşımlarını eleştirirken, güvenliğe yeni tanımlar üretmişlerdir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber yeni oluşan tehditler ve bu dönemde başlayan alternatif çalışmalarla güvenlik kavramı genişleme ve derinleşme sürecine girmiştir (Baylis, 2012, s. 8). Soğuk Savaş sonrası klasik devlet düzeyindeki güvenlik yorumlarına getirilen eleştiriler güvenlik kavramının birey ve toplum düzeyine doğru derinleştirilmesini, askeri konular ve savaş normları dışında güvenliği tehdit edebilecek konuları barındıracak biçimde genişletilmesini içermektedir (Krahmann, 2005, s. 10).

Liberalist yaklaşım, klasik güvenlik anlayışında temel aktör olarak kabul edilen devletin aksine bireyi temel aktör kabul etmekte, devlet ve güvenliği bireyin etrafında konumlandırmaktadır. Bireycilik, hukukun üstünlüğü, sınırlandırılmış devlet düzeni düşünceleriyle hareket eden liberalizm akımının öncelikli kaygısı devlet müdahalesine karşın bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin müdafaa edilmesidir (Durakçay, 2014, ss. 7-8). Realizm devletin oluşabilecek dış tehditlere karşı askeri güç yoluyla ulusal güvenliği sağlayabileceği yönünde bir kaniya sahipken liberalizm, devlete karşı oluşabilecek tehditlerin sadece askeri tehdit temelinde olmadığından yola çıkarak güvenlik kapsamını daha geniş bir bakış açısına oturtmuş ekonomik, toplumsal ve çevresel tehditlerin var olduğunu bu alanlarda da

güç kapasitesinin oluşturulması gerekliliğini vurgulamıştır (Bakan ve Şahin, 2018, s. 141).

İngiliz Okulu düşünürleri toplumun başlıca değer ve amacı olarak nitelendirdikleri güvenliğin ancak uluslararası toplum kurulursa sağlanabileceği varsayımından yola çıkmışlardır. İlerleyen dönemlerde ise tarihsel göstergelerin işaret ettiği üzere birilerinin her zaman diğerleri için güvenlik problemi teşkil edeceği sonucuna ulaşmışlardır. Okula göre güvenlik sabit değişmez değerlere dayanmayan, sosyal olarak inşa edilen normatif bir değerdir. Diğerlerine karşı güvenlik anlayışı yerine onlarla birlikte güvenlik anlayışı inşa edilmelidir (Güneş, 2014, ss. 71-72). İngiliz Okulu'nun güvenliğe ilişkin tek bir yaklaşımı yoktur. Ancak klasik güvenlik anlayışının eleştirildiği dönemde İngiliz Okulu düşünürleri ekonomi ve insan hakları konularını güvenliğin içeriğine dâhil etmişlerdir (Yıldırım, 2020, s. 1706).

Feminizm, 19. yüzyılda kadınlara adaletsiz davranıldığına ilişkin inancın artışıyla yaşam hakkı üzerindeki kısıtlamalar ve ayrımlar sonucunda yola çıkan bir harekettir. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde gündeme gelmesi ise geleneksel güvenlik anlayışının dışına çıkıldığı dönem olan Soğuk Savaş sonrasına denk gelmektedir. Feministler güvenlik, insan doğası ve jeopolitik kavramlarına dair standart algıların uluslararası sistemdeki değişim imkânını azalttığını söylemişlerdir. Güvenliğin sadece savaş, barış gibi konularla sınırlı olmadığı düşüncesinden hareketle sosyal ve ekonomik boyutlarına dikkat çekmişlerdir. Feminist güvenlik yaklaşımı düşünürleri, realist güvenlik anlayışı ve güç kavramını eleştirmişlerdir (Karabulut, 2015, ss. 95-97). Feministler ulusal güvenlik kavramının devleti dış saldırılardan korumak yerine hâkim erkek düzenini koruduğunu belirterek bu kavrama karşı çıkmışlardır. Ulusal güvenliğin erkeğe özgü bakış açısından yazıldığını eleştirerek, cinsiyet konusunun güvenlik çalışmalarına eklenmesi gerektiğini belirtmiş ve bu şekilde farklı bir uluslararası güvenlik görüşünün var olacağını ileri sürmüşlerdir (Baylis, 2012, ss. 81-82).

Postmodernist düşünürler, realizmin uluslararası sistemdeki anarşi durumunu katı bir şekilde düzenleyerek tek bir anlayışa indirgemesini ve alternatif yaklaşımları inkâr etmesini eleştirmişlerdir (Baylis, 2012, s. 83). Klasik güvenliğe ilişkin eleştirileri temel olarak iki ana unsura dayanmaktadır. Birincisi, klasik güvenlik anlayışının Batı değerlerini ve güvenliğini ön planda tutmasına yönelik eleştiridir. Batı merkezli

uluslararası sistem bireyin güvenliğini sarsmaktadır. Örnek olarak uluslararası göç konusunu ele aldığımızda göç alan ülkeler, kaynak kıtlıkları ve burada yaşanabilecek çatışma riskleri üzerinde sıklıkla durulurken göç eden kişilerin ya da toplumların güvenliği ikinci planda tutulmaktadır. Klasik güvenlik anlayışı bu noktada Batı merkezli oluşu, toplum güvenliği kavramından sadece Batı toplumlarının güvenliğinin anlaşıldığı ve insani güvenliği göz ardı ettiği düşüncesinden hareketle eleştirilmiştir. İkinci olarak güç, çatışma ve savaş olgularının insandan ayrı düşünülmesi, birey ve toplum güvenliğine yönelik tehdit oluşturmaktadır. Devletin karşısında bireyin güvenliği öncelikli olmalıdır. Küreselleşmeyle savaş ve çatışmalar dışında nereden geleceği belli olmayan birçok tehlike ortaya çıkmıştır. Ancak klasik güvenlik anlayışı küreselleşmenin getirdiği yeni durumları açıklamada ve çözüm üretmekte yetersizdir. Küreselleşme sonrası klasik dost - düşman ayrımı kalmamıştır. Oluşan yeni sorunlar sınır tanımamaktadır. Bu nedenle kavram ve olguların bütünleştiği küresel sistemde, klasik güvenlik anlayışının temel araçlarının güvenliği sağlama konusundaki işlevselliğini kaybettiğini savunmaktadırlar (Sandıklı ve Emeklier, 2012, ss. 33-35).

Konstrüktivizm, küreselleşme sonrası oluşan değişim, dönüşüm, ayrışma ve birleşmenin açıklanmasında kültür, norm ve kimliklerden oluşan sosyal yapıyı analiz ederek güvenliği bu çerçevede değerlendirmiştir (Sandıklı ve Emeklier, 2012, s. 39). Aktörlerin iş birliği ya da çatışmaya yönelik seçimlerinde kimlik önemli bir faktördür. Kimlik, aktöre kim olduğunu ve tercihlerinin ne yönde olacağına dair pozisyonunu belirlerken, ötekilerin de kim olduğunu söylemekte, değer ve aksiyon biçiminin buna göre şekillenmesini sağlamaktadır. Devletler de insanlar gibi kimliklerine ve buradan gelen öğrenime göre yaklaşım ve tutumlarını belirlemekte, karşı aktörün nasıl bir davranış sergileyeceğini tespit etmektedirler (Emeklier, 2011b, ss. 162-163). Normlar ve kurallar olarak tanımlanabilecek devletin çevresel yapısını tanımlayan kültürel ve kurumsal öğeler devletlerin menfaatlerini, politikalarını ve kimliğini etkilemektedirler. Kimlik, çıkarların temelini oluşturur ve ne istediğimiz aslında kim olduğumuzla bağlantılıdır. Devletin kimliği, ulusal menfaatini ve izleyeceği politikaları belirlemede ana etkidir. Dolayısıyla devletler arası yapılar ve güvenlik toplulukları da karşılıklı olarak etkilenecektir (Arı, 2021a, ss. 400-401).

Eleştirel yaklaşımlar, güvenliğin sağlanması noktasında klasik yaklaşımların devlet merkezci anlayışı yerine bireyi merkeze koymuşlardır. Bunun nedeni devletlerin güvenlik sağlama, vatandaşlarını koruma işlevinin yanında bazen kendi halkı için tehdit oluşturabilme olasılığından kaynaklanmaktadır. Devletler kimi zaman güvenliği sağlamada ve tehditleri engellemede birer çözüm aracı olsa da eleştirel güvenlik yaklaşımı düşünürlerine göre güvenlik analizlerinde merkez alana konulmamalıdır. Çünkü güvenlik, aktörler arasındaki ilişkilere, faaliyetlere ve tarafların beklentilerine bağlı değişen ve algılanan bir kavramdır (Ultan, 2014, ss. 648-649). Eleştirel güvenlik çalışmalarında güvenliğin kapsamı ve referans aktörleri genişletilmiş, güvenliğin kim tarafından sağlanması gerektiğine dair klasik güvenlik çalışmalarında kabul görmüş devlet merkezli anlayışın aksine aktörler çeşitlendirilmiş, bölgesel ve uluslararası örgütler, hükûmet dışı örgütler, kamuoyu ve medya siyasi sorumluluk sahibi aktörler olarak kabul edilmiştir (Öztürk, 2014, s. 171).

Eleştirel güvenlik yaklaşımlarına göre devletin karşılaştığı tek tehlike askeri tehditler değildir ve sadece askeri alanlara yoğunlaşmak güvenliği sağlamak için yeterli değildir. Bölgesel ve uluslararası alandaki birçok sorun, demokratikleşme, ekonomik kalkınma, insan hakları ve özgürlüklerinin korunması gibi güvenlik tehditlerini azaltan ve askeri olmayan stratejiler üzerinden çözüme ulaştırılabilir (Miller, 2001, ss. 16-17, aktaran. Ağır, 2015, s. 108). Güvenliğe gereksinim duyan diğer öznelerin ihmal edilmesine neden olduğu eleştirisiyle güvenliğin devlet düzeyinden birey düzeyine indirgeyen eleştirel güvenlik yaklaşımları, bireye ve tüm insanlığa karşı oluşabilecek tehditlerden yola çıkarak güvenlik çalışmalarının askeri, siyasi, sosyal, ekonomik ve çevre güvenliğini içerecek şekilde derinleştirilmesini amaçlamıştır (Ergüven, 2016, s. 814).

Kopenhag Okulu adı ile bilinen Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü (Copenhagen Peace Research Institute), temel olarak görüşleri Barry Buzan ve Ole Wæver'in çalışmalarına dayanan, klasik yaklaşımlara alternatif olarak yeni bir güvenlik teorisiyle ortaya çıkmıştır (Arı, 2021b, s. 455). Kopenhag Okulu, Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramının geleneksel anlamının devamlılığını savunan yaklaşımla güvenlik kavramının içeriğinin devlet dışı unsurları da içermesi gerektiğini düşünen yaklaşım arasındaki tartışmadan doğan üçüncü bir yaklaşım

olarak kendisini tanımlamıştır. Okul, görüşlerini güvenlik kavramını sadece devlet merkezli askeri sorunların dışında daha geniş perspektiften bakan yaklaşımlarla özdeşleştirmiş ancak insanlığı etkileyebilecek her konunun güvenlik tehdidi olarak algılanmasını reddetmiştir (Açıkmeşe, 2011, ss. 57-58).

Klasik güvenlik yaklaşımıyla ters düşülen ve eleştirilen temel nokta güvenliğin kapsamı üzerinedir. Kopenhag Okulu düşünürleri, klasik güvenlik yaklaşımının aksine genel geçer bir güvenlik tanımı oluşturma kaygısı gütmeyen güvenliğin içeriği ve oluşum süreciyle ilgilenmiş, güvenliği daha geniş bir çerçevede değerlendirmişlerdir (Küçüksolak, 2012, s. 205). Kopenhag Okulu, klasik güvenlik anlayışının dışında yeni güvenlik sektörleri, devlet dışındaki aktörlerin güvenlik alanına aktarılması ve yeni analiz seviyeleriyle güvenliğin kapsamlı şekilde değerlendirilebileceği bir çerçeve oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın bitimiyle sona eren iki kutuplu düzenin aksine çok kutuplu ve çok aktörlü güvenlik ortamının açık bir biçimde analiz edilebilir olması amacıyla birtakım araçlar geliştirmiştir (Coşkun, 2014, s. 180). Güvenlik, üç temel yaklaşım üzerinden inşa edilmiştir. Askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörü kapsayan *Sektörel Güvenlik Yaklaşımı*, *Bölgesel Güvenlik Kompleksi* adı verilen ve soyut bir yapıdan bahsedilen güvenlik yaklaşımı ve son olarak bir güvenlik inşa etme süreci olan *Güvenlikleştirme Yaklaşımı* gerçekliğin dışında bir değerlendirme alanı olan söylem analizi üzerine kurulmuştur (İyiat, 2020, ss. 9-10).

Okul; bireyi, toplumsal grupları, devleti ve hatta tüm insanlığı göz önünde bulunduran yeni bir güvenlik anlayışı olması gerektiğini belirtmiş, insanların güvenliğini etkileyen askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik sektörlerini Okul'un güvenlik yaklaşımının temeli olan güvenlikleştirme kuramı üzerinden aktarmıştır (Miş, 2011, s. 347). Askeri sektör devletler arasındaki güce dayalı baskı ilişkileri; siyasi sektör idare etme durumu ve tanınmaya dair ilişkileri; ekonomik sektör ticari ve finansal ilişkileri; toplumsal sektör bireyleri; çevresel sektör ise insan faaliyetleri ile dünya arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 7). Okul, güvenliği sektörler hâlinde incelemesi ve birçok öznenin güvenlikleştirilmesi yönüyle güvenlik kavramın derinleşmesi ve genişlemesinde etkili olmuştur. Bilhassa çevresel sektörle çevre ve güvenlik arasındaki bağlantının açığa kavuşturulması, çevresel sorunların nasıl bir güvenlik sorunu ortaya çıkardığını

açıklama noktasında katkıda bulunmuştur (Kaya ve Ilgıt, 2021, s. 180). Çevresel güvenlik sektörü kapsamında küresel iklim değişikliğiyle ekolojik dengenin bozulduğu, onarılamaz sonuçlar ortaya çıktığı ve insan yaşamının etkilendiği belirtilmiştir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan olumsuz etkiler ve özellikle de iklim göçmenleri toplumsal sektörü de ilgilendiren yeni güvenlik problemlerine neden olmuştur (Özerdem, 2021, s. 280).

Barry Buzan ve Ole Weaver, 2003 yılında bölgesel anlamda güvenliği analiz edebilmek için çerçeve oluşturan bölgesel güvenlik kompleksi kavramını ortaya atmıştır. Buna göre bölgesel güvenlik kompleksinin oluşması için ortak tehdit algısının mevcut olması ve güvenlik sorunlarının örtüşmesi gereklidir. Devletin güvenlik gereksinimi ve ortak güvenlik algısı, devletler komşu olmasa dahi iş birliğini zorunlu hâle getirmektedir (Coşkun, 2014, s. 182). Kopenhag Okulu düşünürlerine göre dünya, bölgelere ayrılmalı ve oluşturulan bölgesel güvenlik alanlarına bağlı olarak çalışmalar gerçekleştirilmelidir (Çetinkaya, 2012, s. 255).

1990'lı yıllarda Ole Waever tarafından geliştirilen güvenlikleştirme teorisi, güvenlik konularının analiz edilmesinde yaygın olarak kullanılan bir araç olmuştur (Coşkun, 2014, s. 179). Güvenlikleştirme, aktörler tarafından güvenliğe karşı tehdit olarak algılanan herhangi bir şeyi söylem yoluyla yapılandırarak üzerinde durulması gereken yaşamsal bir tehdit olarak kodlamak ve muhataplar tarafından kabulünü sağlayacak ortak bir bilinç dâhilinde bir güvenlik meselesi hâline getirmektir. Güvenlikleştirme alınabilecek olağanüstü tedbirlerin yolunu açan ve onu meşrulaştıran bir yol gibidir (Küçüksolak, 2012, s. 206). Güvenlikleştirme eylemini gerçekleştirecek olan aktörler hükûmetler, uluslararası örgütler ya da sivil toplum örgütleri olabilirken, devlet, toplum, insanlık ya da yaşadığımız gezegen dahi güvenliği sağlayacak nesne olarak kullanılabilir ve buna bağlı olarak siyasal, toplumsal ya da çevresel sorunlar yaşamsal tehdit şeklinde ön plana çıkarılabilmektedir (Arı, 2021a, ss. 457-458).

Güvenlikleştirme, değerli olduğu kabul edilen bir şey üzerine tehdit kurgulanması ve bu kurguya dayanarak alınan olağanüstü tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır. Tehdit olarak kabul edilen bir durum, sonrasında tehdit olarak kabul edilmeyebilir. Bu durum güvenlik dışılaştırma olarak adlandırılmıştır (Buzan, 2012, s. 323). Güvenlikleştirme teorisi, bir bakıma güvenlik sorunu inşa etme sürecidir. Okul,

problemlerin güvenlik meselesi hâline getirilmesinden kaçınılmasının uluslararası sistemin lehine bir karar olacağı görüşünden hareketle güvenlikleştirme değil güvenlik dışılaştırma durumunun ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 90).

Kopenhag Okulu'na göre güvenlikle bağlantılı kurumların çevresel konuları güvenlik gündemine almalarının sebebi tehditlerin boyutu ve bunlara önceden görülmemiş tepkilerin gösterilmesi gereksinimidir. Güvenlikle alakalı kurumların ve çevre aktivistlerinin çevreyle ilgili problemleri ulusal güvenlik sorunu şeklinde gösterip sorunun çözümünü çabucak gerçekleştirebileceği düşüncesi mantıklı değildir. Çevresel meseleler olağan gündem içerisinde değerlendirilmelidir. Lâkin devlet güvenlikleştirme yolunu seçerse esas mesele olan çevreyle ilgili zararların önemsenmemesi riski artacaktır (İzol ve Kaval, 2023, s. 25).

Soğuk Savaş sonrası güvenliğe karşı risk oluşturan yeni öğelerin ortaya çıkmasıyla güvenlik anlayışının içeriği siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları da barındıracak şekilde değişmiştir. Bu değişimin en önemli nedenlerinden biri de insan faaliyetleri sonucu çevre sorunlarının artık ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri küresel bir tehlike olarak ortaya çıkmaya başlamasıdır (Aliyev, 2022, s. 364). Kim için, ne için ve nasıl güvenlik soruları çerçevesinde alternatif güvenlik yaklaşımları gündeme gelmiştir. Liberal yaklaşım, İngiliz Okulu, Postpozitivist kuramlar olarak da adlandırılan feminist, postmodern, konstrüktivist ve eleştirel yaklaşımlar gibi birçok düşünce akımı klasik güvenlik anlayışını sorgulamış ve güvenliğin sağlanmasına dair farklı olguları temele koymuşlardır. Ancak doğrudan güvenlik çalışmaları yapan ve güvenliğe yönelik ciddi tezler ortaya koyan en kapsamlı anlayış Kopenhag Okulu olmuştur (Sandıklı ve Emeklier, 2011, s. 28). Okul, çevresel sektör olarak adlandırdığı güvenlik sektörü kapsamında küresel iklim değişikliğinin insan yaşamını olumsuz yönde etkilediği belirterek çevresel sorunların güvenlikle olan ilişkisine dikkat çekmiştir.

2.2. Çevresel Güvenlik

II. Dünya Savaşı sonrası ABD önderliğindeki Batı Bloğu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliğindeki Doğu Bloğu arasında yaşanan gerginlik

ve kısmi çatışma dönemi olarak tanımlayabileceğimiz (Erdoğan, 2013, s. 267). Soğuk Savaş döneminde, biz ve ötekiler üzerine kurulu politik yapıyla belirgin tehditler üzerinden güvenlik tanımlaması yapılabilirken, (Sandıklı ve Emeklier, 2012, s. 26) Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası ortamda meydana gelen belirsizlik, tehdit, tehlike ve risk algılarının değişmesi ve çeşitlenmesi durumu uluslararası ilişkiler çalışmalarına yansımış, buna bağlı olarak güvenliğin irdelenmesi süreci hız kazanmıştır (Öztürk, 2007, s. 35).

Soğuk Savaş dönemi, devletlerin stratejik amaçlarının ve güvenlik merkezli politikalarının ön plana çıktığı, tehditlerin açık biçimde tespit edilemediği bir zaman dilimini temsil etmektedir. Bu açıdan güvenlik çalışmaları Soğuk Savaş döneminin sonucu şeklinde uluslararası ilişkiler literatürüne bir alt dal olarak girmiştir (Kolasi, 2014, s. 122). Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber ekonomik, sosyal, politik, ideolojik, dini ve çevresel sorunların çeşitlenmesi uluslararası güvenliğin geleceğini öngörülmesi zor bir hâle getirmiş, önceleri benimsenen ekonomik, politik ve güvenlik stratejilerinin temeli olan olguların sarsıldığı ve ortadan kalkmaya başladığı bir süreç başlamıştır (Erdoğan, 2013, s. 266). Soğuk Savaş döneminde yaşanan iki güç arasındaki siyasi-askeri çekişmeler ve bunların neden olabileceği olaylar, savaş sonrası yerini daha çeşitli ve karmaşık tehlikelere, küresel manada risk yaratabilecek nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarının yayılmasına, etnik ve kimlik temelli çatışmalara, kitlesel göçlere ve çevre sorunlarına bırakmıştır (Doğan, 2019, s. 10).

Küreselleşme sürecinde devletin birey, toplumsal olgu, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişki içerisinde olduğu düşüncesinin oluşması klasik güvenlik anlayışının sorgulanmaya başlanmasına neden olmuştur (Çıkrıkçı, 2017, s. 223). Güvenlik kavramının genişlemesi ve derinleşmesi, devlet merkezli güvenlik anlayışının birey ve toplum eksenine kayması, yeni güvenlik tehditlerinin algılanması ve insanlığın geleceğini tehdit edebilecek tehlikelere karşı savunma mekanizması oluşturmak için askeri temelli olmayan stratejilerin araştırılmaya başlanması güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması eğilimini yaratmıştır (Brauch, 2018, s. 22). Devletin temel aktör olarak görüldüğü klasik güvenlik anlayışı değişerek toplum ve bireyin merkezde yer aldığı bir anlayışa evrilmiş, devletler arasında artan ekonomik ve siyasi bağımlılık uluslararası güvenlik, küresel güvenlik

kavramlarını gündeme getirmiş ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmeye çalışıldığı bir güvenlik ortamı ortaya çıkmıştır. Sorunların ulusal düzeyde çözülemeyerek küresel manada ele alınması zorunlu meseleler hâline gelmesi güvenlik anlayışının kapsamının genişlemesini sağlamıştır (Polat, 2017, s. 82). Küreselleşmenin meydana getirdiği siyasal, ekonomik, kültürel değişim ve dönüşüm çeşitli reaksiyonlara neden olmuştur. Çevresel alanda riskler artarken, toplumsal hayatı etkileyecek yeni riskleri de beraberinde getirmiştir (Kılıç, 2008, s. 32). Günümüzde teknolojik ve endüstriyel alandaki gelişmeler, uzun vadedeki olumlu veya olumsuz getirileri sorgulanmadan hızlı bir şekilde insan hayatının parçası hâline gelmektedir. Kontrolsüz bir şekilde ilerleyen modern teknoloji ve gelişmeler, toplumsal güvenliğe ve çevresel güvenliğe karşı risk oluşturmaktadır (Elmas, 2013, s. 14).

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde var olan çevre ve onunla bağlantılı konuların ele alınmaya başlanması 1970'lerin sonuna denk gelmiştir. Bu dönemde ozon tabakasına zarar veren gaz salınımı, su kirliliği, hava kirliliği ve küresel ısınma gibi sorunların etkisinin artması, çevresel sorunların tüm dünya devletleri ölçeğinde ele alınması ve çözüme ulaştırılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Söker ve Özlük, 2018, s. 229). II. Dünya Savaşı sonrası Batılı devletlerin, gelişmişlik seviyelerini arttırmak amacıyla endüstri faaliyetlerine hız vermesi birçok ülkede çevrenin zarar görmesine neden olmuştur. Bunun yanında üçüncü dünya ülkelerinin de gelişme arzuları neticesinde çeşitli endüstriyel faaliyetlere girişmeleri çevre sorunlarının küresel bir boyuta ulaşmasını sağlamıştır (Tarhan, 2018, s. 153).

Klasik güvenlik anlayışı, devlet sınırlarının askeri araçlar kullanılarak güvenliğinin sağlanacağıyla ilişkilendirilmişse de günümüzde iklim değişikliği etkisiyle oluşan küresel çevre olaylarının sınır tanımayan özelliği nedeniyle ulusal güvenliği tehdit ettiği ve askeri araçlarla bir çözüm elde edilemeyeceği kabul edilmiştir (Chalecki, 2013, ss. 1-2, aktaran. Aliyev, 2022, s. 370). Ullman'a göre ulusal güvenlik sadece ülke sınırları dışından oluşabilecek askeri tehdit çevresinde kısıtlanmamalıdır. Bu durum gelecek yıllarda birçok ülkenin istikrarına zarar verebilir. Dolayısıyla ulusal güvenliğe yönelik oluşabilecek tehditler geleneksel anlayış dışında tanımlanmalıdır. Ulusal güvenliğe yönelik oluşan bir tehdit ilk olarak devlet sınırları içinde yaşayan insanların yaşam kalitesini düşürme potansiyeline sahiptir. İkinci olarak ise bir

devletin hükûmeti ya da devlet içindeki hükûmet dışı kuruluşlar için var olan politika seçeneklerini önemli ölçüde daraltma özelliğine sahiptir. Birinci kategoride savaşlar, iç isyanlar, boykotlar, salgın hastalıklar, yıkıcı doğal felaketler (yangın, sel ve kuraklık) sıralanmaktadır. Bu tehditlerin varlığı hâlinde bir toplumun refahının bozulduğu açık bir şekilde görülebilir. İkinci kategoride ise yoksul göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki yaşam kalitesini düşürerek hükûmet ve özel kişilerin politika seçeneklerini azaltması, devlet içinden veya dışından kaynaklanan çevresel kalitenin bozulması gibi konular sıralanmıştır (Ullman, 1983, ss. 133-135).

Çevresel sorunların bir güvenlik sorunu olduğunu sistematik olarak ortaya koyan ilk kişi 1971 yılında Richard Falk olmuştur. İklim değişikliği etkilerinin yeni ortaya çıkmaya başladığı dönemdeyken Falk, iklim değişikliğiyle uyum konusunda çarpıcı şekilde bağlantılı olan ekolojik politikanın ilk yasası olarak isimlendirdiği taslağın ana hatlarını çizmiştir. Değişim için var olan zamanın miktarı ve uyum süreci sırasında olacak çatışma, travma ve olasılıklardan söz etmiştir. Değişim ne kadar hızlı gerçekleşirse uyum sağlamanın o kadar zorlaşacağını ve iklim değişikliği etkilerinin tehlike boyutunun artacağını ifade etmiştir. 1977 yılında Lester Brown, iklim değişikliği ve çevresel bozulmayla güvenlik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmalarının sonucunda biyofiziksel sistemlerdeki bozulmanın ulusal güvenliğe olan etkisinden bahsederek stres altında olan sistemleri belirlemiştir. Brown'a göre balıkçılık, otlaklar, ormanlar ve ekili alanlar iklim değişikliğinin etkisine bağlı olarak değişmekte ve yok olma tehlikesi altına girmektedir (Barnet, 2003, s. 3).

Var oluşundan bu yana insan, bilimin katkısıyla çevre ve doğadan sınırsızca faydalanmış ve uzun süre oluşan zararın farkına varmamıştır. Her devlet çevreyi bir çeşit serbest alan veya herkesin kullanabileceği ortak bir mal olarak değerlendirmiştir (Kaypak, 2012, s. 207). Çevre sorunları, uluslararası güvenlik konusunu etkileyen yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Çevresel güvenlik, çevresel bozulmanın güvenliğe karşı oluşturduğu tehdit şeklinde kavramsallaştırılabilir ve çevreyi tehdit eden tüm unsurlar bu güvenlik alanının içindedir. Çevre sorunlarına karşı önlem alınmadığı takdirde çevresel tehditler ciddi ve uzun vadeli güvenlik problemleri yaratacaktır. Çevresel tehditler, askeri tehditlerden daha yavaş bir süre içerisinde gelişir ancak askeri tehditler kadar önemlidir. Çevreye dair meydana gelen olumsuz gelişmeler, ulusal ve uluslararası anlamda istikrarsızlık, anlaşmazlık ve hatta

çatışmalara neden olma potansiyeline sahiptir (Yılmaz ve Kaypak, 2019, ss. 861-865). Çevresel sorunların boyutunun büyüklüğü, sınır tanımaması ve tüm dünya üzerinde tehdit oluşturma potansiyeli çevrenin güvenlik bağlamında tartışılmasına neden olmuştur. Bu açıdan çevre, ekoloji ve toplumsal problemler açısından en geniş şekilde çevresel güvenlik kavramı ile tanımlanmıştır (Ak, 2013, s. 100). Çevresel güvenliğe yönelik ilk tartışmalar büyük oranda kaynakların kıtlığı ve çatışmaya neden olması tezi üzerinden ulusal güvenlik anlayışı çerçevesinde meydana gelmiştir. Sonrasında çevresel güvenliğin gelişimiyle çevresel tehditlerin insan yaşamı ve refahı bağlamında analiz edildiği görülmektedir (Kaya, 2019, ss. 48-49).

Kaynakların kıt olmasının neden olabileceği istikrarsızlık ve çatışmalar, çevresel bozulmanın devletlerin ulusal güvenliğini etkilemesi, çevresel sıkıntıların insan yaşamı ve refahına etkide bulunması, çevrenin korunması amacıyla iş birliği yapma gerekliliği, insan faaliyetlerinin yaydığı emisyonların yeryüzünde oluşturduğu olumsuz etki ve tehditler çevresel güvenlik kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (Kaya, 2019, s. 44). Çevresel güvenlik başlangıçta askerileşmiş güvenlik uygulamalarının artık yeterli olmadığı, çevresel değişimlerin olumsuz etkilerine karşı alınacak önlemleri karşılayamadığı düşüncesinden hareketle çevre sorunlarını düşük politika düzeyinden yüksek politika düzeyine yükseltmek amacıyla ön plana çıkarılmıştır. Devletlerin diğer güvenlik sorunlarına ayırdıkları önem ve özeni çevre sorunlarına da ayırması amacıyla sorun güvenlikleştirilmiştir. Ancak beklenen askeri güvenlikten taviz verilmesi ve çevresel güvenliğin sağlanmasına yönelik kaynakların arttırılması olmasına rağmen çevresel değişimin çatışmaların nedeni olabileceği ihtimaliyle sorun militarize edilmiştir (Barnet, 2003, s. 11). Çevre sorunlarının çözülmesine yönelik yapılan faaliyetlerin bir başka boyutu da çevre sorunlarının askerileştirilmesi ve sivil özgürlüklerin ihlâl edilme boyutuna ulaşabilme ihtimalidir. Başka bir endişe durumu da ABD'nin çatışmaya ve diğer devletlerin iç işlerine daha fazla müdahale etme potansiyeline sahip olmasına bağlı olarak izleyebileceği politikalar (Benjamin, 2000, ss. 1-2).

Çevresel değişikliklerin olumsuz etkilerinin güvenlik sorunu olarak düşünülmesi gerektiğine dair ilk önerilerde yaygın olarak ortaya atılan argüman iklim değişikliğinin insan yaşamını kökten zayıflatma kapasitesine sahip olması nedeniyle bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmesi üzerinedir. Jessica Tuchman Mathews,

Norman Myers ve Arthur Westing gibi yazarların tamamı küresel çevrenin durumuna ilişkin olarak bilimsel çalışmaların sertleştirilmesi gereksinimini işaret etmiş, çevresel değişimin neden olduğu insan hayatına yönelik tehditlerin tespit edilerek buna göre hareket edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bazı düşünürler tehdidin birey veya devlete yönelik olmasıyla ilgilenmeyip sorunu insanın hayatta kalabilmesi açısından tanımlanabilecek başlı başına bir tehdit olarak analiz ederken, bazıları ise çevre ve güvenlik ilişkisini çevrenin şiddetli çatışmayı tetikleyebileceği ya da hızlandırabileceği ihtimalleri ölçeğinde bir tehdit olarak ele almışlardır (McDonald, 2010, ss. 6-7).

Sanayi devrimi sonrası devletlerin sanayileşme faaliyetlerini arttırması petrol, doğalgaz ve kömür kullanımıyla karbondioksitin artması atmosfere salınan ve sera etkisi yaratan gazların artışına neden olurken yeryüzündeki sıcaklık oranı yükselmiş, iklimler değişmiş ve ekosistemde bozulmalar meydana gelmiştir (Şanlı ve diğerleri, 2017, ss. 201-202). Çevresel bozulmalar çevreyi oluşturan toprak, su ve havanın dengesini bozarken doğal hayatı ve çevre üzerinde yaşamını sürdüren canlıların güvenliğini tehdit edecek hâle gelmiştir. Çevredeki bozulmalar toprak, su ve havanın kalitesini düşürerek kullanılmasını zorlaştırmış ve toplumlar üzerinde güvenlik problemlerine neden olmuştur. Bu noktada çevresel güvenlik, insan güvenliğini ve ekolojik güvenliği korumayı, geliştirme ve iyileştirmeyi hedefleyen bir anlayışla ortaya çıkmıştır (Menteşe, 2020, s. 970).

Çevresel bozulmayı tetikleyen etkenler arasında endüstriyel faaliyetlerin neden olduğu tahribatlardan sonra ilk sırada nüfus artışı yer almaktadır. Nüfusun hızlı bir şekilde artması, büyük ölçekli nüfus hareketleri çevresel kaynakların bozulmasına neden olmaktadır. Sanayi faaliyetleri sonucunda oluşan atıkların toprağa karışması, kimyasal gübre, böcek ilaçlarının kullanımı ve kuraklık gibi faktörler toprağın verimi azaltmakta ve üretim oranlarını düşürmektedir. Bu durumun gelecekte dünyanın kıtlıkla karşılaşmasına neden olacağı gibi çeşitli çatışma ve savaşların da en büyük tetikleyicisi olacağı değerlendirilmektedir. Bir diğer etken doğal alanların yok edilerek kentleşmeye açılmasıdır. Yoğun kentleşme faaliyetleri verimli toprak, su, hava ve hayvanların yaşam alanlarının yok edilmesine neden olurken iklimi olumsuz şekilde etkilemektedir (Menteşe, 2020, ss. 971-972).

Çevre sorunlarının temelinde insanın çevre aleyhine oluşturduğu değişimler vardır. Nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme hızı dünya üzerinde var olan kaynakların devamlı olarak azalmasına neden olmakta ekosistem olumsuz yönde değişime uğramaktadır. Değişimin boyutları ülkede var olan ekonomik, siyasal, demografik ve teknolojik gelişmişliğe bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu konuda ülkeleri dört grup altında sınıflandırmak mümkündür. İlk grupta ekosistemdeki olumsuz etkilerin meydana gelmesinde baş aktörler olan sanayileşmiş ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler yüksek oranda karbon emisyonlarının yayılması ve zehirli atıkların oluşmasından sorumludurlar (Kaplan, 1999, s. 41). Gelişmiş ülkelerin insanların yaşam kalitesini arttırmak amacıyla hız verdikleri sanayi faaliyetleri daha fazla ham madde ve enerji miktarına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Verimli toprak alanları üzerine fabrikalar kurulmakta, ormanlık alanlar yok edilmekte, birçok bitki ve hayvan ekosistemi yok edilmekte ve çevresel bozulmaya sebebiyet verilmektedir. Bu nedenle çevre tahribatının neden olduğu olumsuz durumların anlaşılması, klasik güvenlik anlayışının çevre sorunlarına çözüm üretme olanağının bulunmaması çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiyi açıklayan güvenliğin yeni bir boyutu olan çevresel güvenlik anlayışını ortaya çıkarmıştır (Menteşe, 2020, s. 972).

Çevre sorunlarını ortaya çıkaran bir diğer neden devletlerin yüksek gelir elde etme amacına bağlı olarak ekonomik büyüme isteğidir. Ülkelerin bu isteği ve ekonomik büyüme çabaları verimli araziler üzerinde sanayi kuruluşlarının oluşturulmasına, kimyasal yöntemlerin toprağı verimsiz hâle getirmesine, sanayi atıklarının yönetmeliklere uygun şekilde yok edilmemesiyle atıkların çevreye bırakılmasına ve böylece hava, su ve toprağın zarar görmesine neden olmuş, doğal kaynaklar hızla tükenmeye başlamıştır (Kaplan, 1999, s. 50). Bununla birlikte çevresel güvenliğe yönelik birçok çalışma yüksek ticaret hacmine sahip ve GSYİH'nin yüksek olduğu güçlü ülkelerin çevresel sorunları yönetme konusunda daha yetenekli, birincil kaynaklara daha az bağımlı ve çevresel bozulma nedeniyle oluşabilecek iç çatışma ihtimallerinden daha uzak olduğunu öne sürmektedir. Ülke içi kaynaklara bağımlı olarak ekonomisi şekillenen zayıf devletlerde ise doğal ve ekonomik sermayenin insanlar arasında dağılımı dengesiz bir hâle gelmekte ve çevresel sorunların neden olduğu ekonomik değişimler çatışma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır (Barnet, 2007, s. 7).

Çevre sorunlarının sınır aşan bir etkiye sahip olması, bu sorunların çözümü noktasında iş birliği ve eş güdüm ihtiyacını doğurmuş, bu durumun sonucu olarak birçok uluslararası çevre antlaşması yapılmış ve çevre koruma örgütleri ortaya çıkmıştır. Fakat ülkeler, ulusal çevre antlaşmalarına ve uluslararası alanda iş birliğine dair farklı tutumlar sergilemişlerdir. Dolayısıyla yapılan uluslararası faaliyetler var olan sorunları gidermede yeterince etkili olamamış, küresel oranda çözüm yollarının belirlenmesi ve yeni politikaların oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Baykal ve Baykal, 2008, s. 5). Çevre politikaları, çevresel değerleri korumak, güvence altına almak ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldıracak önlemlerin getirdiği maliyetlerin paylaşılmasıyla ilgilidir (Kaypak, 2013a, s. 23). Fakat küreselleşmenin neden olduğu uluslararası rekabet çevrenin korunmasına dair bir çevre standardının oluşmasına engel olmuştur. Ekonomik rekabetin getirdiği sürekli büyüme anlayışı nedeniyle talep miktarı artmış, doğal kaynakların ne şekilde kullanılacağı ve muhafaza edileceği meselesi ortaya çıkmıştır. Yenilenemeyen kaynakların hızla tüketiminin önüne geçilmesi ve kontrolü, yenilenebilir kaynakların korunması ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması yaşanabilir bir çevrenin devamlılığı için gereklidir (Kılıç, 2008, ss. 35-37). Çünkü insan faaliyetlerinin neden olduğu tahribat, doğanın kendini yenileme toleransları dâhilinde kalmasını güçleştirmiş ve bazı alanlarda geri dönüşü olmayacak zararlara neden olmuştur. Meydana gelen tahribat ve zararlar neticesinde mevsimler değişmiş, buzullar erimeye başlamış, denizler kirlenmiş, soluduğumuz hava zehirle yüklenmiş ve ekolojik denge bozulmuştur (Baykal ve Baykal, 2008, s. 4). Sınır ötesi problemlere neden olan nükleer faaliyetler, deniz petrol kirliliği, hava, su, toprak kirliliğine yol açacak faaliyetler, kimyasal madde sızıntıları, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, ormansızlaşma, çölleşme ve iklim değişikliği gibi olumsuz süreçler çevre kaygılarını artırmıştır (Sürmelioglu, 2012, s. 339).

Çevresel değişimlerin olumsuzluğu güvenlikleştirmeye beraber analiz edildiğinde konu güvenlik kavramının kapsamına girmektedir. Çevresel değişimlerin silahlı çatışmalara neden olabilme ihtimali ve oluşabilecek bir savaş sırasında çevrenin korunması ve sonrasında iyileştirilmesi güvenlikleştirmenin içeriğinde yer almıştır. Çevresel bozulmaların güvenlikleştirilmesi iklim krizi ve iklim değişikliği konularında kullanılmış, buna bağlı olarak olağanüstü tedbirlerin alınması

amaçlanmıştır. COP toplantıları gibi devletler arasında iklim krizinin geleceğinin analiz edildiği uluslararası faaliyetler küresel manada iklim krizinin güvenlikleştirilmesi konusunda rol oynamıştır (Gürseler, 2022, ss. 1506-1507). Güvenlikleştirme, çevresel bozulmaları ve buna bağlı olarak meydana gelen sorunları siyasi alandan güvenlik alanına taşıyarak olağandışı bir durum olarak göstermektedir. İklim kriziyle mücadele ve uyum sağlanması kapsamında oluşturulan çalışmaların güvenlikleştirme yoluyla hızlandırıldığı değerlendirilmektedir. İklim değişikliği çevresel bozulmaların insan yaşamını olumsuz etkilediği söylemiyle bir güvenlik sorunu olarak çevresel sektör kapsamında ele alınmış ve çatışma yaratma potansiyeli olduğu belirtilmiştir (Gürseler, 2022, s. 1516).

Bazı bilim adamları çevresel güvenliği askeri siyasi anlamda incelerken, bazıları sosyal refah konusu olarak ele almışlardır. Çevresel güvenlik dışındaki sektörlerin çalışma alanları ve incelenmesi çok köklü iken çevresel sektöre dair çalışmaların güvenlikleştirme kapsamında değerlendirilmesi çok yenidir. Diğer sektörlerdeki söylemler ve eylemler devletler ve uluslararası örgüt organizasyonları tarafından somut şekilde ortaya koyulurken, son yıllarda çevre örgütlerinin yapılanması çevresel konulara dikkat çekilmesinin yolunu açmıştır (Tartıcı, 2020, s. 301). Çevreyle ilgili konular ya da stratejik olarak belirlenen bir bölümü çevre güvenliğinin referans nesnesini oluşturmaktadır. Yapılan birçok tartışmada çevresel güvenlik, var olan refah seviyesinin korunmasına yönelik en önemli kaygılardan biri olarak kabul edilmektedir. Buna göre çevresel güvenliğin nihai nesnesi ulaşılmış medeniyet seviyesinin kaybedilme riskidir. Medeniyetin varlığı ya da devamlılığının sağlanması için ekosistemlerin korunup sürdürülmesi gerekmektedir. Bu durum çevresel tartışmaların sebebini oluşturmaktadır. Devletler çevreye dair konuların araştırılması için kaynak ayırarak kamuoyu farkındalığı yaratmaktadırlar. Greenpeace gibi çevrenin korunmasının hayati bir öneme sahip olduğuna dikkat çeken çevreci sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması çevrenin uluslararası alanda dikkat çekmesine neden olmuştur (Tartıcı, 2020, ss. 302-304).

İklim değişikliği konusu, çevresel bir sorun olmakla beraber boyutları itibarıyla küresel bir etkiye sahip olması nedeniyle devletler için önemli bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmektedir (Özerdem, 2021, s. 279). İklim değişikliği kuralık, kaynakların sınırlılığı, çevresel felaketler ve oluşturduğu etkilerle çevresel güvenliğin

kapsamı içerisine girmektedir. evre sorunlarının ülke içinde ve ülkeler arasında sorunlara ve çatışmalara neden olma ihtimali göz önüne alındığında konunun önemi anlaşılmaktadır (Vural, 2018a, s. 25). Yerel veya bölgesel olarak oluşan sorunlar ozon tabakasının incelmesine, yeryüzünün ısınmasına ve dünyayı etkileyen iklimsel bozulmaya neden olmaktadır. Bu nedenle küresel evre sorunları ayrı ayrı oluşan evre sorunlarının bir toplamı olarak adlandırılabilir (Kaplan, 1999, s. 42). Küresel oranda etkileri olan evre sorunları iklim değişikliği, sınır aşan su ve hava kirliliği, kimyasal kazalar, tehlikeli atıkların taşınımı şeklinde örneklendirilebilir (Baykal ve Baykal, 2008, s. 4). Küresel iklim değişikliğinin yağışların değişmesi, deniz seviyesinin yükselmesi, aşırı hava olayları, gıda, enerji ve altyapı sistemlerine zarar vermesi gibi doğrudan çevreyi etkileyen bir sorun olması çevresel güvenlik kapsamında değerlendirilmesine neden olmuştur (Hauger, 2012, s. 35). İklım krizi bu çerçevede dşnldğnde devlet, toplum ve birey düzeyinde farklı şekillerde güvenlik sorunlarını meydana getiren bir evre problemi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplumsal, ekonomik ve siyasi ortamda farklı güvenlik tehditleri oluşturma potansiyeli iklim güvenliğinin ayrı bir kavram olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (İçişleri Bakanlığı, 2023, ss. 9-11).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM GÜVENLİĞİ

Sanayileşmeyle artan üretim ve tüketim insanların yaşam standartlarını arttırırken atmosferin kirlenmesine neden olmuştur. Dünyadaki en yüksek ısı düzeyleri, sanayileşme faaliyetlerinin başlamasıyla atmosfere yayılan sera gazı miktarlarının artması sonucu kayıt altına alınmıştır (Kannan ve Douglas, 2009, s. 32). Sera gazı salınımlarına neden olan kaynaklar fosil yakıtların yakılması, ormanların yok edilmesi, büyükbaş hayvanların geviş getirmesi sırasında oluşan metan gazları, hayvan gübresi ve şehir çöplüklerinden çevreye yayılan gazlar, endüstriyel üretim sırasında kullanılan kloroflorokarbon gazları ve tarımda kullanılan suni gübreleme gibi yöntemler şeklinde sıralanmıştır (Aksel, 2011, s. 76). Gelecek yıllarda sera gazı yayılımı nüfus artışı, ekonomik büyüme, teknolojik gelişmelerin hızı, fosil yakıtların fiyatları ve hükûmetlerin izledikleri politikalara bağlı olarak değişkenlik gösterecek olsa da, genel kanı artacağı yönündedir (Acar, 2009, ss.101-102).

İklim değişikliği doğrudan ya da dolaylı olarak birçok tehdidi ve sorunu beraberinde getirmektedir. Genel olarak bu tehditler bir diğerinin sonucu veya nedeni olarak meydana gelmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2023, s. 16). Birbiriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği sorunlarından en önemlisi doğabilecek çatışmalardır. Çatışmaların kaynağını oluşturabilecek durumları su stresi, gıda güvensizliği, doğal afetler ve göç olarak örneklendirmek mümkündür (WBGU, 2007, s. 2). Bölgeler arasında eşit olmayan su dağılımı göçü ya da komşu bölgelerdeki kaynakların ele geçirilme arzusunu tetikleme ihtimaline sahiptir. Suyu elverişli bölgeler içindeki avantajlı gruplar, dezavantajlı bir azınlığı yerinden edebilir ya da su açısından zengin bir bölge merkezi hükûmetin kontrolünden çıkabilir. Tüm bunlar çatışmaları tetikleyen nedenleri oluşturmaktadır. Çatışmalara neden olabilecek bir diğer neden bölgesel gıda krizleridir. Küresel ısınmanın etkisiyle yükselen su seviyesi tarım arazilerinin yok olmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak gıda üretim miktarlarının azalacağı ve fiyat artışlarının kıtlığa varan ciddi sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. İklim değişikliğinin etkisiyle yüksek sıcaklık, kuraklık, yangın, sel ve fırtına olmak üzere aşırı hava olaylarının ve bunlarla bağlantılı olarak doğal afetlerin sıklığının artacağı öngörülmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesiyle yoğun fırtına ve yağışların kıyı bölgelerde doğal afet riskini arttırmasının, insani güvenliği

tehlikeye atacağı ve ekonomik kayıplara neden olacağı ifade edilmektedir. Zayıf ve güçsüz ekonomilerin uyum ve kriz yönetimini sağlayamayarak daha çok etkileneceği ve kontrol edilmesi güç bir göç dalgası oluşacağı iddia edilmektedir (Scheffran ve Battaglini, 2011, s. 31). Bu bağlamda iklim değişikliğinin sadece çevresel sorunlara neden olmakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası sistemde birçok güvenlik sorununu da beraberinde getireceği öngörülmektedir (Sağsen, 2022, s. 46).

3.1. İklim Değişikliğinin Etkileri

3.1.1. Toprak, Tarım Ve Gıda Üretimi Üzerindeki Etkileri

Toprak, havadaki karbonu yakalama konusunda okyanuslardan sonra en büyük ikinci doğal karbon yatağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda gıda üretiminin ve insan yaşamının devamının sağlanması için önemli bir unsurdur. Ancak iklim değişikliğinin etkisiyle meydana gelen kuraklık toprağın nemini azaltarak sulama ihtiyacını arttırmakta dolayısıyla verimi düşürmekte hatta çölleşmeye neden olmaktadır. Yağmur, kuraklık, yüksek sıcaklık ve fırtına gibi iklim olaylarının erozyonu arttırması arazi kaybına yol açmakta ve üretim miktarı azalmaktadır. Dolayısıyla nüfus artışıyla beraber gıda ihtiyacının artması gelecek için endişe verici bir durum haline gelmektedir (European Environment Agency, 2019, ss. 1-2). Diğer yandan yağış miktarlarının fazla olması deniz seviyesinin yükselmesine ve toprağın tuzlanmasına neden olmaktadır. Tuzlu toprakta ekim maliyetleri yükselmekte ve verim düşmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2023, s. 47).

İklim değişikliği ve toprak arasındaki ilişki göz önüne alındığında buzullardaki toprağın eriyerek çözünmesi büyük endişe yaratmaktadır. Çünkü donmuş toprakta bulunan organik maddelerin parçalanarak atmosfere yoğun oranda karbon yayma ihtimalinin iklim değişikliği etkilerini şiddetlendirebileceği iddia edilmektedir. Buzullardaki toprağın erimesi, aşırı sıcak ve soğuk havalar, erozyon ve sel gibi olaylar toprağın sağlığını bozmakta ve atmosferin karbon tutma kapasitesini etkilemektedir (İçişleri Bakanlığı, 2023, ss. 46-47). Dolayısıyla toprağın karbon yutağı olması, suyu depolama özelliği, birçok besin kaynağının yetişmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması noktasındaki önemi ve üretilen gıda maddelerinin ülke

ekonomisine getirisi düşünöldüğünde toprak sağlığıının ve veriminin korunması gerekliliğı ortaya çıkmaktadır.

Sıcaklık ve yağış miktarı tarımsal üretime doğrudan etki eden faktörler olduğundan iklim krizinin en fazla tarım sektörünü etkileyeceğı öngörülmektedir. Tarım sektörü istihdam yaratan, gıda güvenliğini sağlayan, sanayi sektörüne hammadde tedarik eden ve ticareti yapıldığında ekonomik getirisi olan bir sektördür. İklim krizinin etkisiyle tarım sektörünün büyüme hızı yavaşlamıştır (Dumrul ve Kılıçarslan, 2017, s. 337). Havada doğal olarak bulunan gazların miktarının değışmesi sıcaklıkları attırılmış topraktaki nem oranı düşmüş ve çölleşme meydana gelmiştir. Bu duruma bağılı olarak ormanlarda yangın riski artmıştır. Yağış rejiminin düzensizleşmesi nedeniyle deniz seviyesi yükselmiş ve tuzlu sular tarım alanlarına ulaşmıştır. Fırtına ve sel sonucu oluşan erozyon tarıma elverişli toprakları etkilemiştir. Söz konusu olumsuz etkiler tarım sektörüne ciddi oranda zarar vererek sulama suyu hacmini düşürmüş, üretim miktarını azaltmış ve tarımsal ürün fiyatlarını yükseltmiştir (Başoğlu, 2014, ss. 179- 180).

İklim değışikliği gıda güvencesinin boyutları olan gıdanın erişilebilirliği, sürdürülebilirliği ve bulunabilirliğini etkilemektedir. Doğrudan doğal kaynaklı olmaları nedeniyle tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi sektörler aşırı sıcak veya soğuk havalar, kuraklık ve sel gibi olaylardan olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu nedenle iklim değışikliğine uyum sağlamak amacıyla alternatif üretim yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. Örneğın, tarımda verimliliğı arttırmak amacıyla kimyasal gübreler kullanılmıştır. Ancak bu tür yöntemler toprak ve suyu kirletmelerinin yanı sıra insanların gıdalarla beraber kimyasalları da tüketmesine neden olarak kanser gibi birçok kronik hastalığın yaygınlaşmasını sağlamıştır (İçişleri Bakanlığı, 2023, ss. 73-75).

İklim krizinin etkisiyle artacak olan gıda güvensizliği konusunun günümüzde de bu güvensizliği yaşayan gelişmekte olan ölkeler için daha büyük zorluklara neden olacağı ifade edilmektedir. 2005 yılında elde edilen verilere göre gelişmekte olan ölkelerde ekonomik olarak aktif nüfusun neredeyse yarısı (2.5 milyar insan) geçimini tarımdan sağlamaktadır. Dünyadaki yoksulların %75'i kırsal kesimde yaşamaktadır (IFPRI, 2009, s. 7). Dolayısıyla tarımsal üretimin aksaması ve gıda güvensizliğinin etkileyebileceğı durumlar göz önüne alındığında iklim değışikliğinin önemi

anlaşılmaktadır. Dünya nüfusunun 2050’de 100 milyar insana ulaşacağı tahmin edilmektedir. Araştırmalara göre bu nüfusun besin ihtiyaçlarını karşılamak için şu anki üretimin %50 oranında artması gerekmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020, s. 12). Ancak IPCC tarafından yayınlanan değerlendirme raporları, iklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen su kıtlığı ve kuraklığın tarımsal verimi düşüreceğini ve gıda fiyatlarını artıracaklarını belirtmektedir. İklim krizi etkilerine karşı önlem alınmazsa gelecekte gıda üretiminin tüketimi karşılamaya yetmeyecek boyutlara ulaşacağı ve gıda güvenliğinin tehlikeye gireceği öngörülmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020, s. 12).

3.1.2. Su Ekosistemi Üzerindeki Etkileri

İnsan yaşamının devamı için vazgeçilmez olan su kaynaklarının fakirleşmesi insani güvenliği tehlikeye sokmakta ve ekosistemin devamlılığını tehdit etmektedir. Tarım, enerji ve sanayi faaliyetlerinde su tartışılmaz bir kaynaktır (Kovancı ve Karakoç, 2019, s. 354). Güvenli içme suyuna erişimin olmaması sağlık sorunlarının ve yaşamı tehdit eden hastalıkların oluşmasına etkiye bulunmaktadır. Gelecek yıllarda insanların temiz suya erişiminin iklimsel değişimlere bağlı olarak daha fazla tehdit altında olacağı tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan birçok kasaba ve şehirde içme suyuna erişim mevcut değildir. Araştırmalar, 2020 yılına kadar 75 ila 250 milyon insanın yalnızca Afrika’da iklim değişikliği kaynaklı su kıtlığıyla karşı karşıya kalabileceğini öngörmektedir. Birçok şehir ve kasabanın, nüfus artışıyla birlikte su talebi artarken bünyelerinde bulunan tatlı su kaynaklarının iklim değişikliğinden etkilenmesi nedeniyle su temini sorunlarıyla karşı karşıya kalacağı değerlendirilmiştir (UN, 2014, s. 21).

Hava sıcaklıklarının artması kar yağışının yağmurla yer değişmesine ve buharlaşma miktarının artmasına neden olmaktadır. Sıcaklık derecesinin yüksek olması atmosferde suyun tutulma oranını arttıracığından hava soğuduğunda yeryüzüne ani ve etkili bir yağış bırakmaktadır (Yıldız, 2014, s. 128). Şehir ve kasabalarda asfalt alanlar, yol ve binaların sıklığı yüzeylerin su geçirmesini engellemektedir. Yeterli düzeyde tasarlanmamış drenaj sistemleri yağmur sularının sele dönüşmesine neden olmaktadır. Yağmur sularının fırtınalar sırasında lağım suyuyla karıştığı alanlarda

kolera gibi su kaynaklı hastalıkların görülme potansiyeli artmaktadır. Bu noktada bölgelerin ne ölçüde zarar göreceği kentsel alanın gelişmişlik ve altyapı düzeyine bağlı olarak değişmektedir (UN, 2014, s. 20).

İklim değişikliği nedeniyle dünyanın belirli bölgelerinde yağış olaylarının sıklık ve miktarının artması beklenmektedir. Yüksek sıcaklıkların yağmur olarak düşen miktarı arttırarak kar olarak düşen miktarı azaltması yağış olan mevsimlerde daha fazla su baskınının yaşanmasına, kar ve buz kütlelerinin azalmasıyla kurak mevsimlerde nehirleri besleyecek daha az kar erimesine neden olmaktadır. Dünya nüfusunun %40'ı içme suyunun en az yarısını dağ buzullarının yaz aylarında erimesiyle karşılamaktadır. Ancak havaların ısınmasıyla kar yağışı miktarının azalması, var olan buzulların erimesi ve yok olmaya başlaması nehirleri besleyen su kaynaklarını etkilemekte ve su sıkıntılarının oluşmasına neden olmaktadır (Marquand, 1999, aktaran. Brown, 2001).

İklim değişikliği sonucu sıcaklıkların artması, yağış miktarının azalmasına bağlı olarak nehirlerin debisinin düşmesi, kıyılardaki tuzlu suların seviyesinin yükselerek tatlı su kaynaklarıyla karışması ve fırtınaların artması suyla ilgili yaşanacak sıkıntıların kaynağını oluşturmaktadır (Doğan ve Tüzer, 2011b, s. 31). İklim koşullarındaki değişiklikler su arzı ve su kalitesini etkilemektedir. Özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde su temininde yaşanabilecek aksaklıkların ilerleyen zamanlarda su kullanımına yönelik rekabeti arttıracak ifade edilmektedir (Beniston, 2010, s. 562).

3.1.3. Deniz Ve Okyanus Üzerindeki Etkileri

Tarih boyunca insanlar tarım, ticaret ve balıkçılık yapmak amacıyla yerleşim yeri olarak kıyıları ve su kaynaklarına yakın alanları tercih etmişlerdir. Günümüzde de kıyı şeritlerinin daha fazla nüfus yoğunluğuna sahip olma özelliği devam etmektedir. Nüfusu 10 milyon üzerinde olan 60 büyük şehirden 23'ü okyanus ya da denize komşudur. Küresel ısınmanın etkisiyle buzulların erimesi, deniz suyunun ısınarak genişmesi, okyanus akıntıları, gaz ve petrol çıkarma faaliyetleri deniz seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi kıyı bölgelerde sellerin oluşmasına, düşük rakımlı alanların sular altında kalmasına ve toprak

kayıplarına neden olurken bölge halklarının yaşam alanlarını kaybetme ihtimalini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle deniz ya da okyanus seviyesi yükselmesinin insanların yaşam alanları üzerindeki etkisi oldukça önemlidir (Akalin, 2019, ss. 82-84).

Küresel ısınmanın etkisiyle artan sıcaklıklar, kutuplar ve yüksek dağlardaki buzulların erimesine neden olmaktadır. Bu durum deniz, göl ve akarsulardaki su seviyesini yükseltmekte, sel ve su taşkınlarını beraberinde getirmektedir (Bayraç, 2010, s. 237). Küresel ısınmanın büyüklüğüne bağlı olarak bu yüzyılın sonuna kadar deniz seviyesinde 50-100 cm aralığında bir yükselme beklenmektedir (Beniston, 2010, s. 562). Deniz seviyesinin yükselmesiyle ortaya çıkan su taşkınlarının etkisiyle yerleşim yerlerine yayılan tuzlu suyun yerli bitki ve hayvanları değişen koşullara uyum sağlamaya zorlamasına, tatlı su kaynaklarının tuzlanmasına ve verimli tarım arazilerinin kaybolmasına neden olacağı ifade edilmiştir (Heshmati, 2021, s. 5). Ayrıca tuzluluktan etkilenen suların tuzdan arındırılmaması içme suyu, yiyecek ve banyo yoluyla birçok insanın yüksek tuza maruz kalmasına ve çeşitli sağlık problemlerinin ortaya çıkmasına yol açacağı öngörülmektedir (Heshmati, 2021, ss. 12-13).

3.1.4. Orman Üzerindeki Etkileri

Ormanlar okyanuslardan sonraki en büyük karbon depolarıdır. Sanayileşme faaliyetleri ve fosil yakıt kullanımı sonucu oluşan karbon emisyonlarının yaklaşık %30'unu bünyelerinde tutarlar. İnsan faaliyetleri nedeniyle atmosfere yayılan karbondioksiti emerek fotosentez yoluyla dönüştürürler (Brack, 2019, ss. 3-5). Dolayısıyla orman ve otlaklar büyüdükçe karbonun emilme oranı artmakta ve karbon rezervi işlevi görmektedirler. Bu nedenle iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasında önem taşıyan bu alanların ve doğal bitki örtüsünün korunması önem taşımaktadır. Ancak 2000-2005 yılları arasında dünyada 7.3 milyon hektar orman yok olmuştur. Ormanların tarımsal kullanım, altyapı, kereste, kâğıt hamuru ve yakacak odun ticareti yapma amacıyla kesilmesi, (Scherr ve Sthapit, 2009, ss. 67-68) palmiye yağı ve soya gibi emtiaların genişletilmesi için kalıcı olarak dönüştürülmesi, yangın ve kentleşmeden kaynaklı kayıplar ormansızlaşmaya neden olmaktadır (Brack, 2019, s. 7).

Ormanların bir diğ er  onemli rol u topraktan ve bitki yüzeylerinden terleme yoluyla buharlaşmanın sağlanması sonucu nem ve yağış düzenlemelerine katkıda bulunmalarıdır. Ortalama olarak karadaki yağışların en az %40'ı buharlaşma ve terlemeden kaynaklanmaktadır. Ayrıca ormanlar terleme ve gölgeleme yoluyla soğutma etkisi sağlayarak yerel sıcaklıkları dengelemekte, taşkınları ve toprak erozyonunu engellemektedirler. Ancak ormanların kaybı ve bozulması buharlaşma miktarının azalmasına neden olmaktadır. Ormansızlaşmanın olduğu bölgelerde yağış miktarının %30'a kadar azalabileceği ve bunun da ormanın büyümesini yavaşlatma, kuraklık, yok olma ve yangın gibi geri bildirimlere neden olacağı tahmin edilmektedir (Brack, 2019, ss. 11-12). Kuru ve sıcak hava birçok ülkede orman yangınlarının oluşmasına ve yangınların yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Orman yangınları ormanların yok olmasına, maddi hasarlara, insanların uzun süre kirli ve zehirli havayı solumasıyla sağlık sorunlarına ve  l me neden olmaktadır (Heshmati, 2021, s. 6).

3.1.5. Biyolojik  eşitlilik Ve Ekosistem  zerindeki Etkileri

Çevresel bozulmalara neden olan sürdürülebilir olmayan gelişmeler neticesinde biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hiç olmadığı kadar zarar görmüştür. Geri dönüşümü imkânsız olan bu durumun temel nedenleri yanlış arazi kullanımı, ormanların yok edilmesi gibi faaliyetler ve bunlara bağlı gelişen küresel iklim değişikliğidir. Biyolojik  eşitlilik ve ekosistemin olumsuz etkilenmesi bazı türlerin yok olmasına, yer değiştirmesine ya da g   etmesine neden olurken, bazı türlerin de sayısının artmasına neden olmuştur (Demir, 2009, s. 43). İnsan faaliyetlerinin etkisiyle kara ve okyanus yüzeylerinin ısınması, yağış rejimlerinin düzensizleşmesi, deniz seviyesinin yükselmesi ve bölgesel sıcaklıkların artması gibi faktörler bitki ve hayvanların üreme zamanını değiştirmiş, büyüme mevsimleri uzamış, tür dağılımları ve popülasyonların büyüklüğü etkilenmiştir (IPCC, 2003, s. 1).

 klım değişikliğinin olumsuz etkilerine bağlı olarak kara ve su ekosistemleri baskı altına girmekte ve doğal yaşam alanları tahrip edilmektedir. Su ekosistemlerinde suların ısınmasına bağlı olarak canlı türlerinin üreme yeteneği azalmakta ya da serin sulara ulaşmak için g   etmektedirler (Atabay ve diğerleri, 2014, ss. 50-51). Sıcaklıkların artması deniz ve okyanusların ısınmasına neden olurken balı ılık

sektörü de zarar görmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi, sudaki tuz oranının değişmesi, okyanus asitlenmesi ve kirlilik gibi nedenler deniz ve tatlı su ekosistemlerini olumsuz olarak etkilemektedir (Akyüz, 2019, s. 351).

Küresel ısınmanın etkisiyle oluşan çölleşme ve su kaynaklarının azalması gibi nedenlerden dolayı kara ekosistemindeki bitki ve hayvan türlerinin zarar göreceği ve birçok orman habitatının yok olacağı öngörülmüştür. Organizmaların birbiri ve çevresiyle olan etkileşimlerinin değişime uğramasının ekolojik besin halkasında kopmalara neden olacağı ve ekolojik felaketlerin meydana geleceği iddia edilmektedir (Atabay ve diğerleri, 2014, ss. 50-51). Aşırı hava olayları hayvancılık sektörünü de olumsuz etkilemektedir. Sıcaklıkların artması, kuraklık ve su kıtlığı nedeniyle mera hayvanlarının strese girmesi sonucu doğum oranları azalmakta ve ölüm oranları artmaktadır (Porter ve diğerleri, 2014, aktaran. Akyüz, 2019, s. 351).

3.1.6. İnsan Sağlığına Yönelik Etkileri

İklim değişikliği dünyadaki her insanın hayatını riske atacak boyutta bir sağlık tehdidi olarak ortaya çıkmaktadır. İklimsel değişiklikler insanların alışık olduğu hava koşullarını etkilemektedir. Hava olaylarının şiddetinin artması, tehlikeli sel ve şiddetli rüzgarlar insanlar için doğrudan risk teşkil etmektedir. Yüksek sıcaklıklar sis üreten kimyasal reaksiyonları şiddetlendirerek havanın kalitesini düşürmekte ve bazı hastalıkların yayılmasına elverişli bir ortam sağlamaktadır (EPA, 2023).

İklim değişikliği tüm canlıların yaşam alanlarını etkilemektedir. İklime bağlı değişiklikler, bir bölgede yaygın olarak görülen bir hastalığın son bulmasına, bir başka bölgede ise yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Sıcaklıkların değişmesi vektör kaynaklı hastalıkların yayılmasına ve taşınmasına aracılık eden canlıların yer değiştirmesine neden olmakta bu sayede hastalıklar farklı coğrafyalara dağılmakta ve yeni popülasyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum hastalığa bağışıklığı olmayan toplumları etkilemekte ve daha ciddi hastalıkların başlangıcını oluşturmaktadır (Haines ve diğerleri, 2006, s. 589). İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine bağlı olarak kronik hastalıkların ve ölüm oranlarının artması beklenmektedir. Yaşanabilecek göçler sırasında hastalıkların da bir bölgeden başka bir bölgeye

taşınacağı ve halk sağlığının tehdit altına gireceği ifade edilmektedir (Demircan, 2002, s. 75).

İklim değişikliğinin özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerdeki sağlık risklerini arttırması beklenmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine bağlı olarak risk faktörleri arttıkça, bulaşıcı hastalıkların yayılmasının yanında su ve gıda güvensizliği, su kıtlığı, hava kirliliği ve yoksulluk nedeniyle birçok insanın yaşamının etkilenecek sağlık sorunları yaşayacağı öngörülmektedir (USAID, 2022, s. 5). İklim değişikliği insanlarda solunum yolu hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklar, bodurluk, zayıflık, alerjiler, sıcak çarpması, yaralanmalar, su kaynaklı ve vektör kaynaklı hastalıklara ve erken ölümlere neden olmaktadır. Bugün dünyada her yıl en az 150.000 insanın erken ölüm nedeni iklim değişikliğiyle ilişkilendirilmektedir (Boyd, 2022, s. 2).

İklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkilerine dair yapılan araştırmalar genel olarak fiziksel sağlık etkilerine odaklanmıştır. Ancak iklimin insanın fiziksel ve biyolojik sağlığına olduğu kadar psikolojik ve zihinsel sağlığına da etkileri bulunmaktadır. İklim krizinin insanlar üzerinde duygusal sıkıntılara ve gelecek kaygısına neden olduğu söylenmektedir (Fritze ve diğerleri, 2008, s. 2). Araştırmalara göre sıcaklık artışlarının insanları psikolojik olarak etkileyeceği kaza ve suç oranlarını arttıracığı ifade edilmektedir (Demircan, 2002, s. 75).

3.1.7. Göç Üzerindeki Etkileri

Genel olarak savaş, iç karışıklık, ekonomik sıkıntı veya siyasi baskılar göçü tetikleyen nedenler olarak bilinirken son yirmi yılda iklim değişikliğinin olumsuz etkileri de göçe sebebiyet veren bir olgu olarak literatüre girmiştir (Karameşe, 2021, s. 137). Holmes 2008 yılında yaptığı bir açıklamada, kaydedilen afetlerin sayısının son yirmi yılda iki katına ulaştığını ve meydana gelen doğal afetlerin her 10 tanesinden 9'unun iklimle bağlantılı olarak geliştiğini belirtmiştir (Holmes, 2008). İklim değişikliği sonucunda oluşan doğal afetlerin şiddetinin ve sıklığının artması, doğal kaynakların kısıtlanması, su seviyelerinin yükselmesiyle toprak alanların azalması ve ülkelerin toprak bütünlüklerini kaybetmesi insanların göç etmesine neden olmaktadır. İklim değişikliği etkilerinin hissedilir şekilde belirginleşmesi

nedeniyle gelecekte daha fazla insanın göç edeceği öngörülmektedir. Bu nedenle göç ve güvenlik ilişkisi dikkat çeken bir konu hâline gelmiştir (Kovancı ve Karakoç, 2019, s. 356).

Günümüzde küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına bağlı olarak yaşam alanlarını terk edip yer değiştiren insanlar iklim mültecileri kavramının oluşmasına neden olmuştur (Ziya, 2012, s. 231). 1985 yılında yayınlanan UNEP raporunda, kendilerini zararlı bir durumdan korumak ve daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak amacıyla çevresel bozulmaya uğramış yaşam alanlarını geçici veya kalıcı olarak terk etmeye zorlanmış veya gönüllü olarak ayrılmış kişiler çevre / iklim mültecileri olarak tanımlanmıştır (UNEP, 1985, ss. 4-5).

IOM, iklim değişikliği ve olumsuz çevre koşullarının göç ile arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır. Çevresel faktörler her zaman göçün nedeni olmuştur. Olumsuz çevre şartları nedeniyle gerçekleşen göç, nüfusların çevresel faktörlerle başa çıkmasını sağlayan bir uyum stratejisidir. İnsanlar kötüleşen çevre şartları ve doğal afetler nedeniyle zorlu koşullarla karşı karşıya kaldıklarında yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmışlardır. İklim değişikliği etkisiyle başlayan felaketlerin çevresel bozulmayı yoğunlaştırması daha fazla insanın göç etmesine neden olacaktır. Meydana gelen çevresel göçler gönüllü ya da zorunlu olarak yapılabilmektedir (IOM, 2014, s. 1).

Deniz seviyesinin yükselmesinin neden olacağı olumsuz sonuçların her ne kadar gelişmiş ülkeleri daha az etkileyeceği düşünülse de kıyı bölgelerinde kentleşmiş birçok AB üyesi gelişmiş ülkenin de bu durumdan olumsuz yönde etkileneceği beklenmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesiyle oluşabilecek yıkıcı etkiler ve kıyı şeridinin sular altında kalması söz konusu ülkede yaşayan nüfusun iç kesimlere ya da diğer ülkelere göç etmesini sağlayacaktır. Oluşabilecek bu göç insanların yerleşim alanlarının değişmesinin dışında sosyolojik, ekonomik, siyasi ve çevresel başka sıkıntıların doğmasına neden olacaktır (Akalin, 2019, s. 89).

Az gelişmiş ve yoksul ülkelerde var olan çevresel güvensizlik, insan kaynaklı çevresel değişimlerle birlikte söz konusu ülkeleri daha kırılgan bir hâle getirmektedir. Örneğin, bir Bangladeşlinin yaşam süresi Avustralyalı birinden yirmi bir yıl daha kısadır ve Bangladeşli bir kadının doğum sırasında ölme riski

Avustralyalı bir kadına göre doksan kat daha fazladır. Diğer yandan Avustralya, Bangladeş'ten seksen kat fazla sera gazı üretmektedir. 50 yıl içinde deniz seviyesi yükseldiğinde Bangladeş'in %11'i sular altında kalırken Avustralya'nın daha küçük bir bölümü sular altında kalacaktır. Avustralya'da iklim değişikliğine uyum için az bir maliyet yeterli olurken ekonomik olarak gelişmiş bir ülke için bu büyük bir anlam ifade etmeyecektir. Fakat Bangladeş için iklim krizi etkilerinin hayatta kalma mücadelesi ve insani güvenlik meselesi olacağı öngörülmektedir. Yani devletler arasında iklim değişikliğine ilişkin hassasiyet ve sorumluluk farkı bulunmaktadır (Barnet, 2003, s. 11). Sera gazı üretiminde bazı ülkelerin etkisi daha fazladır. En az emisyon salınımı yapan 100 ülke toplam emisyonun %3'ünü üretirken en büyük 10 emisyon kaynağı ülke %68 oranında bir salınım yapmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliğine neden olan ülkelerin sorumlulukları dolayısıyla diğer ülkelere önce harekete geçmeleri gerektiği söylenmektedir (UN, s. 2). Sera gazı üretiminde en az pay ve sorumluluk sahibi olan gelişmekte olan küçük ada devletleri, iklim krizinin olumsuz etkileri karşısında en hassas ülkeleri oluşturmaktadırlar. Ancak büyük emisyon yayıcısı devletler kadar siyasi ağırlığa sahip olmamaları iklim krizine karşı gerçekleştirilen küresel müzakerelerde yeterince söz sahibi olmalarını engellemiş ve fikirleri göz ardı edilmiştir. Ada ülkelerinin geçim kaynağını turizm ve doğal kaynaklar oluşturmaktadır. Besin kaynakları yerel ürünler ve yerel canlı türleridir. Bu nedenle mercan resiflerinin tükenme tehlikesi ve biyolojik çeşitliliğin tehlike altında olması bu ülkeleri etkileyerek gıda güvensizliği riskini artırmaktadır (Cameron, 2009, ss. 121-122). Az gelişmiş ülkelerde ihtiyaçların çoğunlukla doğal çevreden karşılanıyor olması burada yaşayan insanların çevresel bozulmadan daha çok etkileneceğini göstermektedir. Diğer yandan ekonomik, sosyal faktörler ve nüfus artış hızının fazla olması doğal kaynak kullanımını arttırmaktadır. Dolayısıyla kaynakların hızla tükeneceği ve iklim değişikliğinin getireceği çevresel bozulmanın yıkıcı bir boyuta ulaşabileceği öngörülmektedir. Buna bağlı olarak iklim değişikliği nedeniyle oluşabilecek göçler ve boyutları göz önüne alındığında diğer ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel önlem alma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (An ve diğerleri, 2021, s. 384).

Çevre sorunları nedeniyle meydana gelebilecek olan göçlerin daha önce görülmemiş oranda artma ihtimali bu sorunu çözecek bir mekanizma oluşturulmadığı takdirde sorunun yakın gelecekte içinden çıkılamayacak bir hâle geleceğini göstermektedir.

İklim mültecilerinin yaratacağı göç dalgasının daha fazla çevresel bozulmaya neden olacağı öngörülmektedir (Maritz, 2012, s. 2). Çevre güvenliği ya da çevresel güvenlik iklim mültecileriyle ilişkili bir konudur. Çünkü yüksek göç oranları göçü alan bölgede yeni bir çevresel bozulmayı tetikleyebilir. Bunun dışında iklim mültecilerinin toplu halde bir devletin topraklarına göç etmesi yine göçü alan bölgede ulusal ve toplumsal güvenlik açısından endişe yaratmaktadır. Kargaşa ve çatışma yaratma potansiyeli iklim mültecilerinin devlet açısından bir iç güvenlik tehdidi hâline gelebileceğini ortaya koymaktadır (Johnson, 2009, s. 237).

Klasik güvenlik anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde iklim mültecileri göç ettikleri ülke tarafından güvenliğe yönelik bir tehdit unsuru olarak kabul edilebilmektedir. Kopenhag Okulu'nun sektörlere ayırdığı güvenlik kavramı çerçevesinde, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak kıt kaynaklar üzerinde mücadele ve buna bağlı olarak gelişen çatışmaların çevresel sektör ve ekonomik sektörü etkileyeceği ifade edilmektedir. Bir başka açıdan ise iklim mültecilerinin göç ettikleri ülkelerdeki demografik yapıyı bozacağı, kimi gelenek ve göreneklerin asimile olacağı düşüncesiyle toplumsal sektöre de etkide bulunacağı düşünülmektedir (Vural, 2018b, s. 70).

Gelişmiş ülkelerde 1990 yılından itibaren oluşan nüfus artışı genel olarak göç nedeniyle gerçekleşmektedir. Göçlerin yaygınlaşmasında çevresel nedenlerin etkisi herhangi bir takip veya kayıt sistemiyle izlenmediğinden belirsizdir. Uluslararası alanda iklim mültecisi konusuna gerekli önemin gösterilmemesi uluslararası hukukta bu kavramı belirsiz bir hâle getirmekte ve oluşan yasal boşluk güvenilir verilerin toplanmasını engellemektedir. Bu nedenle çevresel bozulmanın neden olduğu göçlerin belirli bir istatistiği bulunmamaktadır. Fakat oluşabilecek göçlere dair tahmini rakamlar konunun önemini ortaya koymaktadır. Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'de bulunan mülteci kavramının daha geniş kapsamda ele alınması ve yaşam alanlarının zarar görmesiyle göç etmek zorunda olan insanların haklarının yasal bir statüye oturarak iklim mültecisi kavramının tanımının yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede devletlerin üzerlerine düşecek sorumluluğun bilincine varacağı ve tekrar göç ettikleri yerlere dönmesi mümkün olmayan insanların korunmasına yönelik usulleri belirleyeceği değerlendirilmektedir (An ve diğerleri, 2021, ss. 384-389).

Olumsuz çevre ve iklim şartları nedeniyle göç eden kişilere sığınma hakkı içeren bir statü verilmemiştir. Bu tür bir göç şeklinde mültecinin korunması gerekli görülmediğinden, göç eden kimseleri temsil eden yasal bir kavram veya mekanizma henüz oluşturulmamıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği iklim mültecilerini meşru kabul etmeyerek hareket hâlindeki nüfus olarak adlandırmış ve yetkileri dışında bırakmıştır (Akalin, 2019, ss. 138-139). Ancak iklim değişikliği sebebiyle bozulan ya da sular altında kalan yaşam yerlerine buradan göç etmiş nüfusun tekrar dönebilme imkânı yoktur. Bu nedenle gelecekte de artması beklenen iklim mültecilerinin uluslararası alanda mülteci statüsü kazanması ve kavramın içerisinin doldurulması gerekmektedir. İklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin uluslararası arenada gündeme gelmesinde 2015 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nın önemli bir yeri vardır. Antlaşma çerçevesinde, antlaşmaya taraf olan devletlerin iklim değişikliği ve çevresel sorunlar nedeniyle yaşam alanlarını terk eden veya edebilecek insanların sorunlarını minimum hâle getirmek amacıyla eylem planları hazırlaması ve tavsiyeler sunması öngörülmektedir (Akalin, 2019, ss. 137-138).

3.1.8. Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan ekonomik model, üretim ve tüketim ilişkisi iklim değişikliğinin esas nedenini oluşturmaktadır. Artan nüfusun yaşam standartlarını koruma arzusuyla sanayi faaliyetlerinin artması ve kıt kaynakların yoğun şekilde kullanımı iklim değişikliği etkilerinin hızlanmasına neden olmuştur. Devletler sürdürülebilirlik yerine kapitalist ekonomik sisteme bağlı olarak büyümeyi daha ön planda tutmuşlardır. Ancak ekonomik büyümeye yönelik faaliyetler enerji kaynakları, ormanlar ve verimli topraklar gibi birçok alanı baskı altına almış ve küresel bir kriz ortaya çıkmıştır (Sağsen, 2022, s. 41).

İklim değişikliği etkileri dünya ekonomisinde genel bir fiyat artışı ve enflasyon beklentisini ortaya çıkarmıştır. Tarım, turizm ve enerji gibi birçok sektör iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Tarımsal ürünler hava koşullarına karşı duyarlıdır. Dolayısıyla iklimin değişen şartları nedeniyle üretim miktarı ve verimin azalması beklenmektedir. Bu noktada kuraklığa dayanıklı mahsullerin yetiştirileceği ve kısmen telafi edilebilecek yeni uygulamalar

geliştirileceği kabul edilse de gıda fiyatlarında enflasyon olacağı ifade edilmektedir. Sıcaklıkların artması dünyadaki bazı bölgeleri yaşanmaz hâle getirecek ve kitlesel göçler yaşanacaktır. Bu durum dünya nüfusunun giderek yoğunlaşan bir alanda yaşamak zorunda kalmasına neden olacak ve bununla birlikte azalan arazi miktarına karşı talep artacaktır. Hava sıcaklıklarının artması ya da kış hava koşullarının sertleşmesi insanların enerji ihtiyaçlarını arttırırken oluşacak olan yüksek enerji maliyetleri enflasyonu arttıran bir başka etken olacaktır (Wade ve Jennings, s. 3).

İklim değişikliği sonucu meydana gelen kuraklık, sel, fırtına gibi iklim kaynaklı doğal afetlerin şiddetinin ve sıklığının artması ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Başoğlu, 2014, s. 278). Örneğin, Katrina Kasırgası'nın oluşturduğu hasarın maliyeti 125 milyar dolar kadar olduğu tahmin edilmektedir. 2017 – 2018 yıllarında yaşanan Kaliforniya orman yangınlarının maliyeti 40 milyar doları aşmıştır. İklim değişikliğinin ABD ekonomisine maliyetinin 2090 yılında yüz milyarlarca dolara ulaşabileceği iddia edilmektedir. Bu noktada önleyici ve uyum sağlayıcı yatırımların yapılması daha makul bir seçenek olarak belirmektedir (Heshmati, 2021, s. 16).

Stern liderliğinde yapılan iklim değişikliğinin etkileri ve ekonomik maliyetine ilişkin birçok kanıtın değerlendirildiği *İklim Değişikliği Ekonomisi İncelemesi* tüm ülkeleri etkileyecek olan iklim değişikliğine karşı ortak eylem çağrısında bulunmuştur. Söz konusu incelemede iklim değişikliğinin genel maliyet ve risklerinin her yıl küresel GSYİH'nin en az %5'nin kaybedilmesine eşdeğer olduğu ifade edilmiştir. Daha geniş bir risk ve etki alanı dikkate alındığında ilerleyen dönemde GSYİH'nin %20 veya daha fazla bir kayba uğrayacağı değerlendirilmiştir. Buna karşılık iklim değişikliği etkilerinden korunmak için sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik atılacak adımın maliyeti her yıl küresel GSYİH'nin yaklaşık %1'idir (Stern, 2007, s. 25). Giddens, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine rağmen gerekli adımların atılamamasını Giddens Paradoksu ile açıklamıştır. Giddens'e göre; iklim değişikliği hayatın olağan akışı içinde somut ve acil olarak görülmediği için harekete geçilmeyen bir olaydır. Ancak, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaştığında harekete geçmek için çok geç olacaktır. Uzak bir zamanda olduğu düşünülen bu sorun politik ve ekonomik gündem karşısında arka plana itilmektedir (Giddens, 2011, s. 2, aktaran. Doğan ve diğerleri, 2020, s. 1472).

3.1.9. Turizm Üzerindeki Etkileri

Turizm sektörü, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. İklim değişikliği etkileri başta kıyı turizmi olmak üzere kış turizmi ve doğa temelli turizm türleri üzerinde etkili olmaktadır (Alaeddinoğlu ve Rol, 2022, s. 158). Çevresel değişiklikler, biyolojik çeşitlilik kaybı, tarımsal üretimin değişmesi, kıyı erozyonu ve vektör kaynaklı hastalık vakalarının artışı turizmi olumsuz olarak etkileyecek etkenlerden birkaçıdır (Simpson ve diğerleri, 2008, s. 12). İklim değişikliği nedeniyle sıcaklıklar arttıkça birçok turistik alan çekiciliğini kaybedecektir. Geçmiş yıllarda milyonlarca kişinin seyahat ettiği ormanlar, mercan resifleri gibi ilgi çekici birçok alan azalmaya ya da yok olmaya başlamıştır. Gelecekte sahillerin ve bazı turizm yapılarının sular altında kalması beklenmektedir. Kış sporlarının yapılabilme imkânı azalacak ve bu alanlara yapılan ziyaretçi sayısı düşecektir. Deniz seviyelerinin yükselmesi nedeniyle pek çok kıyı turizm bölgesi tehdit altına girecektir (Nicholls , 2014, s. 5).

İklime bağlı turizm sezonlarının (kış ve yaz tatilleri) uzunluğunda meydana gelen değişiklikler turizm işletmelerinin kâr oranlarını da etkilemektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar turizm için elverişli koşulların yüksek enlemlere kayacağını göstermektedir. Bu durum turistlerin tercih ettiği bölgelerin de değişmesine neden olacaktır. Tüm bu koşullar göz önüne alındığında tatil amaçlı yabancı turist alan bir ülkedeki yıllık ziyaretçi sayısının olumsuz olarak etkilendiği düşünüldüğünde GSYİH’de bir azalmaya ve ekonomik kayıplara neden olacağı turizmde beklenen büyüme oranlarının olumsuz yönde etkileneceği ifade edilmektedir (Simpson ve diğerleri, 2008, ss. 12-13).

3.1.10. Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri

Enerji kullanımı insan hayatı için olmazsa olmazdır. Fakat enerjinin elde edilmesi ve tüketimi toprak, su ve hava üzerinde negatif etki bırakmaktadır. Özellikle fosil yakıt kullanımı sırasında ortaya çıkan sera gazı iklim değişimine neden olmaktadır. Sanayileşme sonrası nüfusun artması, kentleşme, teknolojik gelişme ve kalkınma düzeylerinin yükselmesi enerji kullanımını ve enerjiye olan talebi arttırmıştır.

Enerjinin yaygın kullanımı, enerjiye olan talep artışı daha fazla sera gazı ve diğer kirlетici unsurların atmosfere yayılmasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2020, s. 278).

Enerji kaynakları içerisinde doğaya en fazla zarar veren kömürü, petrol ve doğalgaz izlemektedir. Diğer yandan nükleer enerji, üretim sürecinde ve sonrasında çevre açısından bazı riskler barındırır da fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında sera gazı emisyonu salınımı yok denecek kadar az bir orana sahiptir. Ancak üretim süreci ve sonrasında çeşitli riskler barındırmaktadır. Normal kullanım süreçlerinde doğal radyasyon sınır değerlerinin altındadır. Ancak bir kaza hâli temiz olan bu enerji kaynağının bir felaket kaynağına dönüşmesine neden olabilir. Bu durumun en bilinen örnekleri 1986 yılındaki Çernobil ve 2011 Fukuşima nükleer kazalarıdır (Erdoğan, 2020, s. 285). 1986 Çernobil nükleer patlaması, 1989 Exxon Valdez petrol sızıntısı sorunu ve 2011 Fukuşima nükleer kazası iklim değişikliği ve küresel çevre sorunlarına ilişkin bilimsel farkındalık ve ilginin artmasını sağlayan bir dizi çevre felaketi örnekleridir (McDonald, 2010, s. 4).

Enerji kaynağı olarak seçilen enerji türleri iklim değişikliğinin oluşmasına neden olan en önemli faktördür. Bu nedenle enerji kullanımına bağlı iklim değişikliğinin ve sera gazı oranlarının azaltılmasına yönelik küresel bir mücadele ortaya çıkmıştır. Diğer yandan müzakere sürecinde devletler ulusal çıkarlarına bağlı olarak hareket etmişlerdir. Çözüm yollarından biri olarak gösterilen sürdürülebilir kalkınma ve yenilenebilir enerjiye geçiş için gerekli olan maliyeti ödemek istemedikleri için iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına yönelik bir politika üretmemişlerdir. Ulusal çıkarlar ve iklim değişikliği etkilerinin azaltılması için gerekli ihtiyaçların giderilememesi iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları göz önüne alındığında uluslararası sistem içerisinde birçok güvenlik kaygısına neden olmaktadır (Sağsen, 2022, ss. 47-48).

Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi için enerji kaynakları önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler teknolojik ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini arttırmak, gelişmiş ülkeler ise bu alanlardaki seviyelerini muhafaza etmek amacıyla enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum enerji talebini ve tüketim miktarlarını arttırmaktadır (Yurddaş, 2002, s. 174). Fosil yakıt, tüketiminin kolay olması ve maliyetinin düşüklüğü sebebiyle en fazla tercih edilen yakıt türüdür. Ancak fosil yakıtların kullanımı iklim değişikliğini tetikleyen en büyük kaynağı oluşturmaktadır.

İklim krizinin önlenmesine yönelik fosil yakıtların yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması önem taşısa da maliyetlerin yüksek olması yenilenebilir enerjiye geçişi zorlaştırmaktadır (Kayan ve Küçük, 2022, s. 511). Enerji kaynaklarının kıtlığı nedeniyle genel olarak ülkeler arasında rekabet hali hâkimdir. İklim değişikliğinin etkisiyle enerji arz güvenliği ve çatışma arasındaki ilişki karmaşık bir hâle gelmiştir. Devletlerin enerji güvenliğini korurken diğer yandan enerji kullanımlarını ve iklim hedeflerini yerine getirmeyi sağlamaları konusunda bir çelişki oluşacağı iddia edilmektedir. Yönetilebilir değişimlerin çatışmalara yol açma ihtimali düşük görülse de ani değişimlerin çatışmalara neden olması beklenmektedir (Gönenç ve Kibar, 2017, s. 6).

Enerji tedarik sektörü atmosferde bulunan sera gazlarının artmasında en fazla paya sahip olan sektördür. İnsanoğlunun her geçen gün enerjiye olan ihtiyacının artması enerji üretiminin de artmasına neden olmaktadır (Yurddaş, 2002, ss. 173-174). Nüfus artışı, sanayileşme faaliyetleri ve iklim değişikliği nedeniyle oluşan aşırı sıcak havalar, sert geçen kış mevsimleri ve yağış rejimi düzensizlikleri enerji talebini arttırarak kaynak kullanımını arttırmaktadır. Enerji kullanımının artması aynı zamanda fazla fosil yakıt tüketimine bağlı olarak sera gazlarının artışını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği etkilerinin ve sera gazı emisyonlarının azaltılması için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek önem taşımaktadır (Güner ve Turan, 2017, s. 54). Enerji sistemlerinin fosil yakıtlar yerine yenilenebilir kaynaklar aracılığıyla kullanılmasını sağlamanın iklim değişikliğine neden olan emisyonları azaltacağı ifade edilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeleri baz aldığımızda bugün sıfır emisyon taahhüdünde bulunulsa dahi (UN, s. 2) yapılan değerlendirmeler en düşük istikrar senaryolarında bile önlenemeyen iklim değişikliğinin uzun vadede doğal ve yönetilen insan sistemlerinin uyum kapasitesini aşacağını göstermektedir. Uyum kapasitesi sektörler ve bölgeler arasında değişmektedir. Erken azaltım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin gelecekte iklim değişikliğiyle ilgili uyum ihtiyaçlarının azalmasına destek olacağı ve birçok etkinin azaltılabilir, geciktirilebilir ya da önlenemez olduğu ifade edilmektedir (IPCC, 2007, s. 19).

3.2. İklim Değişikliği Ve Güvenlik İlişkisinin Literatüre Girmesi

İklim güvenliği, 1970'lerin sonundan itibaren çevre güvenliği ve ekolojik güvenlik başlıkları altında ele alınmış olsa da 2000'lerin başından itibaren ayrı bir kavram olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Çelenk, 2023, s. 544). İklim değişikliğinin bireysel, ulusal ve küresel boyutta etkilere sahip olması birden fazla düzeyde analiz edilmesine neden olmuştur. İklim değişikliği sonucu oluşan gıda güvensizliği, su kıtlığı ve aşırı hava olaylarının insan sağlığında meydana getirdiği riskler birey düzeyinde iklim güvenliği konusunun ele alınmasını sağlamıştır. İklim değişikliğine bağlı olarak tatlı su kaynaklarının azalması, gıda üretiminin düşmesi ve çevresel sorunların neden olduğu göçler çatışmaları tetiklemektedir. Dolayısıyla toplumsal ve siyasi istikrarsızlıkların ortaya çıkması sonucu ulusal güvenlik etkilenmekte ve insani güvensizlik ortaya çıkmaktadır (Çelenk, 2023, s. 547). İklim değişikliğinin neden olduğu göçlerden kaynaklanabilecek sorunlar, kutup bölgelerinde buzulların erimesiyle ortaya çıkacak doğal kaynakların paylaşımı ve yeni açılacak ticaret yollarının uluslararası güvenliğe etkide bulunacağı iddia edilmektedir (Çelenk, 2023, s. 550). Yeni kaynak ve ticaret imkânlarının devletler arasında rekabet ortamı yaratması, çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkarma ihtimalini arttırmaktadır. Bu durum, askeri araçların kullanım potansiyelini arttırarak konunun askeri güvenlik boyutuna dikkat çekmektedir (Gönenç ve Kibaroglu, 2017, s. 5).

UNDP'in yayınladığı *İnsani Kalkınma Raporu* insan güvenliğine yönelik tehditleri kategorilere ayırmıştır. Rapora göre birbiriyle ilişkili 7 temel güvenlik kavramı bulunmaktadır. Bunlar; ekonomi güvenliği, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve siyasi güvenliktir (UNDP, 1994, ss. 24-25). Çevre güvenliğini tehdit eden en önemli faktör olan iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları insan hayatına dair beslenme, sağlık, yaşam hakkı, toplum güvenliği ve ekonomik olarak birçok noktaya etki etmekte ve insan yaşamını zorlaştırmaktadır. Brown ve Crawford, gelecekte iklim değişikliğinin hızı ve kapsamının dünyanın birçok bölgesinde ekonomik ve politik istikrarı zayıflatabileceğini, aynı zamanda su kıtlığı ve gıda güvensizliği gibi var olan sorunları daha karmaşık ve çözülmesi zor bir tehdit haline getirebileceğini ifade etmişlerdir (Brown ve Crawford, 2009, s. 1).

Çevresel güvenliğe dair yapılan tartışmalar iklim değişikliğinin güvenlikleştirilmesinin temelini atmıştır. Meydana gelebilecek kitlesel göçler, su sıkıntıları sonucu yaşanabilecek çatışmalar ve gıda güvensizliği gibi sorunlar iklim değişikliğinin güvenlikleştirilmesinde kullanılan argümanları oluşturmuş yeni güvenlik politikalarının belirlenmesinin yolunu açmıştır (Baysal ve Karakaş, 2017, s. 24). İklim değişikliği ve güvenlik konusunda yapılan çalışmalar arttıkça mevzunun bir güvenlik meselesi olarak ele alınmasının ne derece doğru olduğuna dair tartışmalar da yapılmıştır (Baysal ve Karakaş, 2017, s. 22). İklim değişikliği konusunun güvenlikleştirilmesini destekleyen gruplar olduğu gibi karşı çıkan gruplar da oluşmuştur. İklim bilimciler tarafından ortaya koyulan bilimsel gerçeklere karşın içinde bilim insanlarının da bulunduğu hükûmet, politik oluşum, dini kurum, şirket, medya unsurları ve halk tarafından iklim değişikliğinin varlığını inkâr eden ve iklim inkârcıları / iklim kuşkucuları olarak nitelendirilen gruplar ortaya çıkmıştır. Bu inkârcı tavır çevre sorunlarının ve iklim değişikliğinin neden olacağı tehlikelerin azaltılmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Bu tartışmalar iklim değişikliğiyle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Çünkü iklim değişikliğini önlemenin ilk şartı varlığını kabul etmektir (Uçar ve diğerleri, 2019, ss. 741-742). Kaldı ki 1988 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization-WMO) ve UNEP tarafından (Başalma ve Demir, 2006, s. 23) iklim değişikliği konusunda elde edilen bilimsel verileri, ortaya çıkabilecek etkileri ve sorunların çözümüne yönelik politika ve adaptasyon süreçlerini analiz ederek karar alıcılara rehberlik etmesi amacıyla kurulan ve iklim değişikliğiyle ilgili bilimsel veri üretip paylaşan en yetkin kurum olan IPCC'nin, (Kaya, 2019, s. 88) 2014 yılında yayınlanan raporunda ifade edildiği üzere iklim sistemi üzerindeki insan etkisi açıktır ve insan kaynaklı sera gazı emisyonları tarihteki en yüksek seviyeye ulaşmıştır (IPCC, 2014, s. 2).

İklim değişikliği sonucu oluşan sel, fırtına, yangın gibi afetlerin büyüklüğü, sıklıkları ve etkiledikleri alan artmıştır. Dolayısıyla göç ve iç savaş gibi devleti istikrarsızlaştıran tehditler tetiklenmiştir. Bu nedenle iklim değişikliği konusu ulusal ve uluslararası politikalar düzeyinde kendine yer bulmaya başlamıştır (İçişleri Bakanlığı, 2023, s. 18). Çevreye zarar verebilecek tehlikelerin tespit edilmesiyle devletler sorumluluklar üstlenmiş, ulusüstü düzeyde tedbirler alınmış ve uluslararası iş birliği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Baykal ve Baykal, 2008, s. 2). İklim krizinin önlenmesine yönelik oluşturulan politikalar iki temel çerçevede

oluşturulmaktadır. İlk olarak üretim faaliyetleri aşamasında oluşan kimyasal atıklarla mücadele etmek ve bu süreçte oluşan olumsuz etkileri yok etmek, ikinci olarak ise yenilenebilir doğal kaynakların verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar yürütmektir. Oluşturulan politikalar sanayi, ulaştırma ve tarım gibi birçok sektörü kapsayan yapılanmaları öngörmekte ancak birçok ülke ve şirket tarafından üretim miktarlarında azalma olacağı ve mali yük getireceği endişesiyle olumsuz karşılanmaktadır (Kayan ve Küçük, 2022, s. 520).

İklim değişikliği sorununun çözümüne yönelik oluşturulan faaliyetler temelde emisyonları azaltmak, iklim etkilerine uyum sağlamak ve gerekli düzenlemeleri finanse etmek olmak üzere üç eylem kategorisi üzerine kurulmuştur. Ancak gelişmiş ülkelerin çevresel sorunların birçok etkisini yönetebilme yeteneğine sahip olmalarına rağmen gerekli inisiyatifi almamaları sorunları daha da derinleştirmektedir (UN, s. 2). İklim değişikliğine bağlı olarak oluşan etkilerin önüne geçilmesinde öncelik sera gazı emisyonlarının azaltılmasıdır. Fakat emisyonlar sıfıra indirilse dahi atmosferdeki ısınmanın yıllarca devam edeceği öngörülmektedir. Bu nedenle toplumların iklim krizinin yaratacağı risklerle baş edebilmeleri için adaptasyon politikalarına ihtiyaçları vardır. Ülkelerin oluşan krizler konusunda etkilenme düzeyleri, iklim değişikliğine neden olma konusundaki sorumlulukları ve krizle mücadelede oluşan maliyetleri üstlenme kapasitesi değişiklik göstermektedir (Kaya, 2017, ss. 90-91). İklim krizini önleme noktasında önlem alma gücüne sahip birey ve bireyüstü yapılar insanlığın devamı için çevrenin korunması gerektiğinin bilincindedirler. Ancak buna rağmen modernleşme ve ilerleme amacıyla izlenen sanayi politikaları her geçen gün çevreye verilen zararı arttırmaktadır (Tarhan, 2018, s. 153).

İklim değişikliğiyle mücadelenin başarısız olması durumunda uluslararası güvenlik ve istikrara yönelik birtakım tehditler ortaya çıkma ihtimaline sahiptir. Hâli hazırda küresel bir tehdit olan zayıf ve kırılgan devletler iklim değişikliğinin etkisiyle daha büyük bir sorun hâline gelecek ve komşu ülkelerin istikrarını bozacaktır. İklim değişikliği bölgesel üretim süreçleri ve tedarik alt yapılarına ilişkin şartları değiştirecektir. Kuraklık tarımsal verimi düşürürken, suyun yoğunlukla kullanıldığı sektörlerin gelişimini engelleyecektir. İklim değişikliğinin etkisiyle şiddeti artan sel baskınları ve fırtınalar kıyı bölgelerinde bulunan ulaşım, tedarik ve üretim

altyapılarının bozulmasına neden olacaktır. Bu durum küresel ekonomiye olumsuz etkide bulunacak ve büyüme oranlarını azaltacaktır. Günümüzde çözülmemiş bir uluslararası politika sorunu olan göç, iklim değişikliği etkileri nedeniyle yaşam alanlarının daralması sonucu dünya çapında iklim mültecilerini doğuracak, bölgesel ve uluslararası çatışmalar ortaya çıkacaktır. Tüm bunlara karşılık iklim değişikliğini önlenmeye yönelik çabalar karşısında gelişmiş ülkeler, yoğun emisyon salınımı ve gerekli sorumluluğu almamaları gerekçesiyle insan hakları ihlaliyle suçlanabilirler (WBGU, 2007, s. 6).

2007 yılı küresel iklim krizinin getirdiği çevresel sorunların güvenlikleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Çevre ve güvenlik arasındaki ilişki AB ve G-8 gibi platformlarda tanınmış, aynı yıl BM Güvenlik Konseyi iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğunu belirtmiş, iklim değişikliği konusuyla ilgili özel bir tartışma oturumu oluşturulmuştur. UNEP, *Sudan: Çatışma Sonrası Çevresel Değerlendirme Sentez Raporu* ile Darfur'da yaşanan çatışmalar ve çevresel sorunlar arasındaki ilişkiye işaret etmiş, iklim değişikliğinin bölgesel ve uluslararası barışın zedelenmesine neden olabileceğini belirtmiştir. İklim değişikliğinin güvenlik merkezli bir açıdan değerlendirilmesi doğrultusunda yayınlanan bir başka rapor da Alman Küresel Değişim Danışma Konseyi tarafından yayınlanan *Bir Güvenlik Riski Olarak İklim Değişikliği Raporu*'dur. Raporda iklim değişikliği etkilerinin çatışma ihtimalini arttırması ve istikrarın bozulmasını sağlayabileceği belirtilmiştir (Kaya, 2019, ss. 89-90). Darfur'da yaşanan çatışmalar için Batı ülkeleri dini veya politik nedenler öne sürmeye çalışılar da asıl neden, iklim değişikliğinin etkisiyle oluşan kuraklık ve o bölge doğasının buradaki yerel nüfusu besleyemeyecek duruma gelmesidir (Aksel, 2011, s. 125).

BM tarafından 2009 yılında yayınlanan *İklim Değişikliği ve Olası Güvenlik Sonuçları* adlı raporda iklim değişikliği bir tehdit çarpanı olarak kabul edilmiş ve iklim değişikliğinin güvenliği etkileyebileceği beş mekanizma belirlenmiştir. Bunlar; gıda güvenliği ve insan sağlığına yönelik tehditler nedeniyle oluşabilecek kırılganlıklar, devletin istikrarı sürdürme kapasitesinin zayıflaması gibi gelişmeler, artan göç, doğal kaynaklar üzerindeki rekabet ve bu durumların uluslararası yansımaları nedeniyle oluşacak güvenlik problemleri, bir devletin topraklarının kalıcı

olarak sular altında kalmasıyla hak, güvenlik ve egemenlik kaybıdır (UNDP, 2020, s. 4).

ABD, 2010 yılında yayınladığı *Dört Yıllık Savunma Planlaması* çerçevesinde iklim değişiminin küresel yoksulluk, çevresel bozulmalar ve hükümetlerin güçsüzleşmesi gibi etkilere neden olacağını ifade etmiştir. Ayrıca iklim değişikliğinin gıda ve su kıtlığını arttırırken, yeni hastalık türlerini ortaya çıkararak salgınların yayılacağı, demografik gerilimlerin ve kitlesel göç hareketlerinin meydana geleceği iddia edilmiştir. Raporda tek başına iklim değişikliğinin çatışmalara yol açmayacağı ancak iklim değişikliğinin sonucu olarak ortaya çıkan olağanüstü şartların istikrarsızlık ve çatışmaları hızlandıracak bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir (Department of Defense, 2010, s. 7)

3.3. Küresel İklim Değişikliği Müzakere Süreci

Soğuk Savaş sonrasında çevre sorunlarının uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek boyuta ulaşması ve devletlerin iklim değişikliğinin olumsuz etkileri dışında kalabilmesinin mümkün olmaması iklim değişikliğinin küresel bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Erdoğan, 2018, s. 705). Bu nedenle iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla ulusal ve uluslararası alanda çözüm yolları aranmıştır (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015, s. 4).

BM, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek öğeleri genişletmiş ve iklim değişikliği konusunu yeni bir tehdit olarak güvenlik kapsamının içerisine dâhil etmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2019, s. 531). İklim değişikliği sorununun tüm devletleri ilgilendirmesi, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması ve çözüm bulunması gerekliliği küresel bir politika yapım sürecini mecburi hâle getirmiştir. Bu süreçte BM devreye girerek iklim değişikliğine yönelik oluşturduğu sözleşme ve protokoller, düzenlediği konferanslar, oluşturduğu kurum ve kuruluşlarıyla sürecin önemli bir aktörü ve yürütücüsü hâline gelmiştir (Karakoç, 2019, s. 409).

İklim değişikliği ve çevre sorunlarının sanayileşmiş ülkelerin ekonomik gelişme faaliyetleri sonucu meydana geldiği kabulünden hareketle birçok sanayileşmiş ülkenin oluşturduğu bir örgüt olan AB de örgütsel yapısı ve hukuksal düzenlemeleri

içerisinde çevre konusuna yer vermiştir (Özel ve Kılıç, 2008, s. 52). Avrupa’da çevre üzerinde baskının ağırlaşması, doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi, sel, kuraklık ve orman yangını gibi olayların çoğalması AB’yi çevre sorunlarıyla ilgilenmeye itmiştir. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanda bütünleşmeyi amaçlayan sermayenin, mal ve hizmetlerin, iş gücünün serbest dolaşımını kabul etmiş bu örgütün çevre konularıyla ilgilenmesinde ekonomik etkenler geniş yer tutmaktadır. İklim değişikliğinin tarım, sanayi, enerji ve turizm gibi alanları olumsuz etkilemesi birliğin ortak politika oluşturma sürecinde konuyu dikkate almalarına neden olmuştur (Duru, 2007, ss. 1-3). Ancak AB’nin iklim politikası konusundaki faaliyetleri yalnız çevresel kaygılar üzerine değil, güçlü bir aktör olarak öne çıkma yönündeki siyasi istekleri üzerinden şekillenmektedir. AB, iklim değişikliği sorununun uluslararası gündemde yer bulmaya başladığı 1980’lerin sonundan itibaren iklim değişikliğiyle mücadele konusunda yapılan müzakerelerde lider olmayı amaçlamıştır. ABD’nin 2001 yılında Kyoto Protokolü’nü reddetmesi sonrası AB’nin liderlik rolü belirginleşmiştir. AB o dönem içerisinde protokolün kabul edilmesi için yeterli siyasi güce sahip tek aktör olarak devletlerin protokole destek olmaları konusunda ısrarcı olmuş ve yürürlüğe girmesini sağlamıştır (Bang ve diğerleri, 2005, s. 5).

1990’lı yıllarda başlayan iklim krizi mücadelesi ilk olarak BM aracılığıyla yürütülmüştür. Bu durumun ilk somut çıktısı küresel ısınma ve iklim değişikliği sorununun uluslararası bir sorun olarak kabul edilmesini sağlayan 1992 yılı Rio’daki Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda imzalanan BMİDÇS’dir (UNFCCC, 1992). BMİDÇS’de iklim değişikliği karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliklerine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişikliktir şeklinde tanımlamıştır (UNFCCC, 1992). İklim değişikliği ve neden olduğu olumsuz sonuçların insanlığın ortak endişesi arasında olduğu, insan kaynaklı faaliyetlerin atmosferdeki sera gazı emisyonlarını arttırdığı ve uzun vadede olumsuz etkiler oluşturacağı görüşü sözleşmenin imzalanmasıyla uluslararası gündemde kabul görmüştür. Sözleşmeyle sera gazı kaynaklı emisyonların iklime olan etkisini önlemek ve belirli bir düzey içerisinde kalmasını sağlamak amaçlanmıştır (UNFCCC, 1992).

26 ana maddeden oluşan BMİDÇS, ABD'nin de aralarında bulunduğu 197 ülke ve AB tarafından imzalanmıştır (Doğan ve diğerleri, 2020, s. 1466). Sözleşmeyle imzacı devletlerin eşitlik temelinde, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarına ve güçlerine bağlı olarak iklim sistemini korumaları, gelişmiş ülkelerin ise iklim değişikliği ve buna bağlı gelişen olumsuz etkilerle mücadelede öncü rol oynamaları beklenmiştir (UNFCCC, 1992). Bu nedenle çeşitli ilkeler ve yükümlülükler belirlenmiştir. Sözleşmede Ek-I ülkeleri sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak, sera gazı yutak alanlarını muhafaza etmek, iklim değişikliğiyle mücadele amacıyla oluşturdukları politikaları ve sera gazı emisyonlarıyla ilgili elde edilen verileri iletmekle yükümlü kılınmışlardır. Ek-II ülkeleri, Ek-I ülkeleriyle aynı yükümlülüklerle sahip olmanın dışında iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik izlenecek politikalarda gerekli maliyeti karşılamak, çevreye uyumlu teknolojileri geliştirmek ve gerekli durumlarda bu teknolojileri geliştirmekte olan ülkelere aktarma konusunda yükümlü tutulmuşlardır (Ulueren, 2003).

BMİDÇS sonrası taraflar sözleşmenin gönüllülük esasına bağlı oluşturulan hedeflerinin yetersizliğini fark ederek emisyon azaltımı ve sınırlandırılmasına ilişkin olarak yasal bağlayıcı hedeflerin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuş ve yeni bir müzakere süreci başlatmışlardır. Bu süreç Kyoto Protokolü'nün yolunu açmıştır (Dessai ve diğerleri, 2003, s. 184). 1997 yılında iklim değişikliğini önleme açısından uluslararası alanda atılan ilk esas adım olarak kabul edilen Kyoto Protokolü, BMİDÇS'nin hedeflerini yerine getirmeyi amaçlamış ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ülkelere somut ve bağlayıcı yükümlülükler getirmiştir (Kyoto Protokolü, 1997). Protokol, Ek-1 listesine dâhil olmuş ülkelerin (OECD üyeleri, AB ve eski sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri) yaydıkları sera gazlarını 2008-2012 yıllarını kapsayan taahhüt döneminde 1990 seviyesinin en az %5 altına indirmelerini öngörmektedir (Kyoto Protokolü, 1997). Bu açıdan BMİDÇS'den ayrılan protokol, sanayileşmiş ülkelerin sera gazı azaltım miktarları hususunda ilk bağlayıcı antlaşma olma özelliğine sahiptir (Doğan ve Tüzer, 2011a, s. 164).

Protokolün yürürlüğe girme aşamasında temel tartışma protokol çerçevesinde oluşturulacak olan taahhütler konusunda gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler gönüllülük esasını ortaya atarak kendilerine taahhüt eklenmemesi noktasında bir duruş sergilemişlerdir. ABD, başta Çin'le olan ekonomik rekabetini ön planda

tutarak taahhütlerin gelişmekte olan ülkeler için de geçerli olması için çaba göstermiştir. Diğer bir tartışma konusu da esneklik mekanizmaları konusu olmuştur. ABD, belirlemiş olduğu emisyon azaltım hedefleri ve taahhütlerini yerine getirmesine yardımcı olması amacıyla emisyon ticareti, ortak yürütme gibi esneklik mekanizmalarını desteklemiştir. AB, bu süreç içerisinde ABD'nin bu mekanizmaları kullanarak iç politikada gerekli önlemleri almayacağı ve gerçek bir indirim sağlamayacağı düşüncesiyle söz konusu mekanizmalara şüpheyile yaklaşmıştır. Ayrıca diğer gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin sorumluluklarından kaçınmak için bu mekanizmaları kullanacağını düşünmüşler ve bu mekanizmaları yeni sömürgecilik olarak adlandırmışlardır (Sağsen, 2017, ss. 53-55). AB, Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinde önemli bir rol oynamış ve birliğe üye devletler sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik tedbirlerin uygulanmasında ön sıralarda yer almışlardır (Fernandez, 2012, s. 193).

Sanayisi gelişmiş ülkeler ve diğer ülkeler arasında küresel ısınmaya sebep olan sera gazı salınım oranlarının farklı olması, bu devletlerin küresel bir sera gazı önleme politikası çevresinde buluşmalar da farklı yükümlülöklere sahip olmaları gerektiğı anlayışını doğurmuştur. Bu nedenle ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi oluşturulmuş ve gelişmekte olan ölkelerle iklim değışikliğine karşı savunmasız ölkeler farklı değeriendirilerek sorumlulukların ölkö koşulları dikkate alınarak oluşturulmasının temeli atılmıştır (Karakoç, 2018, s. 411). *Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluk* ilkesiyle öncelikli sorumluluk gelişmiş ölkelere verilmiş ve protokolde belirlenen salınım indirim hedefinin tutturmaları için *Ortak Yürütme, Temiz Kalkınma ve Emisyon Ticareti* gibi esneklik mekanizmaları kurulmuştur. Temiz kalkınma mekanizmasının amacı Ek-I'de yer almayan ölkelere sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda sera gazı azaltımına katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla destek olmak ve Ek-I listesinde yer alan ölkelerin protokolün 3.maddesinde bulunan sayısallaştırılmış salınım sınırlandırma ve azaltım taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamaktır. Ek-I listesinde yer alan ölkelerin emisyon azaltım taahhütlerini yerine getirmeleri için Ek-I dışı ölkelerde yapacakları projeler üzerinden Sertifikalandırılmış *Emisyon Azaltım Kredisi* verilmesi taahhüt edilmiştir (Kyoto Protokolü, 1997). Ortak yürütme mekanizması, Ek-I listesinde yer alan ölkelerin emisyonlarının azaltılmasına ya da yutaklarla sera gazlarının yok edilmesine yönelik faaliyetler yürütmesine imkân tanımaktadır. Bu amaçla yapılan

projelerden elde edilen salınım azaltım birimleri herhangi bir tarafa aktarılabilir veya edinilebilir (Kyoto Protokolü, 1997). Emisyon Ticareti mekanizması protokolün 17. maddesiyle düzenlenmiştir. İlgili maddeyle Ek-I ülkeleri arasında emisyon ticaretine izin verilmektedir. Ek-I listesinde yer alan ülkelerden biri Ek-B’de belirlenmiş emisyon azaltım miktarının bir bölümünün ticaretini yapabilme imkânına sahiptir. Emisyon ticareti mekanizmasıyla satılan emisyonlar satan ülkenin belirlenmiş azaltım biriminden düşülmekte ve satın alan ülkenin azaltım birimine eklenmektedir. Emisyon ticareti ülkelere emisyonlarını salınım yükümlülüklerinin altına indirme konusunda teşvik sağlamaktadır (Narin, 2013, s. 946).

Kyoto Protokolü’nün en önemli özelliği karbon piyasasının yeni bir çevre yönetim aracı ve ekonomik faaliyet türü olarak tanımlanması ve devletlerin sera gazı azaltım yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde bu sistemi kullanmalarıdır (Ediger, 2008, s. 140). Küresel iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının önlenmesi veya azaltılması amacıyla belirlenen standartlar çerçevesinde karbon sertifikalarının alınıp satıldığı piyasaya karbon piyasası adı verilmektedir. Karbon piyasasına göre belirlenen miktardan fazla sera gazı salınımı gerçekleştirilen ülkeler cezalandırılmakta, daha az salınım yapanlar ise ödüllendirilerek mevcut kaynakların daha az maliyetle kullanılması sağlanmaktadır (Narin, 2013, s. 946).

BMİDÇS ile iklim değişikliğiyle ilgili küresel mücadele sürecinin başlatılması amacıyla ilkeler ve başlıca yükümlülükler belirlenmiştir. Kyoto Protokolü’nde ise çerçevesi çizilen yükümlülükler daha ayrıntılı bir biçimde ortaya koyulmuştur (Güneş, 2011, s. 70). Protokole taraf olan devletler yenilenebilir enerji faaliyetlerinin, çevreye duyarlı teknolojilerin araştırılması ve kullanımının arttırılması konusunda gerekli teşvikin sağlanması noktasında anlaşmışlardır. Sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlanması konusunda sanayileşmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere iklim dostu teknolojilerin aktarımını yapması ve teknolojilerin bu ülkelere geliştirilmesi BMİDÇS (Madde 4) ve Kyoto Protokolü’nün (Madde 10) önceliklerinden birini oluşturmaktadır. Aynı durum Paris Antlaşması için de geçerlidir (Madde 10) (İğci ve Çobanoğlu, 2019, s. 137).

Dünyanın en çok sera gazı salınımı yapan ülkeler sıralamasında ikinci sırada olan ABD, protokol çerçevesinde karbondioksit salınımını 1990 yılı düzeyinin %6 altına indirmeyi taahhüt etmiştir. Başkan Clinton protokolü 1998’de imzalamış ancak

Senatonun onayına sunmamıştır. Daha sonra yönetime gelen George W.Bush da sera gazı salınım kısıtlamasının üretimi ve kâr oranını düşüreceği, ekonomik kayıplara neden olacağı ve yükümlülüklerin Amerikan ekonomisine maliyet yükleyeceği gerekçesiyle protokolden vazgeçtiğini açıklamıştır (Öztürk ve Öztürk, 2019, s. 535). Bu karar Kanada, Rusya Federasyonu (RF) ve Japonya'nın Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt döneminden çekilmesine neden olmuştur (Zhang ve diğerleri, 2017a, s. 214). Diğer yandan ABD, Kyoto Protokolü'nü onaylamamasına karşın iklim rejiminin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin; sera gazı emisyonları üzerinde niceliksel kısıtlamalar getiren sözde esnek mekanizma uygulamasının ortaya çıkışı büyük oranda ABD etkisinden kaynaklanmıştır. Benzer şekilde, Marakeş'te yapılan COP toplantılarının yedinci oturumunda kabul edilen uyum sistemlerinden birkaçı ABD sunumları temel alınarak türetilmiş ya da müzakerelerin bir noktasında ABD tarafından da desteklenebilecek maddeler oluşturulmuştur (Hovi ve diğerleri, 2003, s. 1).

Kyoto Protokolü iklim krizinin önlenmesine yönelik uluslararası anlamda atılan önemli bir adım olsa da birçok açıdan başarısız ve yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Protokole dâhil olan 175 ülkenin 39 tanesinin sera gazı azaltım yükümlülüğü altına girmemesi eleştiri alırken, iklim değişikliğine karşı uyum politikaları ve maliyetler noktasında bir maddenin bulunmaması eksiklik olarak ifade edilmiştir (Ediger, 2008, ss. 140-141). Gelişmekte olan ülkelere bağlayıcı emisyon azaltım yükümlülüğü getirilmemesi, gelişmiş ülkelerin sanayi üretimlerini bu ülkelere taşıma ihtimali, havacılık ve taşımacılık faaliyetleri sonucu meydana gelen emisyonların protokol dışında kalması Kyoto Protokolü'nün eleştirilmesine neden olmuştur. Sera gazlarının azaltılmasına yönelik hedefler belirlenirken Soğuk Savaş'ın sonra erdiği, ülkelerin sera gazları üretimi ve yönetim süreçleri açısından kötü bir düzeyde olduğu 1990 yılının emisyon düzeyinin temel alınması eleştirilen bir başka husustur (Engin, 2010, s. 77). Diğer yandan protokolde belirlenen azaltım hedeflerini karşılamak için gerçek bir çaba göstermeye gerek duymayan ülkelerin emisyon indirimine katkılarından çok esneklik mekanizmaları kapsamında fazladan kullanacakları emisyon kredilerine sahip olmaları sağlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ekonomik dönüşüm geçiren Eski Doğu Bloku ülkeleri bu durumdan faydalanmış ve fazladan kredilerini satarak önemli gelirler elde etmişlerdir. Kyoto Protokolü'nü başarısız kılan bir diğer durum, iklim kriziyle ilgili bilimsel gerçekler net olarak ortaya

koyulmadan devletlerin siyasi önlemler almaya çalışması ve politik süreçlerin bilimin önüne geçerek iklim kriziyle mücadelede devletlerin gereken önemi göstermemesidir (Gerhard, 2001, aktaran. Ediger, 2008, s. 141).

ABD, 1990 yılında atmosfere saldıgı karbondioksit oranıyla toplamda %36,1 gibi bir paya sahiptir ancak protokole taraf olmak istememiştir. Bu durum protokolün yürürlüğe girmesinde gecikmeye neden olmuştur. Çünkü protokolü onaylayan ülkelerin 1990 yılında atmosfere saldıkları karbon emisyonlarının yeryüzündeki toplam emisyonun %55'ini bulması şartı vardır. Bu şart Rusya'nın dâhil olmasıyla gerçekleşebilmiş ve 2005 yılında protokol yürürlüğe girmiştir (Türkeş, 2008, s. 116). ABD'nin bu süreçte sergilediği tavır Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan devletlerin Kyoto Protokolü ve sonraki yıllarda oluşan antlaşmalarda sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması veya azaltılmasında bağlayıcı bir maddeden kaçınılması noktasında eğilime yol açmıştır. Sera gazı emisyonlarının üretiminde ilk sırada bulunan Çin ve ABD'nin dâhil olmadığı bir protokolün sera gazı emisyonunu kontrol altına alma konusunda başarısı ortadan kalkmaktadır (Engin, 2010, s. 79). Protokolün ikinci döneminde Ek-B listesindeki ülkelerin ilk dönemden farklı olarak 2020 yılında 1990 yılına kıyasla emisyonlarını en azından %18 oranında azaltmaları kararlaştırılmıştır. ABD, Japonya ve Rusya ile ikinci taahhüt döneminin dışında kalmışlardır (Demir, 2022, s. 165).

ABD ve Çin gibi ülkelerin Kyoto Protokolü'nü imzalamak istememesi protokolün tam olarak uygulamaya koyulmasına engel olmuştur. Bu nedenle 2007 yılında Bali Yol Haritası ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu plan aracılığıyla belirlenen yol haritası sonucunda 2009 yılında Kopenhag İklim Zirvesi yapılmıştır. Zirve sonunda ortaya çıkan Kopenhag Mutabakatıyla küresel sıcaklıkların 2 dereceyi aşmayacak şekilde çalışmalar yapılması, gelişmekte olan ülkelere maddi yardım yapılması ve karbon salınımlarına sınır koymaya yönelik bir irade beyan etmeleri istenmiştir. Ancak ABD ve Çin gibi sürekli büyüme ideolojisine sahip ülkelerin rahat davranışları mutabakatın bağlayıcılığını azaltmış ve somut bağlayıcı bir metnin oluşturulmasını engellemiştir (Reyhan ve Reyhan, 2016, s. 15). Ayrıca küresel sera gazı ölçümlerinde toplam emisyon miktarının yarısını üreten ülkelerin protokol dışında kalması diğer ülkeler ne kadar çaba gösterse de protokolden beklenen başarının elde edilmesini engellemiştir (Engin, 2010, s. 79). Kyoto Protokolü'ne göre

karbondioksit salınımlarının 1990 seviyelerinin %5,2 altına indirilmesi hedeflenmişse de 2004 yılına bakıldığında salınımlarda %27 oranında bir artış olduğu görülmektedir (Aksel, 2011, s. 94).

Kopenhag Mutabakatı, Kyoto protokolü ile karşılaştırıldığında bağlayıcı hükümler bağlamında yeni bir adım atılmadığını görmekle beraber ABD ve Çin'in öncü rol oynadığı bir antlaşmanın yapılmış olması önemlidir. Mutabakat sonrası ABD'li yazarlar Doniger, Stavins ve Bodansky ABD'nin bağlayıcı hükümleri kabul etmesinin muhtemel olmadığı, varılabilecek en iyi noktanın burası olduğu ve uluslararası çevre politikaları değerlendirildiğinde bağlayıcı hükümler yerine gönüllü hedeflerin uluslararası çevre sorunlarının çözümünde daha mühim olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan mutabakatın gönüllü azaltım hedeflerini öngörmesi ve hukuki bağlayıcılığının olmayışı eleştirilmiştir. Mutabakatla bağlayıcı hükümler içeren antlaşmalardan daha çok gönüllü hedeflere dayalı oluşturulan antlaşmaların ön plana çıktığı söylenebilir (Engin, 2010, ss. 78-79). Zira antlaşma ve protokollerin başarısı tarafların iş birliği yapma istekleri, müzakerelere atfettikleri öneme ve tarafların söz konusu protokol maddelerini iç hukuklarında yürürlüğe koyup uygulamalarına bağlıdır (Demir, 2006, s. 247).

2015 yılında düzenlenen 21.COP toplantısı sonunda kabul edilen Paris Antlaşması BMİDÇS'den farklı olarak hukuki anlamda bağlayıcı yükümlülüklerle sahiptir. İlk kez gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik niyetlerini Paris Antlaşması'nda taraf olarak ortaya koymuşlardır. Küresel ısınma etkilerinin belirginleşmesi, fosil yakıtlar yerine alternatif kaynaklara yönelme konusunda girişimlerin artması ve çevresel duyarlılığın yükseliş trendi ABD ve Çin'i bir araya getirmiştir. Aralarında ABD ve Çin'in bulunduğu devletler, küresel iklim krizinin etkilerine karşı atılan adımlarda iklim değişikliğiyle mücadele ve etkilerine uyum sağlama konusunda ilk kez bağlayıcı bir antlaşma etrafında bir araya gelmişlerdir. Antlaşmayla iklim değişikliğinin dünya ve insan hayatı için geri dönüşü olmayan bir risk olduğu ve sera gazı azaltımı konusunda iş birliği yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. 2020 sonrasına yönelik olarak sanayi devriminden sonraki süreçte 1 derece olan ısınma düzeyini 2 derece altına düşürmeye ya da en azından 1,5 derece dolayında tutmaya dair bir yükümlülük öngörülmüştür (Paris Antlaşması, 2015). Ancak bu madde bağlayıcı azaltım hedefi değil, tarafların gönüllü katkıları ve

inisiyatiflerine bırakılan bir şekilde işletilmiştir (Demir, 2022, s. 166). Antlaşmaya göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hangi sürede ne kadar miktarda sera gazı azaltım taahhüdünde bulunacaklarına kendileri karar vererek ulusal katkı beyanlarını sunmaları öngörülmüştür (Paris Antlaşması, 2015). Paris Antlaşması'nda koyulmuş olan hedef, üretimden tüketime birçok sektör için temelden yapılması gereken bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Bunların en başında fosil yakıtların kullanımının azaltılarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşviki gelmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için maddi kaynakların doğru bir şekilde yönetimi ve gelişmiş ülkelerin öncü rol oynaması gerekmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik maliyet getirecek bu yükümlülüklerin sorumluluğunu alma noktasında çekimser kalmaktadırlar (Demir, 2022, s. 166).

Paris Antlaşması, antlaşmaya taraf olan devletlerin iklim değişikliğiyle mücadelede bir niyet göstergesi olarak oy birliğiyle onay vermeleri ve devletlerin aynı yönde tutum geliştirmeleri açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle antlaşma gelecek açısından umut vaat eden adımların başlangıcı ve temel taşı olarak yorumlanmıştır (Sağsen, 2017, s. 61). Antlaşma Kyoto Protokolü ile karşılaştırıldığında Kyoto Protokolü'nün gelişmekte ülkelere sera gazı azaltım yükümlülüğü getirmemesiyle Çin'in bir yükümlülüğünün olmayışı, Japonya, Kanada ve Rusya'nın ikinci taahhüt döneminin dışında kalmaları sonucu protokolün etkinliği giderek azalmış ve sera gazı emisyonlarının %14'üne denk gelen ülkelerin yükümlülüğü kalmıştır. Diğer yandan Paris Antlaşması sera gazlarının %96'sından fazla bir orana sebep olan ülkeleri kapsamı içerisine almıştır (Erdoğan, 2020, s. 292). Kyoto Protokolü'nde yer alan ve gelişmiş ülkelere sorumluluk yükleyen azaltım hedeflerinin aksine tüm devletlere eşit ve dengeli bir sorumluluk paylaşımı yapan bir düzenleme oluşturulmuştur (Özerdem ve Barlas, 2021, s. 290). İklim krizini önlemeye yönelik diğer uluslararası müzakerelerle karşılaştırıldığında ABD ve Çin gibi ülkelerin de katılımının sağlanarak oy birliğiyle kabul edilmesi ve emisyon sınırlamalarının yüksek bir oranda gerçekleştirilebilmesi noktasında Paris Antlaşması'nın diğer uluslararası girişimlerden daha başarılı olduğu ifade edilmiştir (Sağsen, 2017, s. 61).

İklim değişikliğiyle mücadele amaçlı alınan önlemler öncelikle sera gazı emisyonlarını azaltmak için oluşturulan politikalar, ikinci olarak ise iklim değişikliğinin meydana getirdiği olumsuz sonuçlardan etkilenmemek ya da bu etkiyi

azaltmak adına alınan önlemler temelinde oluşturulan politikalar üzerinden ilerlemiştir. Ancak en etkin mücadele iki önlemin de birlikte uygulanmasıyla sağlanacaktır (Erdoğan, 2018, s. 707). Sözleşmenin tarafları antlaşmanın 6.maddesiyle az maliyetle ülkelerini karbonsuzlaştırmaya yardımcı olacak bir karbon piyasası sistemi meydana getirme hususunda aynı fikirde oldukları belirtmişlerdir. Ülkelerin karbon ticareti yapmaları, iki taraflı ya da gönüllü antlaşmaları kararlaştırmaları ve emisyon azaltım ticaretini kapsayan merkezi bir yönetim sistemi meydana getirilmesi öngörülmüştür (Paris Antlaşması, 2015). Gelişmiş ülkelerin sözleşme kapsamında gelişmekte olan ülkelere sera gazı azaltımı ve küresel iklim değişikliğine uyum konusunda gereken finansal kaynağı sağlayacağı ifade edilmiştir (Paris Antlaşması, 2015). Ancak iklim değişikliği etkilerine karşı alınan tedbirler için gerekli ekonomik maliyetlerin yüksekliği ve birçok sektörün yeniden yapılandırılması ihtiyacı devletlerin gerekli mücadelenin yapılmasında direnç göstermelerine neden olmuştur (Erdoğan, 2018, s. 705).

UNEP ve Uluslararası İklim Araştırmaları Merkezi (Center for International Climate Research - CICERO)'nin aralarında olduğu araştırma enstitülerinin 2019 yılında yayınladıkları *Üretim Açığı: Fosil yakıt üretimi planlanan ülkeler arasındaki tutarsızlık ve ısınmanın 1,5 ya da 2 derece ile sınırlandırılmasıyla tutarlı küresel üretim seviyeleri* başlıklı rapor, hükümetlerin 2030'a kadar olan küresel sıcaklık değerlerinin 1,5 derece ya da 2 derece ile sınırlandırılması için gerçekleştirilmesi gereken fosil yakıt üretiminden iki katından fazlasının planlandığını ortaya koymuştur. 2021 yılında yayınlanan ikinci raporda ise 2019 yılında yapılan analizden bu yana büyük ölçüde bir değişim olmadığı, uzun vadeli ısınmanın sınırlandırılması için ülkelerin enerji planları ve tahminlerine ilişkin değerlendirmelere göre toplamda %110 daha fazla fosil yakıt üretim planı yaptığı iddia edilmiştir. Raporda yapılan tahmine göre 2030 yılında küresel ısınmayı 1,5 derece ile sınırlandırmakla tutarlı olan üretim miktarından yaklaşık %240 daha fazla kömür, %57 daha fazla petrol ve %71 daha fazla gaz üretiminin yapılacağı öngörülmüştür. 2 dereceye uyumlu üretim sınırlarıyla ülkelerin üretim planları ve tahminleri karşılaştırıldığında ise 2030'da %120 daha fazla kömür, %14 daha fazla petrol ve %15 daha fazla gazın üretileceği ortaya koyulmuştur (UNEP, 2021).

4. ABD VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenliği tehdit eden unsurların çeşitlenmesi güvenlik kavramının içeriğinin değişmesine ve genişlemesine neden olmuştur. Başta çevresel sorunlar olmak üzere terör eylemleri, ekonomik bunalımlar, nükleer faaliyetler, salgın hastalıklar ve insan hakları ihlalleri gibi birçok sorun güvenlik alanının içerisine dâhil edilmiştir. Bu süreçte çevre sorunlarının artması ve olumsuz etkilerin tüm dünyayı etkileme potansiyeli sebebiyle çevresel güvenlik konusu uluslararası güvenliğin gündemine girmiştir. Çevresel sorunların artmasının en büyük nedeni sanayi faaliyetlerine bağlı olarak artan sera gazı emisyonları olmuştur. Sera gazı emisyonları havanın ısınmasını ve iklim değişikliğinin oluşmasını sağlamıştır. İklimin değişikliğine yönelik raporlar sunan ve iklim bilimi konusunda yaptığı çalışmalarla en büyük otorite kabul edilen IPCC, yayınladığı raporlarda sanayisi fosil yakıta bağlı olan ABD'nin küresel sera gazı emisyonlarının artışında önemli bir etkisi olduğunu iddia etmiştir (Aksel, 2011, s. 83).

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin ulusal güvenlik politikası köklü bir değişime uğramıştır. Güvenlik politikasına askeri ittifaklar, stratejik savaşlar ve nükleer saldırı becerileri gibi konuların dışında çevresel bozulma, yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar, uyuşturucu kullanımı ve diğer sorunlarla mücadele dâhil olmuştur. Özellikle çevre sorunlarının güvenlik tehdidi hâline gelmesi ABD'nin ulusal güvenlik strateji belgelerinde çevre ve iklim krizi konularına yer vermesine neden olmuştur (Benjamin, 2000, s. 1). Diğer devletler de ulusal güvenlik, askeri ve savunma konularıyla ilgili strateji belgeleri ortaya koymuşlardır. Fakat bu tür belgelerin oluşturulup uluslararası kamuoyuyla paylaşılmasına öncülük eden ülke ABD olmuştur (Seren, 2018, s. 5). Ulusal güvenlik stratejileri ulusal güvenlik amaçlarının oluşturulduğu ve tabanının şekillendirildiği yol haritalarıdır. ABD, ulusal güvenliğini strateji belgelerinde belirtilen ilkeler üzerinden tesis etmektedir (Kandemir, 2011, s. 124). 1987 yılından beri yasalara göre ABD başkanlarının her yıl yayımlaması zorunlu olan bu dokümanlar herkesçe okunabilir ve incelenebilir şekilde yayınlanmaktadır (Ocak, 2016, s. 30).

ABD siyasi, askeri ve ekonomik gücüyle birlikte birçok uluslararası örgütün kuruluş aşamasında ve işleyişindeki etkisi sebebiyle uluslararası sistemin önemli

aktörlerinden biridir. Var olan güç ve kapasitesi sebebiyle birçok konuda olduğu üzere uluslararası çevre koruma antlaşmalarının hazırlanması ve uygulanması sürecinde kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı rol oynamıştır (Oğuz, 2019, s. 525). Örneğin, ABD BMİDÇS müzakereleri sırasında somut hedefler ve zaman çizelgeleri oluşturulması yönündeki baskılara direnmiştir. ABD ulusal eylem planlarını teşvik etmeye ve uzun vadeli bir hedef geliştirmeye odaklanan bir rejim oluşturmak istemiştir. OECD ülkeleri sürecin ve uzun vadeli planlamanın önemi konusunda ABD ile hemfikir olsalar da emisyon hedeflerini belirlemeye yönelik somut bir adım atmayı öncelik kabul etmişlerdir. ABD ise böyle bir adımı tamamen reddetmiştir (Depledge, 2005, s. 14). 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen konferansta BMİDÇS’yi imzalamayı kabul etmiş ve bağlayıcı hedeflerin ortadan kaldırılmasını sağladıktan sonra imzalamıştır (Kelemen ve Vogel, 2010, s. 13).

1990 sonrası ülkenin yerel ve uluslararası çevre politikaları değişmeye başlamıştır. İklim krizinin gerçekliğine inanmayan cumhuriyetçi grupların yükselişiyle çok taraflı çevre antlaşmalarına karşı çıkmıştır (Kelemen ve Vogel, 2010, ss. 1-13). Diğer yandan 1990 yılında Senatör Al Gore, çevresel bozulmaların sadece yaşam kalitesini değil yaşamın kendisini de tehdit ettiğini söyleyerek çevresel sorunları ulusal güvenlik gündemine almış ve küresel çevre sorunları ulusal bir güvenlik meselesi hâline gelmiştir. Aynı yıl Senatör Gore ve Sam Nunn tarafından askeri kaynakların olası güvenlik tehditlerine karşı gerekli verileri geliştirmesini ve analiz edilmesini sağlamak amacıyla *Stratejik Çevresel Araştırma ve Geliştirme Programı (Strategic Environmental Research and Development Program)* başlatılmıştır. Nunn, bu programın başlatılması öncesinde yaptığı bir konuşmada ulusal güvenliğe yönelik yeni bir tehdidin ortaya çıktığını ve temel ulusal güvenlik hedeflerinden birinin giderek artan çevresel yıkımı önlemek olduğunu belirtmiştir (Benjamin, 2000, s. 2).

ABD’de 1995’ten sonra çevre politikasına ilişkin uzlaşısı tamamen bozulmuş ve yerini Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasında giderek sertleşen bir tartışma almıştır. ABD içindeki Demokrat gruplar iklim değişikliği etkilerinin bilincinde hareket etmenin doğru olacağından yanayken, Cumhuriyetçi muhafazakâr gruplar iklim biliminin geçerliliğini sorgulamış ve ekonomik kaygıları ön planda tutarak karbon emisyonlarının düzenlenmesine karşı bir tutum izlemişlerdir (Cohen ve Miller, 2012, s. 40; Kansu, 2021, s. 212). Trump’ın söylemiyle ABD’nin iklim değişikliği

politikası ve mücadele konusundaki kararlılığı Beyaz Saray’da kimin oturduğuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Craig, 2022, s. 1).

İklim krizi konusu Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti arasında ayrışan ve farklılaşan politikalardan birini oluşturmaktadır. Demokrat Partili başkanlar ABD’nin bu konuda rol oynaması gerektiğini düşünürken, Cumhuriyetçi Parti başkanları ekonomik çıkarları ön planda tutarak iklim değişikliğinin var olmadığı iddiasında bulunmuşlardır (Manioğlu, 2020, s. 160). İklim değişikliğinin gerçek olmadığı düşüncesine dair iklim şüpheciliği sadece yönetici seçkinler arasında değil Cumhuriyetçi partilerin destekçileri arasında da yaygındır (Connelly, 2019, s. 134). ABD içerisinde Pew tarafından iklim değişikliği politikaları üzerine Mayıs ve Haziran 2016’da yapılan ankete göre ABD halkının %36’sının kişisel olarak iklim sorunlarıyla ilgilendiği ve bu kişilerin dörtte üçünün demokrat olduğu tespit edilmiştir. İklim biliminin önemine inanan kişiler bilim insanlarının konuyla alakalı olarak alınacak kararlarda söz sahibi olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak Cumhuriyetçiler bilim adamlarının iklim değişikliği nedenlerini ortaya koyma ve çözüm üretme yeteneklerini eleştirmişlerdir. Bu noktada siyasi ideolojilerin toplum algısına ve iklim politikalarının oluşturulmasına olan etkileri ortaya çıkmıştır (Rubial, 2021, s. 25).

Demokrat Parti başkanları ve bazı Kongre üyeleri sera etkisi meydana getiren sektörlerden bağımsız ya da alternatif enerji üretme maliyeti görece az olan eyaletler oluşturmaktan yanayken, Cumhuriyetçi başkanlar ve diğer Kongre üyeleri ekonomik kalkınmaya olumsuz etkide bulunduğu ve ülkeye ek harcamalar yüklendiği söylemiyle kısıtlama taahhütlerini reddetmiş ve fosil yakıt sanayisinin temsilciliğini yapmışlardır. ABD’nin iklim değişikliği konusundaki politikası bu kutuplaşmış siyasi yapı içinde sürdürülmüştür (Çilingir, 2020, s. 179).

ABD başkanlarının iklim değişikliğini inkâr etmeleri, sera gazı emisyonlarını azaltmaya veya ortaya çıkan yeni koşullara uyum sağlamaya yönelik uluslararası girişimleri olumsuz yönde etkilemiştir (Oğuz, 2019, s. 525). İklim değişikliği yaklaşımı esas olarak çevre-ekonomi ve politika ekseninde şekillenmiştir. Başkanın tutumuna bağlı olarak politikaların değiştiğinin en belirgin örneği Obama, Trump ve Biden dönemlerinde görülmektedir. Obama çok taraflı bir iklim diplomasisi geliştirip Paris Antlaşması’nı imzalarken, Trump yönetiminin Paris Antlaşması’ndan çekilmesi

dünya kamuoyunda eleştiri almış ve ABD'nin küresel iklim görüşmelerindeki lider rolünü zayıflatmıştır. Biden yönetimi ise Paris Antlaşması'na tekrar katılmış, küresel sorunlarda söz sahibi olmayı amaçlayarak iklim değişikliğiyle mücadelenin yürütülmesi ve desteklenmesinde lider ülke pozisyonuna geri döndüğünün mesajını vermiştir (Eren, 2023, s. 90).

ABD'nin çevre politikalarını etkileyen konuların başında ülkeyi yöneten liderlerin tutumları gelmiştir. Fakat yöneticilerin siyasi görüşlerinin dışında çok uluslu şirketler ve baskı grupları da uluslararası müzakerelerde benimsenen pozisyonları ve iklim krizine dair stratejileri etkilemişlerdir (Bang ve diğerleri, 2005, s. 19; Taşdemir ve Özdal, 2022, s. 37). Örneğin, ABD petrol şirketleri ve kömür sektörünü elinde bulunduran yöneticiler uzun yıllar boyunca iklim değişikliği konusunun nasıl ele alınacağı konusunda politikacıları yönlendirmişlerdir (Atvur ve diğerleri, 2023, ss. 51-52). Fosil yakıt endüstrisi iklim değişikliği konusunda siyasi bölünmenin meydana gelmesinde büyük bir paya sahip olmuştur. Büyük şirketler, muhafazakâr düşünce kuruluşları aracılığıyla karşıt bilimsel görüşleri ve ekonomik raporları finanse ederek iklim değişikliğine karşı şüpheciliği arttırmayı amaçlamışlardır (Cohen ve Miller, 2012, s. 41). ABD'de yapılacak olacak emisyon azaltma politikalarından olumsuz etkilenmesi beklenen özellikle petrol, gaz ve kömür endüstrisindeki büyük şirketlerin temsilcileri küresel iklim müzakerelerinde verilebilecek her türlü bağlayıcı taahhüde karşı çalışmışlardır (Bang ve diğerleri, 2005, s. 10). Ülke içerisinde iklim değişikliğiyle mücadele konusunda herhangi bir faaliyette bulunulmasını istemeyen firmalar iklim değişikliğinin küresel bir sorun olmadığına yönelik propaganda yapmışlardır. Örneğin, 1990 yılında ABD kömür üreticileri ve diğer endüstri kollarının yetkilileri Küresel İklim Koalisyonu'nu kurmuşlardır. Bu koalisyonla beraber üyeler lobicilik faaliyetleri yürüterek küresel ısınmaya karşı hareket edilmesini engellemeyi amaçlamışlardır (Aksel, 2011, ss. 82-84).

ABD'nin çevre politikalarının oluşturulmasında enerji kaynaklarının kullanımı ve tedariki etkili olmuştur. ABD, 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol ambargosundan sonra yabancı petrole olan bağımlılığa karşı endişe duymuştur. Bu nedenle ABD için enerji tedariki açısından fosil yakıt kullanımı hayati öneme sahip olmuş, yerli kömür ucuz ve güvenilir bir alternatif olarak ele alınmıştır (Bang ve diğerleri, 2005, s. 10).

Kalkınma ve büyüme sürecinde fosil yakıtları yoğun olarak kullanan ABD, iklim değişikliği konusunda büyük bir sorumluluğa sahiptir fakat uzun zaman bu sorumluluğu almaktan kaçınmıştır. Örneğin; ABD, George W.Bush döneminde sera gazı emisyonlarının azaltılmasının Amerikan ekonomisine yük olacağı gerekçesiyle Kyoto Protokolü müzakere sürecinden ayrılmıştır. Trump ise başkan olduğu dönemde Paris Antlaşması'nın gerektirdiği sera gazı azaltımlarının fosil yakıt üretimini kısıtladığı ve ekonomiyi olumsuz etkilediği gerekçesiyle antlaşmadan çekilmiştir.

ABD'nin çevre politikalarını etkileyen bir başka etken diğer devletlerle olan ekonomik ve siyasi rekabetidir. Özellikle ABD ile Çin'in iklim politikaları birbiriyle ilişkilidir. Çin'in sera gazı azaltımına mesafeli davranması ABD'nin çevre konusunda politika üretmek istemeyen kesim için bir bahane kaynağı olmuştur (Esen, 2021, s. 680). Çin'e göre tarihsel olarak iklim değişikliği sorunu sanayileşmiş ülkelerin neden olduğu bir sorundur. Bu nedenle sorunun çözümünden sanayileşmiş ülkeler sorumludur (Barnes ve diğerleri, 2020, s. 4). Dolayısıyla gelişmekte olan ülke sayıldığı ve bağlayıcı taahhütler altına girmedeği antlaşmalar Çin'in lehine bir ortam oluşturmuştur. 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü'nde Çin'in gelişmekte olan bir ülke olarak kabul edilip emisyon kısıtlamalarından muaf tutulması ve azaltım hedefi koymaması o dönemde eleştirilmiş ve ABD'nin protokolü imzalamama nedenleri arasında gösterilmiştir (Caytas, 2018, s. 5). Son zamanlarda en büyük salınım oranına sahip ve en büyük gelişmekte olan ülke sayılan Çin, küresel sera gazı emisyonlarının azaltımı konusunda iş birliği yapılmasında özellikle Trump döneminde ABD'nin Paris Antlaşması'ndan çekilmesi sonrası önemli rol oynamıştır (Fu ve Wang, 2022, s. 95).

İklim değişikliği politikalarının oluşturulması ve uygulanması konusunda siyasi ideolojiler etkili olmuştur. Siyasi ve ekonomik nedenlere bağlı olarak yapılan iklim inkârcılığı ABD'nin uluslararası alanda iklim değişikliğine yönelik mücadelede lider olmasını engellemiştir (Rubial, 2021, s. 12). İklim değişikliğine liderlik edilmesi konusunda uluslararası antlaşmaların onaylanması önemlidir. Antlaşmalar ise başkanın Senato ile iş birliğinde gerçekleştirmesi gereken bir alandır. Anayasaya göre (Madde 2, Bölüm 2) uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girmesi mevcut Senatörlerin üçte ikisinin aynı fikirde olması şartıyla Senatonun tavsiyesi ve onayıyla

gerçekleşmektedir. Senato, 1997 yılında ABD'nin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için benzer taahhütleri sağlamayan sera gazı emisyonlarını azaltma taahhüdünü belirleyen bir antlaşmanın imzalanmaması gerektiğini belirten Byrd-Hagel Kararı'nı kabul etmiştir. Senato'nun bu kararının bir yansıması olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için eşdeğer taahhütler sağlamayan Kyoto Protokolü'ne onay verilmeyeceğinin öngörülmesi sonucu protokol, Başkan Clinton tarafından imzalanmasına rağmen Senato'nun onayına sunulmamıştır (Kronlund, 2013, s. 5).

İklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlanması ABD'nin, 2000'li yılların ortalarından sonra iklimin olumsuz etkilerini göz önüne alan bir güvenlikleştirme süreci başlatmasını sağlamıştır (Kaya, 2019, s. 92). ABD'de sosyal konuların güvenlikleştirilmesi genel olarak üç argümana dayanmaktadır. Birincisi küreselleşen dünyada sosyal sorunların askeri konular kadar önemli hâle gelmesi, ikincisi güvenli bir dünyaya ve denizaşırı pazarlara katkıda bulundukları için diğer ülke vatandaşlarının sağlık ve refahının ABD için önem arz etmesi, üçüncüsü kaynakların kıt olması ve tükenmesi, küresel ısınma ve bulaşıcı hastalık gibi faktörlerin insanın hayatta kalmasını tehdit eder hâle gelmesi şeklinde sıralanmaktadır. Kötü çevresel koşullar ve kaynakların azalması bölgesel istikrarsızlığa ve çatışmalara neden olursa ABD'nin müdahale etme ihtimali doğmaktadır. Bu nedenle bu duruma hazırlıklı olmak ve çevrenin getireceği olumsuz koşullara karşı koymak amacıyla Amerikan savunmasının yapılandırılması öngörülmüştür (Benjamin, 2000, ss. 3-4).

ABD Askeri Danışma Kurulu tarafından 2007'de yayınlanan *Ulusal Güvenlik ve İklim Değişikliği Tehdidi* raporuna göre iklim değişikliği ABD'nin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına büyük zorluklar getirme ihtimali taşımaktadır. Güvenlik stratejilerinin, iklim değişikliğinin ulusal güvenlik ve çıkarlara yönelik tehditlerini doğrudan ele alması gerektiği belirtilmiştir. Küresel ısınma etkileri büyük ölçekli göçlere, sınır gerilimlerinin artmasına gıda ve su krizlerine, temel ihtiyaçların giderilememesine bağlı oluşan çatışmalara neden olurken tüm bu olumsuz sonuçların ABD ordusunu ilgilendirmesi muhtemel olarak görülmüştür. İklim değişikliği dünyanın en istikrarlı bölgelerinde bile istikrarsızlık ve gerilim ortaya çıkaracak bir etken olarak görülmüştür. Bu nedenle rapor, küresel güvenlik ve istikrarın bozulmasını engellemek için güçlü ulusal ve uluslararası bir rol üstlenmenin taahhüt edilmesini

tavsiye etmiştir. Buna bağılı olarak ABD'nin kontrol edebildiğı etkileri azaltması, kontrol edemediğı durumlara uyum sağılayarak iklim değışikliğinin güvenlik etkilerini yönetmesi ve ülkelerin iklim etkilerini daha iyi yönetebilmeleri için kapasite ve dayanıklılık geliştirmelerine yardımcı olacak küresel ortaklıklara bağılı kalması gerektiğı belirtilmiştir (CNA Corporation, 2007, s. 7). ABD, iklim değışikliğini uluslararası güvenlikten ziyade ulusal güvenlik çerçevesinde ele almıştır. 2007 yılında Donanma Analizleri Merkezi'nin *Ulusal Güvenlik ve İklim Değışikliği Tehdidi Raporu* yine aynı yıl yayınlanan *Sonuçlar Çağı: Küresel İklim Değışikliğinin Dış Politika ve Ulusal Güvenliğe Etkileri Raporu*, *Değışen İklim ve İklimle Bağılantılı Risklerin Ulusal Güvenliğe Etkileri Raporu* güvenlikleştirme sürecinin başlangıcı ve somut adımları olarak değılendirilmiştir (Kaya, 2019, s. 92).

ABD, 2009 yılına kadar en fazla sera gazı salınımı yapan ülke olmuştur. 2009 yılı sonrası Çin en fazla sera gazı salınımı yapan ülke olarak birinci sıraya geçmiştir. ABD, neden olduğı salınım düzeyi ve olumsuz etkilere karşı kapsamlı bir ulusal iklim politikası oluşturmamıştır. Sorunu doğrudan değılendirip, rapor edebilecek ve politikalar üretebilecek bir çevre bakanlığı yoktur. Bakanlık yerine çevreyle ilgili konular kurul ve mahkemelerce yürütölmüş ve sorumluluk içişleri bakanlığına verilmiştir. 1970 yılında kurulan EPA, bağımsız bir bakanlık statüsünde olmayıp çevreyle ilgili konuların ulusal alandaki koordinasyonunu sağılamış, çevresel standartların araştırılması ve çevre yasalarının uygulanmasında görev almıştır (İlkılıç, 2022, ss. 55-56).

ABD'nin iklim değışikliği konusundaki bölünmesi, siyasi partiler arasındaki görüş ayrılıkları ve federal düzenlemelere karşı olan tepkiler, iklim değışikliğine karşı etkili bir yanıt verilmesini engellemiştir. Fakat eyaletler kendi mücadele politikalarını oluşturarak ve merkezi boşluğu doldurmaya çalışarak bu konuda adım atmışlardır (Cohen ve Miller, 2012, s. 47). Yerel anlamda inisiyatif alan eyaletler sera gazlarının azaltılmasına yönelik politikalar üretmişlerdir. ABD'nin dokuz eyaleti 2009 yılında *Bölgesel Sera Gazı İnisiyatifi*'ni oluşturarak uzun vadede emisyonları azaltmayı amaçlamış ve enerji santrallerinden kaynaklanan karbon emisyonları için üst sınır belirleyerek bir ticaret planı taahhüdü oluşturmuşlardır. Bu çalışmalar diğere eyaletleri de sera gazlarının azaltılması konusunda teşvik etmiştir (Workman ve diğere, 2020, s. 2).

İklim değişikliğini anlamlı şekilde ele alıp politikalar üreten eyaletler arasında Kaliforniya öncü rol oynamıştır. Söz konusu eyalet sera gazı emisyonları için eyalet çapında bir emisyon üst sınırı belirlemiştir. Buna göre 2016 yılında 2030 yılı için 1990 yılı emisyonlarının %40 altında bir emisyon azaltımı belirlerken, 2050 yılına kadar %80 oranında bir emisyon azaltımı hedeflemiştir. Kaliforniya yönetimi yeni yapılan tüm evler için güneş enerjisini zorunlu kılan bir yasayı kabul etmiştir. Florida ve Hawaii de çatı üstü güneş enerjisi kullanımını kolaylaştırmaya ve arttırmaya yönelik yeni düzenlemeler oluşturmuşlardır. New York, yirmi iki yenilenebilir enerji projesi için 1,4 milyar dolar pay ayırmıştır. Eyaletler arası bir emisyon ticaret sistemi ve bölgesel karbon ticaret sistemi oluşturmuşlardır (Farber, 2018, ss. 107-111).

Küresel ısınma hususundaki tespitler ve hesaplamalar neticesinde elde edilen sonuçlara bağlı olarak konferans ve sempozyumlarda gerekli ikazlar yapılsa da devlet nezdinde gerekli ilgiyi uyandırmamıştır. Sonrasında alınması gereken önlemlerin maliyetlerini üstlenme konusundaki anlaşmazlıklar sorunların çözümlerini engellemiş ve yapılan çalışmaların yeterliliği konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Devletlerin sürdürülebilir kalkınma politikası söylemi emisyonların azaltılması konusunda herhangi bir sonuç vermemekle beraber karbon ayak izi fazla olan sorumluların neden olduğu tahribatın somutlaştırılması önem taşımaktadır (Reyhan ve Reyhan, 2016, s. 6). Sanayi üretim süreçleri ve ekonomik faaliyetler karbon ayak izlerini büyötmektedir. Karbon ayak izi ölçömlerleri, küresel ısınma üzerindeki sanayileşmiş ölkelerin yükömlölüklerini gündeme getirmesi ve sorumluluklarını ortaya koymasından önem taşımaktadır (Reyhan ve Reyhan, 2016, ss. 7-8). İnsanların üretim ve tüketimleri sonucunda oluşan sera gazı miktarını net olarak görme arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan karbon ayak izi kavramı; bir kişinin, toplumların, örgötlölerin ya da endüstriyel şirketlerin atmosfere saldığı sera gazı emisyonlarının genel toplam içindeki paya ve doğaya verdiği zararın ölçösüne verilen isimdir. Enerji tüketen her etkinliğin bir karbon maliyetine sahip olduğu belirtilmiştir (Kaypak, 2013b, ss. 154-155). Gelişmiş ölkeler sanayi faaliyetleri ve ekonomik büyüme istekleri nedeniyle daha fazla karbon ayak izine sahip olmuşlardır. Karbon ayak izi ölçömleri özellikle sanayisi ilerlemiş, kapitalist ölkelerin küresel ısınmadaki sorumluluk oranlarını ortaya koymasından önem taşımaktadır (Reyhan ve Reyhan, 2016, s. 8).

ABD'nin karbon salınım miktarında geniş bir karbon ayak izine sahip olması, iklim krizi etkilerinin önlenmesi ve salınım miktarlarının azaltılması konusunda yapılan girişimlerde etkin rol oynamasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak iklim değişikliği politikaları ülke içerisinde her zaman değişiklik göstermiş ve etkili bir mücadele mekanizması ortaya koyulamamıştır (Tüzer, 2021, s. 640). ABD, ekonomik kaygılar nedeniyle çoğunluğu Cumhuriyetçi liderlerin yönetimleri sırasında olmak üzere iklim değişikliği müzakerelerine mesafeli yaklaşmıştır. ABD'nin küresel iklim müzakerelerinde iş birliği yapmaması uluslararası iklim politikası açısından birtakım sıkıntılar doğurmuştur. Bunlar; ABD'nin yurt içi emisyon azalma taahhüdünde bulunmayarak serbest olmasıyla diğer tarafların da buna karşılık olarak taahhütlerini hafifletmesi, emisyon azaltma hedeflerinin yavaşlaması, beklenen taahhütlerin gerçekleşmemesi ve ABD'nin iklim finansmanına katkısının olmayışdır. İklim politikalarına yönelik bu etkilerden en ağırı ABD'nin iklim finansmanına katkısının olmaması olarak değerlendirilmiştir (Urpelainen, 2018, s. 843).

ABD'nin çevre politikasını belirleyen etkenler göz önüne alındığında çevre sorunlarının ve iklim değişikliğinin önlenmesine dair istikrarlı bir politika ortaya koyamadığı görülmüştür. Fakat ABD'nin sera gazı emisyonlarının üretiminde büyük bir paya sahip olması iklim değişikliğiyle mücadelenin gerçekleştirilmesi ve küresel müzakerelerin etkili bir hâle gelmesinde önemli ve göz ardı edilemeyecek bir aktör olduğunu göstermektedir. Sonraki bölümde 1990 sonrası ABD başkanları tarafından meydana getirilen ulusal ve uluslararası çevre politikaları, yayınlanan UGSB'lerde çevre sorunlarına ve iklim değişikliğine nasıl yer verildiği ve izlenen politikaların iklim değişikliği müzakerelerine olan etkisi detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

4.1. 1993–2001 George H.W. Bush Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

Soğuk Savaşın sona erdiği yıl olan 1990 yılında yayınlanan ve George H.W. Bush döneminin ilk UGSB'si olan belgede gelecekte küresel öneme sahip olacak uluslararası çevre sorunlarına çözüm arama konusunda Amerikan çıkarlarının korunması zorunluluğuna dikkat çekilmiştir (USA National Security Strategy, 1990, s. 18). *Enerji* başlığı altında ise artan çevre sorunları neticesinde fosil yakıtların

kullanımının azaltılması ve alternatif enerji kaynaklarına yönelme gerekliliği üzerinde durulmuştur (USA National Security Strategy, 1990, s. 22). Ancak aynı yıl düzenlenen Dünya İklim Konferansı sırasında karbondioksit azaltımını öngören bir antlaşmayı reddeden tek sanayileşmiş ülke olmuştur. (Sussman ve Daynes, 2013, s. 82, aktaran. Oğuz, 2019, s. 528)

Bu dönemde gerçekleşen en önemli olay BMİDÇS'nin imzalanması olmuştur. Fakat 1990 yılında ortaya koyulan UGSB, çevresel sorunların önemine ve etkilerine dikkat çekmiş olsa da ABD, 1991 yılında BMİDÇS'nin içeriği konusundaki müzakereler sırasında ekonomik kaygılar nedeniyle isteksiz davranmıştır. Sonuç olarak metinde yer alan emisyon azaltım hedefleri ve uygulama takvimi zorunlu olmaktan çıkarılarak gönüllü bir katkı öngörüldükten sonra sözleşmeyi imzalamıştır (Sussman ve Daynes, 2013, s. 83, aktaran. Oğuz, 2019, s. 528)

1993 yılında yayınlanan UGSB'nin ilk bölümü olan *Ulusal Güvenlik Sorunlarımız ve Fırsatlarımız* bölümünde çevrenin olumsuz etkilerinin kontrol altına alınmadığı takdirde uzun vadede ekonomiye vereceği zarar öngörülmüştür (USA National Security Strategy, 1993, s. 1). Belgenin *Ekonomik Mücadelemiz* başlığı altında da çevresel bozulmanın ekonomiyi olumsuz etkileme ihtimalleri ele alınmıştır (USA National Security Strategy, 1993, s. 9). Ayrıca *Çevre* başlığı altında çevresel bozulma, iklim değişikliği, su kaynaklarının tükenmesi, hava ve su kirliliğinin yaratacağı etkiler itibarıyla küresel bir sorun olduğu ve bu sorunların küresel bir çabayla ele alınması gereği vurgulanmıştır (USA National Security Strategy, 1993, s. 12).

1990 ve 1993 yıllarında yayınlanan UGSB'ler çevre sorunlarının güvenliği tehdit edebilecek bir unsur olarak ele alındığı ilk belgeler olması açısından önemlidir. 1990 ve sonrasında yayınlanan UGSB'lerin neredeyse tamamında çevresel bozulmadan bahsedilmiştir. ABD, bu belgelerde çevresel sorunların çözümünde küresel iş birliğinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Fakat belgelerde iklim değişikliğine karşı gösterilen hassasiyet ve işbirlikçi yaklaşımın somut olarak politikalara yansımadağı görülmüştür (Kelemen ve Vogel, 2010, ss. 1).

4.2. 1993–2001 Bill Clinton Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

Soğuk Savaş sonrası ABD politikacılarının sıklıkla gündeme aldıkları çevre ve güvenlik arasındaki ilişki Clinton döneminin de gündeminde yer almıştır. Clinton, çevresel konuların ulusal ve uluslararası alanda önlem alınmasını gerektiren bir tehdit olduğunu belirtmiş ve iş birliğinin gerekliliğini vurgulamıştır (Taşdemir ve Özdal, 2022, s. 43). Önceki yönetimin tersine bir tutum izleyeceğini ve 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyesine stabilize edilecek bir program oluşturulacağını duyurmuştur (Anderson, 1998, s. 6).

Clinton döneminde beş adet UGSB yayınlanmıştır. Bunlardan ilki olan ve 1994 yılında yayınlanan UGSB'nin önsözünde hızlı nüfus artışıyla etkileri şiddetlenen çevresel sorunlarının birçok bölge ve ülkede siyasi istikrarı tehdit ettiği, bu durum sonucunda uluslararası toplumun çevre sorunlarını ele almak amacıyla birlikte hareket etmeye başladığı belirtilmiştir. Çevresel ihtiyaçların karşılanması amacıyla oluşturulan uluslararası girişimlerde Amerikan liderliğinin önemi vurgulanmıştır. Soğuk Savaş sonrası güvenliğin değişen doğası nedeniyle güvenlik risklerinin sadece askeri olmadığı, ulus ötesi etkileri itibarıyla çevresel bozulmaların uluslararası istikrarı etkileyeceği ve ABD stratejilerine yeni zorluklar getireceği öngörülmüştür (USA National Security Strategy, 1994). Belgede çevresel bozulmaya duyarlı ekonomik büyümenin ve serbest ticaretin teşvik edilmesi, dış pazarlara açık ve eşit erişim için güçlü bir ekonomi politikası oluşturulması planlanmıştır. Kaynaklar üzerinde artan rekabetin küresel ve bölgesel istikrara karşı büyük bir risk oluşturduğu kabul edilmiştir. Çevresel risklerin önlenmesi için oluşturulacak stratejilerin meydana getirilmesi ve devamlılığı noktasında uluslar ve bölgeler arasındaki iş birliğinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bugün verilen kararların ve tepkilerin gelecekteki tehlikelere yanıt verme kabiliyetini etkilediği, gelecekte atılacak adımların zorluğunun ölçüsünün şu an atılan adımlarla ölçüleceği, çevre ve doğal kaynaklarla ilgili kararların güvenlik risklerinin büyüklüğünü etkileyeceği üzerinde durulmuştur (USA National Security Strategy, 1994, s. 15).

Genel olarak 1994 yılında yayınlanan UGSB ele alındığında iklim değişikliğinin uluslararası istikrarı etkileyecek boyutları ve iklim değişikliği etkilerinin azaltılması gerektiğinin vurgulandığı görülmüştür. Buradan hareketle yurt içinde sera gazı

emisyonlarının azalmasına yardımcı olması amacıyla *İklim Değişikliği Eylem Planı* oluşturulmuş ve yine aynı amaçla yurt dışında *ABD Ortak Uygulama Girişimi* başlatılmıştır (USA National Security Strategy, 1996, s. 7). Fakat 1994'te yayınlanan UGSB'deki iklim değişikliğinin olumsuz etkileri konusundaki farkındalığın eyleme dönüşmediğinin bir göstergesi olarak meydana getirilen *İklim Değişikliği Eylem Planı*'nın içeriğinde bulunan enerjiyi verimli kullanan ürün ve teknolojilerin teşviki, verimli teknolojileri ticarileştirmenin teşvik edilmesi, enerji üretimi ve kullanımını düzenleyici kuralların gözden geçirilmesi gibi maddelerin tamamen gönüllülük esasına bağlı olduğu ortaya çıkmıştır (Anderson, 1998, s. 6).

1996 UGSB'sinde ABD'nin yerel ve sınır ötesi anlamda çevresel bozulmanın durdurulması için çalıştığı belirtilmiştir. Ayrıca kirliliğin önlenmesi, kontrolü ve temizliğini hedefleyen çevresel teknolojileri teşvik etmek, doğal kaynakların daha iyi yönetilmesini sağlamak, enerji tüketimini en aza indirmek, atık oluşumunu azaltmak ve geri dönüşümü sağlamak için iddialı adımlar atıldığı açıklanmıştır. 1994 yılında kurulan *Küresel Çevre Tesis*i ile gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğinin önlenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması girişimleri için mali yardım sağlandığı belirtilmiştir. 1992 yılında gerçekleştirilen BM Konferansı sonrası çevre ve kalkınma konusunda kara kaynaklı deniz kirliliğini azaltmak, deniz türü popülasyonlarını sağlıklı ve üretken seviyede tutmak, nesli tükenen deniz memelilerini ve mercan resiflerini korumak için girişimde bulunulduğu değerlendirilmiştir (USA National Security Strategy, 1996, ss. 30-31). ABD ve diğer ülkelerin ozon tabakasını incelten başlıca maddelerin kullanımını aşamalı olarak kaldırmak ve ozon tabakasını incelten ek kimyasalların kullanımını azaltmak için anlaştıkları açıklanmıştır (USA National Security Strategy, 1996, s. 32).

1997 yılında yayınlanan UGSB'de *Çevre ve Güvenlik Endişeleri* başlığı altında ulusal güvenlik planlarının daha önce olmadığı kadar çevresel analizleri içerdiği ve küresel çevreyi korumak amacıyla tek taraflı, bölgesel ve çok taraflı olarak çalışan bir diplomatik gündemin işlediği belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1997, s. 14). Uruguay Turu müzakerelerinde ABD lider rol oynamış ve çevrenin korunmasına dair hükümlerinin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) antlaşmalarına dâhil edilmesine aracı olmuştur. Müzakerelerde hükûmetlerin ticaret ve çevreyi koruma konusunun karşılıklı iş birliği içinde olmasını sağlamak üzere *Ticaret ve Çevre*

Komitesi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1997 yılında yayınlanan UGSB'de diğer belgelerden farklı olarak çevresel sorunların çözümüne ilişkin yapılmaya çalışılan faaliyetlere madde madde yer verilmiştir. Küresel iklim değişikliği sorununu ele almak için uluslararası bir uzlaşının oluşturulması, ozon tabakasını incelten maddelerin yasa dışı ticaretinin engellenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına dair çalışmalar yapılmasının amaçlandığı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1997, ss. 21-22).

Bu dönemde yayınlanan UGSB'lerde çevrenin bir güvenlik sorunu olarak görüldüğü ve iklim değişikliğinin önlenmesine dair adımlar atıldığı söylenmiştir. Fakat 1996 yılında ABD'nin sera gazı emisyon miktarı 1990 yılı göstergelerinin %8,3 üzerinde bir orana sahip olmakla beraber artmaya devam etmiştir. Diğer yandan Kyoto Konferansı yaklaşırken sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması kavramı birçok sanayileşmiş ülkenin gündeminde yer almıştır. Bu ülkelerden biri olan ABD içinde genel olarak emisyon sınırlamalarının ekonomik büyümeye ve yaşam standartlarının yükselmesine engel olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Fakat diğer yandan küresel ısınma ve iklim değişikliğine bağlı oluşacak olumsuz sonuçların geleceği de endişe yaratmıştır (Anderson, 1997, s. 3).

1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde, iklim değişikliğiyle mücadeleyi sağlamak, sera etkisini ve dünyadaki sıcaklık seviyesini azaltmak maksadıyla sanayileşmiş ülkelere birtakım ödevler tayin eden uluslararası anlamda ilk çevre antlaşması olan Kyoto Protokolü ortaya çıkmıştır (Deliktaş, 2021, s. 311). 1998 yılında yayınlanan UGSB'de Kyoto Protokolü hayati bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiş ve içerikte yer verilmiştir. Protokolle dünyanın sanayileşmiş ülkelerinin ilk kez sera gazları üzerinde bağlayıcı sınırlar üzerinde anlaştığı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1998, s. 14). Kyoto Protokolü iklim değişikliğinin sebebi olan sera gazlarının kontrol altına alınmasında önemli bir adım olarak yorumlanmıştır. Ancak Çin ve Hindistan'daki hızlı ekonomik büyüme göz önüne alınarak sera gazlarını kontrol etmeye dair uluslararası mücadelelere katılımlarının gerekli olduğu belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1998, s. 45). Yönetim adına konuşan Başkan Yardımcısı Al Gore, gelişmekte olan ülkeler dâhil edilene kadar antlaşmanın Senato'ya sunulmayacağını söylemiştir (Anderson, 1998, s. 15). Diğer yandan Kyoto Protokolü'nün yasal olarak bağlayıcı olabilmesi için Senatonun üçte ikisinin

onaylaması gerekmektedir 1997 yılında Senato oy birliğiyle (95-0 oyla) Byrd-Hagel kararını kabul ederek Protokole karşı olduklarının sinyali önceden vermiştir (Kahn, 2003, s. 550). Clinton, protokolü imzalamasına rağmen nihai protokolü geliştirmekte olan ülkelerin katılım miktarının Senatoyu tatmin etmeyeceği gerekçesiyle resmi olarak onay için sunmamıştır (Damro ve Mendez, s. 9). Clinton sanayileşmiş ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadelede öncülük etmesi gerektiğini ancak geliştirmekte olan ülkelerin de anlamlı bir şekilde mücadeleye katkıda bulunmaları gerekliliği üzerinde durmuştur (Anderson, 1998, s. 12). Ayrıca Clinton'ın Kyoto Protokolü'nü Senatonun kabul etmeyeceği düşüncesiyle onaya sunmadığı göz önüne alındığında iklim değişikliği konusunda UGSB'de belirlenen lider olma arzusunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle iç politikada dış politikayı destekleyen bir ortamın kurulması gerektiği görülmüştür (Falkner, 2005, s. 593).

1999 yılında yayınlanan UGSB'de tekrar Kyoto Protokolü'nden bahsedilmiştir. Belgede geliştirmekte olan kilit ülkelere protokole katılımları için baskı yapılması gerektiği ve bu devletlerin küresel ısınmayı önleme çabalarına en az gelişmiş ülkeler kadar katkıda bulunmayı kabul edene kadar protokolün onaya sunulmayacağı ifade edilmiştir (USA National Security Strategy, 1999, s. 13).

ABD'nin iklim değişikliği antlaşmasından vazgeçme kararı büyük oranda ABD ve Çin arasındaki rekabet nedeniyle gerçekleşmiştir. Çin gittikçe büyüyen siyasi bir aktör ve ABD çıkarlarına meydan okumaya başlayan bir ülke hâle gelmiştir. Geliştirmekte olan ülkelere yükümlülük getirmeyen bir antlaşma ABD için tek taraflı ekonomik bir taviz anlamına geldiğinden Kyoto Protokolü ve buna benzer antlaşmalar o dönem kabul edilmemiştir (Cohen ve Egelston, 2003, s. 320). Diğer yandan yapılan araştırmalar, yalnızca üç büyük sanayileşmiş gücün emisyonlarının 2000 yılında 1990 seviyesinin altında olacağını ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç çevre politikalarının bir neticesi değildir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra sanayi üretimindeki düşüşü nedeniyle sera gazı miktarı 1990 seviyelerinde kalmıştır. Almanya, eski Doğu Almanya'daki feshedilmiş Komünist rejimden miras kalan, çoğunluğu kahverengi kömürle çalışan son derece verimsiz tesisleri kapatmıştır. İngiltere'de ise hükümet eskimiş kömür endüstrisine verdiği sübvansiyonları kesmiştir. Ancak büyük ekonomilerin hiçbirinde, çevresel

nedenlerden dolayı karbondioksit emisyonlarını azaltmak için ciddi bir adım ve bu amaca yönelik bir çaba görülmemiştir (Anderson, 1998, s. 6).

ABD, en yüksek yerel çevre standartlarını oluştursa da küresel ekonomide istikrarsızlık meydana gelir ve dış pazarlar çökerse ulusal işletmelerin ve ekonominin etkileneceği öngörüsüyle başka ülkelerin de benzer standartlara ulaşmasını istemiştir. Çevresel çabaların desteklenmesi karşı karşıya olunan tehditleri önleme veya azaltma noktasında atılan bir adım olarak görülmüştür. Bu tür çabaların bölgesel güvenliği teşvik ederek ABD güvenliğini arttırdığı değerlendirilmiştir (USA National Security Strategy, 1999, ss. 5-6). Çevresel tehditlere kararlı bir şekilde yanıt vermenin Amerikan dış politikasının bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Dünyanın sanayileşmiş ülkeleri arasında sera gazı emisyonlarını azaltmak için ilk bağlayıcı antlaşma olan Kyoto Protokolü üzerinde anlaşılması için Amerikan liderliğinin gerekli olduğu belirtilmiştir. ABD, biyoteknolojinin çevresel yönleri, ozon tabakası, tehlike altındaki deniz yaşamı ve zehirli kimyasallar hakkında önemli uluslararası antlaşmalara aracılık etmiştir. ABD kendi yaptığı ticaret antlaşmalarında ve uluslararası finans kurumlarında ikili ihracat kredisi ve kalkınma yardımı programlarında yüksek çevre standartları konusunda ısrarcı olmuştur. Aynı zamanda *Küresel Çevre Fonu*’nda temiz enerji geliştirme, biyolojik çeşitlilik, tropik ormanlar gibi nesli tükenmekte olan ekosistemlerin korunmasına yönelik ikili programlarda liderlik etmiştir (USA National Security Strategy, 2000, s. 24).

1990 yılı karbondioksit salınımları göz önüne alındığında %36.1’lik bir paya sahip olan ABD’nin Kyoto Protokolü’ne taraf olmaması 1997 yılında yürürlüğe girmesi beklenen protokolün 2005 yılına kadar yürürlüğe girmesini engellemiştir. Ancak uluslararası toplum, ABD’nin protokolün yürürlüğe girmesini engelleme girişimi ve içerikte bulunan maddeleri kendi lehine çevirme baskısına karşı büyük bir çaba ve iş birliği göstermiştir. Protokol Rusya’nın dâhil olmasıyla 2005’te yürürlüğe girmiştir (Türkeş, 2006, s. 8). Bu süreçte AB, protokolün yürürlüğe girmesi için büyük çaba sarfetmiştir. AB ve ABD’nin iklim değişikliği politikaları arasındaki en önemli fark AB’nin küresel ısınma etkilerinin azaltılmasını istemesi, ABD’nin ise iklim değişikliğine uyum sağlanması gerektiğini düşünmesi ve buna bağlı politikalar geliştirmesidir. ABD küresel ısınmanın azaltılmasında kilit aktör konumundadır. Bu durum Kyoto’yu kabul etmeyen ABD’nin yapılacak sonraki bir antlaşma sırasında

katılımını sağlamak için çalışmalar yapılmasına neden olmuştur (Steurer, 2003, s. 344).

ABD karşı olmasına rağmen Kyoto Protokolü ve Biyogüvenliğe İlişkin Cartagena Protokolü yürürlüğe girmiştir. Bu örnekler ABD'nin etkin muhalefetine karşı uluslararası çevre konularında antlaşmaya varılmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Ancak diğer yandan ABD gibi sanayileşmiş ülkelerin katılmadığı uluslararası rejimlerinin etkili olma şansı ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. Bu nedenle uzun vadede küresel çevre sorunlarına etkili çözümleri sağlanması için ABD'nin katılımı gerekli görülmektedir (Falkner, 2005, ss. 587-591).

4.3. 2001-2009 George W. Bush Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

Kyoto Protokolü, Clinton döneminde imzalanmış ancak Senato'nun onayına sunulmamıştır. Sonrasında 2001 yılında göreve gelen Bush yönetimi ülke çıkarlarının gözetildiği, protokolün sadece gelişmiş ülkelere sorumluluk yüklediği ve gelişmekte ülkelere gönüllü sera gazı azaltımı dışında bir taahhüt getirmediği gerekçesiyle protokole taraf olmamıştır (Deliktaş, 2021, s. 311). Esas olarak ABD'nin Kyoto Protokolü'nü onaylamama nedeni karbondioksit salınımına neden olan enerji kullanımı kısıtlamasının ekonomik büyümeyi bununla bağlantılı olarak vatandaşların yaşam standardını düşüreceği ve katı çevre standartlarının ABD'nin rekabet üstünlüğünü azaltacağı düşüncesi olmuştur (Topçu, 2018, s. 143). Bu nedenle ABD, protokole katılmak yerine kendi ulusal çevre iklim değişikliği planını oluşturarak sera gazlarının azaltılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur (İlkılıç, 2022, s. 220).

Bush yönetimi gelişmekte olan ülkelerin sera gazlarını sınırlandırma konusunda ısrarcı olmuştur. Bunun temel nedeni Hindistan, Brezilya ve Çin gibi hızla büyüyen ekonomilerin ABD karşısında rekabet avantajı kazanacaklarına dair inançtır. Çin küresel emisyon salınımında ikinci büyük kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla ABD yönetimi, Çin'in katılımı olmadan Kyoto Protokolü'nün etkisiz olacağını düşünmüştür (Eckersley, 2007, s. 317). Diğer yandan ABD'nin dünya çapındaki sera gazı emisyonlarının yaklaşık dörtte birini ürettiği göz önüne alındığında, ABD'nin protokolden çekilmesi antlaşmaya ciddi bir darbe olarak değerlendirilmiştir. Protokol

esas olarak gelişmiş ülke emisyonlarının tarihsel mirasını dengelemek için gelişmekte olan ülkeleri içermeyen diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin 2012 sonrası yapılacak olan antlaşmaya katılması öngörülmüştür (Maslin ve diğerleri, 2023, s. 3). Ancak ABD'nin Kyoto Protokolü'ne katılmaması protokolün iklim değişikliği risklerini azaltma konusundaki etkinliğini aksatmıştır (Cohen ve Egelston, 2003, s. 315). Hem Avrupalı hem Japon heyetleri Bush'u protokole bağlı kalmaya ikna etmeye çalışsalar da başarılı olamamışlardır. AB, ABD'yi protokole razı etmek için bazı kısımları yeniden müzakere etmeye istekli olsa da Bush yönetimi kabul etmemiştir. ABD'nin Kyoto'yu kınamasından sonra AB, kendisini iklim rejiminin lideri olarak ilan etmiştir. Devletlerin protokolü desteklemesi ve katılımlarının teşviki konusunda önemli bir rol oynamıştır (Dessai ve diğerleri, 2003, ss. 188-198). Ancak iklim kriziyle mücadelenin doğası olan küresel sorumluluk alma ihtiyacı ABD'nin görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle müzakereler sürecinde ABD'nin katılımına uygun ancak iklim değişikliğiyle mücadelede etkili olabilecek yollar araştırılmıştır (Dessai ve diğerleri, 2003, s. 201).

ABD, Kyoto Protokolü'nden çekildiğinde genel düşünce protokolün dağılacığı üzerine olmuştur. Bunun nedeni ABD'nin katılımı olmadan iklim değişikliğine karşı hareket edilemeyeceğine yönelik inançtır. Ancak protokole taraf olan diğer ülkeler çok daha olumlu ve uzlaşmacı bir tutuma yönelmişlerdir. BMİDÇS'ye taraf olan devletlerin neredeyse tamamı Kyoto Protokolü'nü onaylamışlardır. Yalnızca Avustralya, müzakereler sırasında yasal olarak bağlayıcı hedeflere karşı rahatsız bir tutum içerisinde olmuş ve protokolü reddederek ABD'ye katılmıştır (Depledge, 2005, s. 20).

Genel olarak iklim krizinin olumsuz etkileri bilinmesine rağmen, Bush yönetimi krizin özel bir tedbir gerektirmediğini ve Kyoto Protokolü'nün ciddi kusurlar barındıran bir antlaşma olduğunu iddia etmiştir. İklim değişikliği etkilerini hafifletmek yerine değişikliklere uyum sağlanması yönünde bir politika izlenmesi daha doğru görülmüştür (Cohen, 2004, s. 81). 1990 ve 2000 yılları arasında ABD ekonomisinin büyümesine bağlı olarak emisyon salınım oranı da artmıştır. Protokole göre emisyon oranlarının 1990 seviyelerine indirilmesi %30'luk bir emisyon kesintisinin yapılmasıyla gerçekleşme ihtimaline sahiptir. Bu nedenle protokolü

imzalamak ABD'ye büyük bir maliyet yaratırken diğer ülkeler için fırsat olarak değerlendirilmiştir (Kahn, 2003, s. 556).

Bu dönemde iklim değişikliği konusundaki sorumluluğun devredildiği başkanın ulusal güvenlik danışmanı olan Condoleeza Rice Kyoto Protokolü'nün yerini alacak alternatif fikirler ortaya koyulacağını duyurmuştur. Bir başka açıklamasında ise ABD açısından sera gazı emisyonlarını sınırlandırmaya yönelik bir programın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri içermesi ve ekonomik açıdan zararsız olmasının iklim değişikliğiyle mücadeleye dair atılacak adımın ön koşulu olduğunu dile getirmiştir. Rice, genel olarak Bush yönetiminin iklim değişikliğiyle mücadele konusundaki düşüncelerinin çerçevesini çizmiştir. Bush yönetiminin en çok tepki gösterdiği durum emisyon salınımlarında ABD'den sonra ikinci sırada yer alan Çin'in Kyoto Protokolü'nde gelişmekte olan ülke sayılarak kesin ve belirgin bir taahhütte bulunmaması olmuştur. Birçok enerji analisti 2010 ve 2015 yıllarını baz alarak yaptıkları değerlendirmelerde Çin'in iklim değişikliğini meydana getiren gazların önde gelen üreticileri olacağını öngörmüşlerdir (Cohen ve Egelston, 2003, ss. 317-321). Dolayısıyla ABD, Çin ve diğer gelişmekte olan devletlerin lehine gelişecek bir durumun ortaya çıkmasına engel olmak için Kyoto Protokolü'ne taraf olmamıştır.

Bu dönemde gerçekleşen en önemli olay 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide tarafından gerçekleştirilen terör saldırısıdır. Kalkışlarından kısa bir süre sonra kaçırılan sivil hava uçakları Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a çarparak binlerce insanın ölmesine neden olmuştur. Bu olay sonrası ortaya konulan ABD'nin yeni güvenlik stratejisi terör ve kitle imha silahlarına karşı güvenliğin sağlanması, siyasi ve ekonomik özgürlüklerle insanlık onurunu yüceltmek, ihtilaf alanlarına müttefiklerle beraber müdahalede bulunmak başlıkları altında oluşturulurken, (Özcan, 2011, s. 456) önceki yıllarda ayrı başlık hâlinde ele alınan çevre konuları bu dönemde göz ardı edilmiş ve UGSB'de yer almamıştır. Yalnızca sera gazı emisyonlarını azaltmak ve bu amaçla gelişmiş standartlar oluşturmak, yenilenebilir enerji üretimi ve yakıt ekonomisini iyileştiren nükleer enerjinin teşvikinin planlanması gibi hususlara yer verilmiştir (USA National Security Strategy, 2002, s. 24).

2002 yılında yayınlanan UGSB'de ABD'nin 2012 yılına kadar ekonominin ölçeğiyle orantılı olarak ekonomik sektör başına sera gazı emisyonlarının %18 indirilmesinin amaçlandığı açıklanmıştır (USA National Security Strategy, 2002, s. 20; Dably,

2012, s. 315). Fakat belgenin geri kalan kısmında bu dönemde %18'in üzerinde bir ekonomik büyüme hedefinin varlığı incelendiğinde sera gazını azaltmaya yönelik oluşturulan bölüm ve gerçek sonuçlar arasındaki fark azaltım hedeflerinin sadece söylem düzeyinde kaldığını göstermektedir (Dabaly, 2012, s. 315). Başkan Bush bu dönemde sera gazı emisyonlarını arttıracakı öngörülen petrol ve kömür kullanımını teşvik eden yeni bir enerji planı açıklanmıştır. Bu durum çevre grupları ve Avrupalı bakanlar tarafından eleştirilmiştir. Hatta Jan Pronk bu planı sera gazı üretimini yavaşlatmaya yönelik uluslararası mücadele açısından felaket bir gelişme olarak değerlendirmiştir (Dessai ve diğerleri, 2003, s. 189).

2003, 2004 ve 2005 yıllarında UGSB yayınlanmamıştır. 2006 yılında yayınlanan belgede genel olarak ana gündem başlığı olan terörle bağlantılı konulara geniş olarak yer verilirken, çevresel sorunlara dair izlenecek politikalar belgenin son kısımlarında çevreyi koruma konusunda ülkelerle fikir birliğinin sağlanamadığı söylemi ve Doğu Asya başlığı altında çevresel bozulmanın tersine çevrilmesi ve iş birliğinin artırılması amacıyla çalışılacağı söylemiyle geçirilmiştir (USA National Security Strategy, 2006, s. 24).

Bush'un politikası ulusal manada sera gazlarının artmasını yavaşlatmak üzerine olmuştur. Bu dönemde yeni teknolojilerin geliştirilmesi, temiz enerji kaynaklarına yatırım yapılması ve aynı anda benzin ve elektrikle çalışabilen araçların geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür (İlkılıç, 2022, ss. 58-59). Bush için iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası anlamda lider olmak hiçbir zaman hedef olmamıştır. Bush döneminde sera gazlarını azaltmaya yönelik yetersiz olarak değerlendirilebilecek çalışmalar yapılmıştır. 2002 yılında 2002-2012 yılları arasında sera gazı miktarının 1990 seviyelerine göre %18 azaltılması hedeflenmiştir. Fakat o dönem için sadece %4'lük bir azalma sağlanmıştır. Bu dönemde çevresel sorunlar her zaman ekonomik kaygıların geri planında kalmıştır (Deliktaş, 2021, s. 312). Bush ailesinin ve yönetim kadrosunun fosil yakıt endüstrisi ve bununla bağlantılı lobi gruplarıyla olan ilişkisi Bush'un iklim değişikliğine bakış açısının değerlendirilmesini kolaylaştırmakta ve bu dönemde izlenen politikaların nedenlerini ortaya koymaktadır (Oğuz, 2019, s. 529).

4.4. 2009-2017 Barack Hussein Obama Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

Bush döneminde meydana gelen 11 Eylül 2001 terör olayları ABD'nin sert gücünü kullanmasına, tek taraflı politikalar uygulamasına ve yumuşak güç unsurlarını geri plana atmasına neden olmuştur. Bu dönemin sonunda yönetimi devralan Obama'nın en büyük kaygısı ABD'nin uluslararası anlamda rol model olabilmesi için kaybolan yumuşak güç araçlarını yeniden uygulamaya koymak, küresel anlamda yenilenmiş lider rolünü gündeme getirmek ve bunu tesis etmek olmuştur (Güneş, 2017, s. 1665). Obama, ABD'nin tarihsel misyonu olan egemenlik, yumuşak güç kullanımı ve lider olma özelliklerinin düşüşe geçtiği düşüncesinden hareketle çevresel sorunları güvenlikleştirmiştir. Bu nedenle çevresel sorunlara ve iklim değişikliğine önem atfederek sorunun çözümüne dair yapılacak olan küresel girişimlerde lider olunması gerektiği vurgulamıştır (Güneş, 2017, ss. 1678-1679). Obama başkanlık seçimi propaganda sürecinde başkan olması hâlinde ilk icraat olarak ABD'nin sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla “piyasa ile uyumlu çevrecilik” politikasını hayata geçireceğini söylemiştir. Başkan seçildiği 2008 yılında kongrenin her iki kanadında demokratların büyük çoğunluğa sahip olması ABD politikalarını yönlendirebileceği düşüncesini doğurmuştur (E. Kaya, 2020, s. 180).

2009 yılında Danimarka'nın Kopenhag şehrinde düzenlenen 15.Taraflar Toplantısı'nda Kyoto Protokolü'nün yerine geçecek bir antlaşmanın oluşturulması amaçlanmış ancak küresel ve bağlayıcı bir sonuca ulaşılamamıştır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, ABD ve Çin arasında sera gazı emisyonlarının azaltılması yükümlülüklerinin nasıl paylaşılacağı konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fakat gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğiyle mücadele için yapacakları malî yardımlar konusunda anlaşmazlık yaşanmış ve gelişmekte olan ülkelerin dâhil olduğu sera gazı emisyonlarının indirimini sağlayacak bir antlaşma üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Fakat konferansın son gününde iklim değişikliğiyle mücadelenin sağlanmasında önem taşıyan ülkeler olan ABD, Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika liderleri yaptıkları bir toplantıyla Kopenhag Antlaşması'nı imzalamışlardır. Söz konusu devletler için bağlayıcı hükümler içermeyen bu antlaşmada iklim değişikliğiyle mücadelenin önemine vurgu yapılmış, sera gazlarının sanayileşme öncesi sürece göre 2 derecede sınırlandırılması uzun dönemli bir amaç olarak kabul edilmiştir (Doğan ve Tüzer, 2011a, ss. 184-185).

AB, her ne kadar Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi ve taahhütlerin yerine getirilmesi konusunda öncü rol oynasa da 2009 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde böyle bir etki gösterememiştir. AB'nin bağlayıcı hükümler içeren bir antlaşma meydana girme isteği karşısında gönüllü azaltımlara dayanan bir şekilde yürürlüğe giren Kopenhag Antlaşması, hukuki açıdan bağlayıcı olmaktan uzaktır. Zirvede ABD, Avustralya ve Japonya gibi ülkelerin emisyonlarının azaltılmasının yanında Brezilya, Çin ya da Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin emisyonlarını bağlayıcı bir kısıtlama olmadan nasıl sınırlayabilecekleri üzerinde durulmuştur. Zirve sırasında Obama yönetimi çevre ve iklim değişikliği konusuna olan ilgisiyle liderlik pozisyonunu üstlenmiştir. Çin de zirve sırasında müzakere yapılacak taraf olarak ABD'yi görmüştür (Fernandez, 2012, ss. 199-200).

Obama, iklim değişikliğiyle mücadelede ülkenin lider rol oynamasını istemiş ve bu nedenle birtakım faaliyetler gerçekleştirmiştir. Kopenhag Konferansı'nda bu isteğini gerçekleştiren Obama sonrasında küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık %75'inden sorumlu olan 17 ülkeyi bir araya getiren *Enerji ve İklim Üzerine Büyük Ekonomiler Forumu*'nu başlatmıştır. Bu adımla iklim kriziyle mücadele edilmesini ve iklim müzakerelerinde iş birliği yapılmasını teşvik etmeyi amaçlamıştır. *Enerji ve İklim Üzerine Büyük Ekonomiler Forumu*, küresel iklim değişikliği müzakerelerinin ilerlemesine katkıda bulunmuş, temiz enerji ve verimliliğin geliştirilmesine yönelik çalışmaları başlatmıştır (The President's Climate Action Plan, 2013, s. 17).

Obama döneminin ilk UGSB'si olan ve 2010'da yayınlanan UGSB önceki belgelerden farklı olarak çevre başlığı altında yer alan çevresel sorunlarla mücadele konusunu ilk kez iklim değişikliği başlığı altında ele almıştır. Yayınlanan bu belge iklim değişikliği kavramının ilk kez ve yoğun olarak kullanıldığı belge olmuştur. İklim değişikliği konusunda yapıcı ulusal adımların teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. İklim değişikliğiyle mücadele amacıyla gösterilen küresel çabanın, emisyonları azaltmak için yapılacak olan ulusal eylemlere ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma taahhütlerine dayanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Fosil yakıtların çevreyi kirlettiği ve bunun sonucunda oluşan iklim değişikliğinin Amerikan halkının sağlığını ve güvenliğini tehdit ettiği göz önüne alınarak iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi planlanmıştır. Ayrıca fosil yakıtların yaydığı emisyonların olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik enerji kaynaklarının

çeşitlendirilmesi, temiz enerji teknolojilerinin devreye sokulması ve böylece enerji güvenliğinin arttırılması hedeflenmiştir (USA National Security Strategy, 2010, ss. 3-10). Küresel ortaklarla beraber çalışarak düşük karbonlu bir büyümenin sağlanması için yatırımlar yapılacağı ve yoksul ulusların iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılığının arttırılacağı taahhüt edilmiştir (USA National Security Strategy, 2010, s. 34). İklim krizinin meydana getirdiği tehlikenin çatışmalara yol açma ihtimali, kuraklık ve kıtlığın getireceği sıkıntılar ve doğal afetlerin şiddetinin artması nedeniyle tüm uluslarla iş birliği yapılması gerektiği vurgulanmıştır. İlk olarak yurt içinde enerji verimlilik standartlarını yükseltmek, yenilenebilir enerjiye yatırım yapmak ve temiz enerjiyi kârlı bir enerji türü hâline getiren teşvikleri sağlamak planlanmıştır. Bu planla sahip olunan emisyonlarda 2020'ye kadar %17 ve 2050'ye kadar %80'den fazla azalma olması hedeflenmiştir. Yurt dışında ise bölgesel olarak, yeni temiz enerji ortaklıkları oluşturmak için Asya, Amerika ve Afrika'daki çabaların geliştirilmesi ve küresel olarak Kopenhag Antlaşması'nın uygulanması amaçlanmıştır. Hedef, tüm büyük ekonomilerin emisyonlarını azaltmak için iddialı ulusal eylem taahhütlerinde bulunduğu, ulusların taahhütlerini şeffaf bir şekilde yerine getirdiği ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine uyum göstermesi için gerekli şartların sağlandığı, iklim değişikliğinin oluşturduğu etkilerin azaltılabilmesi için gerekli finansmanın seferber edildiği etkili bir uluslararası çabanın oluşturulması şeklinde ifade edilmiştir. Belgede ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesinin kabul edildiği ancak her ulusun kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesini gerektiren konularda ısrarcı olunacağı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 2010, s. 47).

Obama döneminde uluslararası anlamda yapılan faaliyetlerin yanı sıra yerel olarak da birçok plan hayata geçirilmiştir. Bunlardan ilki Obama'nın iklim krizine karşı oluşturduğu politikalarda yerel ve uluslararası anlamda genel bir çerçeve sağlayan ve 2013 yılında yayınlanan *İklim Eylem Planı (Climate Action Plan)* 'dır. Amerika'daki karbon kirliliğini azaltmak için yeni adımlar atmak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlanmak ve küresel iklim değişikliğine karşı yapılacak uluslararası çabalara öncülük etmek planın üç temel ayağını oluşturmaktadır (The President's Climate Action Plan, 2013, s. 5; Kronlund, 2013, s. 5). *İklim Eylem Planı*'nın sera gazı salınımına neden olan tüm sektörlerde azaltım yöntemlerinin oluşturulmasına dair yol göstermesi, iklim değişikliğine karşı küresel direncin

oluşturulmasına dair çözümler üretmesi, ön alıcı politikalarla izlenmesi gereken yöntemleri açıklaması ve uluslararası alanda iş birliğini vurgulaması açısından önem taşıdığı ifade edilmiştir. *İklim Eylem Planı* 'nda iklim değişikliği etkilerine hazırlıksız olmanın milyonlarca insanı, kalkınma kazanımlarını riske atacağından ve iklim değişikliği nedeniyle güvenlik risklerinin artacağından bahsedilmiştir. Bu bilinçle Obama yönetimi ülkelerin iklim değişikliği etkilerine yanıt verme yeteneklerini güçlendirmek amacıyla yatırımlarda bulunmuştur (The President's Climate Action Plan, 2013, s. 20).

Obama döneminde iklim değişikliği konusu hayati bir güvenlik meselesi olarak ele alınmıştır. Fakat ABD'nin enerji güvenliği ele alındığında iklim değişikliği ve çevre sorunları zaman zaman göz ardı edilmiştir. Dış enerji kaynaklarının ithal edilmesi, devamlılığının olmaması ve fiyat kaygısı kullanılabilecek enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine ve fosil yakıtların yerli üretiminin çoğalmasına neden olmuştur. Bu durum bize enerji güvenliğinin sağlanması noktasında atılabilecek adımların iklime yönelik zararlara neden olabileceğini göstermektedir. İklim politikalarına yönelik enerji güvenliği konusunda yenilenebilir ve temiz enerji sağlama çalışmaları Obama döneminde iyimser bir tablo yaratsa da diğer yandan geleneksel yaklaşım devam etmiş, petrol kuyusu açma ve petrol üretimi konusuna destek verilmiştir (Topçu, 2018, ss. 126-127).

Obama iklim değişikliğiyle mücadele konusunda iş birliğinin önemini vurgulamış ve bu dönemde düzenlenen uluslararası konferans ve zirvelere katılım göstermiştir. Kyoto Protokolü'nün sona ermesiyle devamında iklim kriziyle mücadeleye karşı oluşturulacak belgelere katılmak isteyen Obama, 2012 yılında düzenlenen Doha Konferansı'nda 2015 yılına kadar tüm ülkeleri içinde barındıran küresel bir iklim değişikliği antlaşmasının oluşturulması noktasında tüm tarafların daha çok çaba sarf etmelerini istemiştir. Konferans, uluslararası iklim politikasının ve 2012'de sona erecek olan Kyoto Protokolü'nün devamlılığının sağlanmasında atılan önemli bir adım olarak yorumlanmıştır (E. Kaya, 2020, s. 180).

2010 yılında yayınlanan UGSB'de ikinci büyük emisyon salınımına sahip Çin'le olumlu ve yapıcı bir ilişkinin sürdürülmeye devam edileceğini ifade edilmiştir. İklim değişikliğiyle mücadele edilmesi ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi gibi konularda uluslararası toplumla birlikte çalışma konusunda Çin'in katkısının

memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 2010, s. 43). ABD-Çin ilişkisinin yürütüldüğünün ve iş birliğinin bir yansıması olarak ABD, 9-11 Kasım 2014 yılında düzenlenen Asya Pasifik Ekonomik İş birliği Teşkilatı Ekonomi Liderleri Zirvesi'ne katılmıştır. Burada ABD ve Çin arasında bir İklim Antlaşması imzalanmış ve ABD 2025 yılında karbondioksit salınımının 2005 yılına göre %26 ile %28 oranında azaltacağını belirtmiştir (Taşdemir ve Özdal, 2022, s. 46). Dünyanın en büyük iki emisyon salıcısı olan ABD ve Çin'in, toplam küresel emisyonların %40'ından fazlasını ürettikleri göz önüne alındığında küresel iklim antlaşmalarında atacakları adım önemli bir katkı olarak görülmüştür (Christoff, 2010, s. 644).

Obama, iklim değişikliğinin ilerleyen boyutlardaki etkilerinin önüne geçilmezse oluşabilecek sonuçları hayati bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle yönetimi süresince iklim değişikliği konusunda iddialı hedefler ortaya koymuştur. Bunun bir örneği olarak 2015 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi ön plana çıkmıştır (Manioğlu, 2020, s. 159). Obama döneminde 2010 yılından 2015 yılına kadar Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi yayımlanmamış, 2015 yılında yayınlanan belgede ise *İklim Değişikliğiyle Yüzleşin* başlığı altında Arktik bölgeden Orta Batı Amerika'ya kadar etkileri her yerde hissedilen ve artan doğal afetlere, mülteci akışlarına, gıda ve su gibi temel kaynaklar üzerindeki çatışmalara katkıda bulunan iklim değişikliğinin, ulusal güvenlik için acil ve büyüyen bir tehdit olduğu belirtilmiştir. *İklim Eylem Planı* ile sera gazı emisyonlarının 2025'e kadar %26 ile %28 oranında azaltılması hedefine yer verilmiştir. ABD'nin iklim değişikliği konusunda uluslararası topluma liderlik ettiğine değinilmiş ve Çin'le karbon kirliliğini azaltmak amacıyla bir antlaşma yapıldığı belirtilmiştir. Yeşil İklim Fonu'na yapılacak katkının gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle başa çıkmalarına, temiz enerjiye yatırım yapmalarına ve karbon kirliliğinin azaltılmasına yardımcı olacağı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 2015, s. 12; Oğuz, 2019, s. 533).

2015 UGSB Obama yönetiminin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik attığı somut adımlara, belirlediği hedeflere ve o dönem içerisinde hazırlıkları yapılan Paris Antlaşması'na dair beklentilere yer vermiştir. Söz konusu belge ile Obama yönetiminin iklim değişikliğini güvenlik tehdidi olarak ele alması, iş birliğine önem verdiğini göstermesi ve yapacakları katkıları beyan etmesiyle bir çerçeve çizdiği

düşünüldüğünde, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası liderlik rolüne hazırlandığı görülmüştür (Oğuz, 2019, s. 533).

Obama döneminde iklim değişikliği ve çevre sorunlarıyla mücadelede iş birliği yapılmasına dair atılan en önemli adımlardan biri 2015 yılında kabul edilen ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması'nın imzalanması olmuştur (Taşdemir ve Özdal, 2022, s. 46). Paris'te toplanan konferansta konuşma yapan Obama, dünyanın en büyük ekonomisi ve ikinci en yüksek emisyon salınımına sahip ülkenin yöneticisi olarak, ABD'nin sorunun ortaya çıkışındaki rolünü kabul etmiş ve sorumluluk almaya hazır olduğunu belirtmiştir. Paris Antlaşması'nın düşük karbonlu bir gelecek için uzun vadeli bir strateji üzerine kurulması gerektiğini savunmuştur. Her ülkenin farklılıklarını gözetenek, sürekli güncellenen emisyon hedeflerini ve taahhütlere uyulduğunu görebilecekleri şeffaf bir yapının oluşturulması gerektiği üzerinde durmuştur (Oğuz, 2019, s. 534).

Obama iklim değişikliğiyle mücadelede tüm ülkeleri kapsayan yeni bir antlaşmanın yapılması ve ABD'nin çevre sorunlarının çözümünde lider olmasını istemiştir. Fakat ABD'de yasal yükümlülük getiren uluslararası antlaşmaları onaylama yetkisi yalnızca Senatoya verilmiştir. Clinton döneminde müzakereleri gerçekleştirilen Kyoto Protokolü'nde antlaşmanın Senato tarafından kabul edilmeyeceği düşüncesiyle protokol imzalanmış ancak onaya sunulmamıştır. Aynı durumun Paris Antlaşması'nda yaşanma ihtimali Obama'nın yeni bir çözüm oluşturmaya neden olmuştur. Obama, iklimle ilgili bir antlaşmanın Senato tarafından onaylanmayacağından hareketle yasal yükümlülüklerden kaçınılması gereken, bağlayıcı olmayan ve Senato onayını gerektirmeyen bir antlaşma yapılmasını istemiştir. Buna göre antlaşma yükümlülüklerinin tamamen gönüllülük esasına dayalı, ulusal olarak belirlenmiş ve zaman içinde ayarlanabilir bir şekilde oluşturulması öngörülmüştür (Milkoreit, 2019, ss. 1022-1026). Paris Antlaşması, küresel sıcaklıkları sanayi devrimi öncesine göre 2 derecenin altında tutan ve hatta 1.5 derece ile sınırlandırmayı amaçlayan uzun vadeli bir hedefle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin oy birliğiyle imzalanmıştır. Fakat bu madde bağlayıcı hükümler olmadan tarafların gönüllü katkılarına bırakılan bir şekilde işletilmiştir.

İklim değişikliğiyle mücadele konusunda Obama döneminin en önemli uygulaması olan *İklim Eylem Planı* 'ndan sonra yürürlüğe giren *Temiz Enerji Planı* (*Clean Power*

Plan) ve *Temiz Hava Yasası (The Clean Air Act)* yerel ölçekte yapılan diğer önemli uygulamalardır. İlk döneminde çevre ve iklim konusundaki politikalarını *İklim Eylem Planı* ve *Temiz Hava Yasası (The Clean Air Act)* temelinde sürdüren Obama, ikinci döneminde ise *Temiz Enerji Planı* ile karbondioksit salınım oranlarını azaltmayı, enerji verimliliğini arttırmayı ve oluşan karbondioksit salınımını 2030 yılına kadar %32 oranında düşürmeyi amaçlamıştır. Plan Paris Antlaşması'nda belirtilen küresel ısınmayı sanayileşme öncesi dönemin ısısına çekmeyi amaçlaması açısından da önem taşımaktadır (Kansu, 2021, s. 209).

Bush döneminde sorumluluk almayan ve iklim değişikliğinin varlığına inanmayan yönetimin aksine Obama döneminde çevre sorunları ve iklim değişikliğine yönelik konulara hayati önem atfedilmiş, yerel ve uluslararası anlamda birçok çalışma yapılmıştır. Bu dönemde iklim değişikliği konusunda uluslararası liderlik söylemi ve sorumluluk üstlenme açısından izlenen politikalar ABD'yi daha iyi bir konuma taşımıştır (Oğuz, 2019, s. 535). Fakat sonraki dönemde başkan seçilen Trump'ın iklim değişikliğini inkâr etmesiyle Obama döneminde hayata geçirilen uygulamalar tam tersine izlenen politikalarla kalıcı olamamıştır.

4.5. 2017-2021 Donald Trump Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

Trump, seçim kampanyası süresince Obama'nın iklim krizine verdiği önemi sıklıkla eleştirmiştir. Obama'nın iklim değişikliğini dünyanın karşısındaki en kritik sorun olarak tanımlamasına karşılık duyduğum en aptalca açıklamalardan biri diyerek iklim krizinin varlığına inanmadığını dile getirmiştir (Manioğlu, 2020, s. 159). Dolayısıyla bu sözleriyle göreve başladıktan sonra iklim değişikliği konusunda nasıl bir politika izleyeceğinin ipuçlarını da vermiştir.

İklim değişikliği konusuna sığ ve sermaye odaklı yaklaşan Trump'ın 2017'de göreve başlamasıyla beraber ABD'nin iklim değişikliği politikalarında iklim değişikliğiyle mücadelede liderlik konumunda yeni bir döneme girilmiştir (Oğuz, 2019, s. 535). Seçim propagandaları süresince de dile getirmiş olduğu “Önce Amerika” söylemi çerçevesinde ABD çıkarlarının her koşuldan önce gelmesinin gerekliliğini belirten Trump, göreve geldikten sonra da bu tutuma yönelik hareket etmiş ve tüm dünyanın kaygıyla izlediği bir dönemi yönetmiştir (Kavaz, 2018, s. 5). Trump, yönetimi

sırasında ülke çıkarlarının karşılıklı kazançtan üstün tutulduğu anlayış çerçevesinde ilkelik realizm adını verdiği politik çizgiyle dış politikaya yön vermiştir (Kocamaz, 2020, s. 224). Bu nedenle iklim politikası, çevrenin korunması ve diğer dış politik hususlar öncelikle ABD çıkarları ve değerleri en st seviyede gözetilerek şekillendirilmiştir (Zhang ve diğerleri, 2017b, s. 221).

Trump döneminde iklim krizinin nlenmesine dair atılacak adımların ekonomik gelişmelerin önünde bir engel olduğu teziyle iklim değişikliğinin varlığı göz ardı edilmiştir. Trump yönetimi, Obama'nın yürürlüğe girme aşamasında destek verdiği, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ilk defa bir araya getirmeyi başaran Paris Antlaşması'ndan çekilmiştir. Bu kararın nedeni olarak sık sık ekonomik kaygıları ne sürmüşse de antlaşmadan esas çekilme nedeni ABD iç siyaseti ve Trump'ın kişisel tercihleri olmuştur (Zhang ve diğerleri, 2017b, ss. 221-222). Başka bir bakış açısına göre Bush'un Kyoto Protokolü'n reddetmesiyle Trump'ın Paris Antlaşması'ndan çekilme nedeni hemen hemen aynıdır. Çin, Hindistan ve diğer hızlı büyüyen ekonomilerin sera gazını azaltma konusunda daha fazla sorumluluk almaları gerektiğine olan inanç liderlerin müzakerelere olan bakış açısını etkilemiştir (Connelly, 2019, s. 132). Trump, 2017 yılında Paris Antlaşması'ndan çıkma kararı almış olmasında rağmen BM'nin antlaşmaya giren ülkelerin en az üç yıl çıkamayacağını öngörmesi bu eylemin gerçekleştirilmesi için beklenmesine neden olmuş ve 4 Kasım 2020 tarihi itibarıyla Paris Antlaşması'ndan çıkılmıştır (E. Kaya, 2020, ss. 184-185).

Trump'ın Paris Antlaşması'ndan çekilme isteğini açıklamasından sonra hiçbir ülke antlaşmadan çekilme girişimi göstermemiştir. Ancak bu durumun diğer ülkelerin iklim eylemlerini azaltmalarına ve gelecekteki politikalara yapacakları katkılarda daha az hırslı olmalarına yol açacağı öngörülmüştür (Ward ve Bowen, 2020, s. 23). Paris Antlaşması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin katılımıyla Kyoto Protokolü'nden ayrılmakta ve evrensel bir antlaşma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle ABD'nin çekilmesi antlaşmanın evrenselliğini zayıflatmıştır. Antlaşmaya göre gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere iklim finansmanı sağlamakla yükümlü kabul edilmiştir ve antlaşmanın uygulanması için finansman desteği önem taşımaktadır. Antlaşma sırasında ABD iklim finansmanı sağlayan bağışçılar arasında yer almıştır. Fakat Trump'ın antlaşmadan çekilmesi ve ABD'nin maddi yardımı

kesmesi gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz koşullarını hafifletmesini ve uyum sağlamalarını zorlaştırmıştır. Paris Antlaşması'nın 2 derece hedefine ulaşma olasılığı azalmıştır (Zhang ve diğerleri, 2017b, s. 222; Rubial, 2021, s. 19). ABD'nin Paris Antlaşması'ndan çekilmesi bazı ülkelerin karbon azaltma taahhütlerini ertelemesine, vaat edilen fonlar ve ekonomik desteklerin üçüncü dünya ülkelerine yeterli miktarda ayrılmamasına neden olmuştur. Bu dönemde iş birliği ve çok taraflılığa önem veren AB ve yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımlarla Çin iklim değişikliği müzakerelerinde önemli aktörler haline gelmişlerdir (Eren, 2023, s. 89).

Trump'ın önce Amerika sloganıyla politikalarını şekillendirmesi Obama dönemindeki dış politika felsefesinden ayrılmaktadır. Obama, Paris Antlaşması'na Amerikan güvenliğini arttırdığı, Amerika'nın düşük karbon ekonomisini ve yenilenebilir enerji endüstrisini teşvik ettiği ve ABD'nin rekabet gücünü korumasını sağladığı gerekçesiyle önem vermiştir. Trump ise antlaşmanın ABD'nin rekabet gücünü azalttığını, istihdama ve geleneksel enerji endüstrilerine zarar verdiğini ifade etmiştir (Zhang ve diğerleri, 2017b, s. 221). Trump'a göre Paris Antlaşması, ABD'yi kısıtlarken diğer ülkeleri güçlendirmektedir. Bu nedenle ABD için daha adil hâle getirilmesi amacıyla müzakereler yapılması gerektiğini belirtmiştir (Zhang ve diğerleri, 2017a, s. 213).

Obama döneminde uygulamaya koyulan *İklim Eylem Planı*'nda 2005 yılına oranla %26-28 arasında sera gazı emisyonu azaltımı ve temiz enerji taahhüdünde bulunulmuştur. Bu plan aracılığıyla 2011 yılında enerji sektöründeki son yirmi yılın en düşük karbon salınımı gerçekleşmiştir. Ancak Trump'ın yönetimi devralmasıyla bu plan rafa kaldırılmış ve *nce Amerika Enerji Planı* yürürlüğe koyulmuştur. Bu planın ABD kömür endüstrisini canlandırması, fosil yakıt üretiminin arttırılması sonucu birçok vatandaşın iş imkânına sahip olması ve refah düzeyini arttırması beklenmiştir. Bu noktada fosil yakıt üretim oranlarının arttırılmasını planlayan ABD'nin, fosil yakıtların azaltılmasını ngren Paris Antlaşması'nı uygulaması olası değildir. Trump'ın antlaşmaya karşı olmasının nedenlerinden biri de sera gazı miktarlarının azaltılması için fosil yakıt kullanımının sınırlandırılması olmuştur (Bostanoğlu, 2018, s. 6).

George W.Bush döneminde iklim değişikliğine karşı verilen uğraşların başarısızlığı Başkan Obama tarafından düzeltilmiş ve ABD küresel iklim değişikliği

mücadelesinde sorumluluk alan bir devlet konumuna gelmiştir. Ancak Trump'ın başkanlığa gelişiyle oluşan olumlu ortam ve sorumluluk alan devlet imajı yeniden bozulmuştur (Deliktaş, 2021, s. 315). Trump, Obama yönetimi sırasında yapılan uygulamalar ve bu yönde kaydedilen gelişmeleri tersine çevirerek fosil yakıt kullanımı vurgusuyla yerel enerji gelişimine yük getirecek tüm düzenlemeleri ortadan kaldırmıştır (Aldy, 2017, s. 2). Trump göreve başladıktan sonra Beyaz Sarayın internet sitesinde var olan iklim değişikliğiyle ilgili yazılar silinerek birçok düzenleme için durdurma kararı alınmıştır (İlkılıç, 2022, s. 60). Trump'ın 28 Mart 2017'de yayınladığı *Enerji Bağımsızlığının ve Ekonomik Büyümenin Teşvik Edilmesi* başlıklı kararname, Obama dönemi iklim politikasına yönelik temel unsurları iptal etmeyi, yürütülen iklim ve enerji düzenlemelerini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Kararnamenin kömür santrallerinin kirlilik standartlarını gevşetmesi, yeni kömür alanlarının açılmasına dair engelleri kaldırması, fosil yakıt sanayisini kuralıslaştırması ve bu yakıtların sosyal maliyetleri için sera etkisini göz ardı eden ilkel hesaplama yöntemlerini kullanması nedeniyle ABD'nin iklim krizi mücadelesinde geri bir adım olarak değerlendirilmiştir (Ağaçayak ve diğerleri, 2017, s. 3). Kararnamede iklim değişikliğiyle mücadeleyi hedefleyen tüm politikalar ulusal menfaat, piyasa ekonomisi ve yerel enerji kaynaklarının kullanılmasına engel teşkil eden gereksiz yükler şeklinde ifade edilmiştir (Topçu, 2018, s. 128). Obama çevrenin korunmasını merkeze alan bir politika izlerken Trump, çevresel değerleri göz ardı ederek ekonomik çıkarları etkileyebilecek uygulamalardan uzak durmuş ve ekonomik getirileri göz önüne alan bir politika izlemiştir (Kansu, 2021, s. 208).

Trump yönetimi, iklim politikalarının küresel enerji sistemini şekillendirirken ABD liderliğine ve ABD'nin ekonomik ve enerji güvenliği çıkarlarına zarar verdiği gerekçesiyle büyüme karşıtı bir enerji gündemine karşı koyulması gerektiğini belirtmiştir. Gelecekteki küresel enerji talebi göz önüne alındığında, gelişmekte olan dünya ülkelerinin çoğunun ekonomilerini güçlendirmek ve insanlarını yoksulluktan kurtarmak için fosil yakıtlara ve diğer enerji türlerine ihtiyaç duyacağı öngörülmüştür. Bu nedenle enerji güvenliğini, ekonomik kalkınmayı ve çevreyi korumayı dengeleyen bir yaklaşımın geliştirilmeye devam edileceği belirtilmiştir. 2017'de yayınlanan UGSB'de genel olarak iklim ve çevre konuları, enerji ve ekonomi temelinde ele alınmıştır. Fakat ekonomi büyütülürken sera gazlarını azaltmada küresel lider olmaya devam edileceği taahhüt edilse de (USA National

Security Strategy, 2017, s. 22) Trump dönemi boyunca fosil yakıtların teşvikiyle sera gazı miktarı artış göstermiştir.

Trump döneminin tek UGSB'si 2017 yılında göreve başladığı yıl yayımlanmıştır. Şimdiye kadar yayımlanan UGSB'lerin aksine iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğu ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden korunmak için düzenlemeler yapılması, politikalar oluşturulması gibi bir bakış açısının aksine aşırı çevre ve altyapı düzenlemelerinin Amerikan enerji ticaretini ve yeni altyapı projelerinin gelişmesini engellediği ifade edilmiştir (USA National Security Strategy, 2017, s. 18). Önceki dönemlerde başkanların iklim krizi ve çevreyle ilgili oluşturdukları politika ve uygulamalar zaman zaman Senatonun tepkisine neden olmuş ve reddedilmiştir. Cumhuriyetçi Parti'nin alt ve üst meclisi kontrol etmesine rağmen Trump, herhangi bir çevre politikasını yasama sürecinden geçirmek gibi bir çaba içerisine girmemiştir (MacNeil ve Paterson, 2019, s. 11). Bu dönemde Cumhuriyetçiler Senato, Meclis, Ticaret Bakanlığı ve Enerji Bakanlığında nüfuz sahibi olmuşlardır. Trump destekçileri, enerji politikasında fosil yakıt enerjisinin geliştirilmesini desteklemişlerdir (Zhang ve diğerleri, 2017a, s. 214). Trump döneminde EPA'nın yöneticiliğine Scott Pruitt ve Anthony Wheeler gibi iklim krizinin varlığını göz ardı eden kişiler atanmış ve çevre koruma üzerine yapılan düzenlemeler iptal edilmeye başlanmıştır. EPA, Trump yönetiminin son dört yılında, motorlu araç karbondioksit emisyonu kontrolüne yönelik maddeleri zayıflatmış, petrol ve gaz şirketlerinin metan gazı emisyonlarını bildirmesini ve kontrol etmesini gerektiren düzenlemeleri yürürlükten kaldırmış ve hava kirliliği düzenlemelerini iptal etmiştir (Erensü ve Şahin, 2021, s. 3).

ABD dünyanın en büyük ekonomisi olma konusunda her zaman iddialı bir ülke olmuştur. ABD'nin ekonomik gücünün devamlılığı için ihtiyacı olan enerji kaynakları yoğunlukla fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Bu nedenle fosil yakıtlardan vazgeçmesi zordur (Deliktaş, 2021, s. 319). Bu dönemde Obama yönetimi sırasında oluşturulan 2005 yılına dek fosil yakıtlı enerji kaynaklarının 2030'da %32 oranında azaltılmasını hedefleyen *Temiz Enerji Planı* kaldırılmıştır. Trump döneminde iklim değişikliği konusundaki fon destekleri geri çekilmiştir. Bu karar uluslararası mücadeleye ve devletlerin tepkisine rağmen değişmemiştir. George W.Bush döneminde oluşturulan yenilenebilir enerji girişimlerini destekleyen *Yeşil*

İklim Fonu ve *İklim Yatırım Fonu* zarar görmüştür (Esen, 2021, ss. 670-672). *Yeşil İklim Fonu* geliştirmekte olan ülkelerdeki sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak, azaltmak ve iklim değişikliği etkilerine karşı savunmasız olan toplumların uyum sağlamasına destek olmak için 194 hükümet tarafından kurulmuştur. Ancak Trump, 1 Haziran 2017 yılında yaptığı konuşmada söz konusu fonun ABD'ye bir servete mal olduğunu söylemiştir. Paris Antlaşması'ndaki enerji kısıtlamalarının ötesinde gelişmiş ülkeleri geliştirmekte olan ülkelere 100 milyar dolar göndermeye çağıran *Yeşil İklim Fonu*'nun zenginliğin ABD dışına dağılmasına yönelik bir plan olduğunu ifade etmiş, diğer ülkelerin çoğunun bir harcama yapmazken ABD'nin milyarlarca dolar harcadığını ve diğer devletin ise bir tek kuruş ödemeyeceğini belirtmiştir. Bu düşüncelerden hareketle fon Trump döneminde iptal edilmiştir (Ward ve Bowen, 2020, s. 11).

Trump, dönemi içerisinde yayınlanan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini belirten bilimsel raporları göz ardı etmiştir. Örneğin, 2018 yılında yayınlanan *4.Ulusal İklim Değerlendirmesi*(*Fourth National Climate Assessment*)'nin II.Cildinde iklim değişikliğinin ABD üzerindeki ekonomik etkilerine ilişkin kanıtlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Değerlendirmede küresel azaltım ve bölgesel uyum çabaları olmazsa, iklim değişikliğinin ABD altyapısında ve mülklerinde kayıplara neden olması ve ekonomik büyüme hızını engellemesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir. İklim değişikliğinin tarım, turizm ve balıkçılık sektörlerine olan olumsuz etkileri, elektrik üretiminin verimliliğini azaltması ve enerji talebini arttırarak elektrik maliyetlerini arttırması nedeniyle ekonomik etkilere ve kayıplara yol açacağı öngörülmüştür. Emisyonlardaki artışla beraber ekonomi sektöründeki yıllık kayıpların önümüzdeki yüzyıl sonuna kadar yüz milyarlarca doları aşacağı değerlendirilmiştir. Buna göre öngörülen rakamın birçok ABD eyaletinin var olan GSYİH'sinden fazla bir miktara denk geleceği belirtilmiştir. Fakat her ne kadar bu değerlendirme ABD'nin en iyi araştırmacıları tarafından hazırlanmış olsa da Trump yönetimi tarafından görmezden gelinmiştir (Ward ve Bowen, 2020, s. 20). Trump raporu “buna inanmıyorum” sözü ile savuşturmuştur. İklim değişikliği konusunun ABD ekonomisini zarara uğratmak için ortaya atılan bir Çin aldatmacası olduğunu savunan Trump, dönemi içinde uluslararası alanda herhangi bir varlık göstermemiştir (Gezer, 2022, s. 1). Başta kömür olmak üzere fosil yakıt üretimini teşvik eden Trump, dönemi boyunca kömür kullanımını arttırmış ve çevreyle ilgili uygulamaları gevşeterek istikrarlı bir iklim

politikası ortaya koymamıştır (Uyanık, 2018, s. 47). Birçok gözlemci Trump yönetiminin tutumunu iklim değişikliğiyle mücadele anlamında uluslararası iş birliği açısından ciddi bir gerileme adımı olarak değerlendirmiştir (Connelly, 2019, s. 131).

ABD Kongresi, Savunma Bakanlığı'na yönelik bir finansman yasası olan 2018 Savunma Yetkilendirme Yasası'nın 335.bölümünde iklim değişikliğinin ABD'nin ulusal güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit olduğu ve bazı bölgelerdeki istikrarı etkilediği yönündeki görüşünü ifade etmiştir. İklim değişikliği etkisiyle yükselecek olan deniz seviyesinin 128'den fazla ABD askeri tesisinin operasyonlarını tehdit edeceği ve bu üslerin risk altında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yine bu bölümde küresel sıcaklıkların artmasıyla oluşacak kuraklık ve kıtlığın terör örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olan başarısız devletlerin sayısının artmasına yol açabileceği söylenmiştir. Bu nedenle Kongre, dış etkilerin ABD'ye iç maliyetler yüklediğini göz önünde bulundurarak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin maliyet-fayda analizinde göz ardı edilmemesi gerektiğini açıkça belirtmiştir (Farber, 2018, s. 105).

Her ne kadar merkezi yönetim iklim değişikliğinin gerçekliğine dair şüphe duysa ve inkâr politikası izlese de yerel yönetimler ABD'nin iklim değişikliğiyle mücadelesinden vazgeçmemişlerdir. Trump'ın inkâr söylemlerinin aksine *We Are Still In* adlı koalisyonu oluşturan 14 eyalet Paris Antlaşması'nın hükümlerine bağlı olacakları yönünde tutum belirlemişlerdir. Trump ise şartlar uygun olduğunda tekrar Paris Antlaşması'na dönüşün olabileceğini belirtmiştir (Bostanoğlu, 2018, s. 6). Trump, yönetimi sırasında iklim değişikliği konusunda oluşturulan federal politikaları tersine çevirmeye ya da yavaşlatmaya çalışmıştır. Fakat Paris Antlaşması hedeflerine ulaşmak için yapılan yerel faaliyetleri durdurmayı başaramamıştır. Trump yönetimi iklim değişikliği mücadelesinden geri çekilirken devlet içi ve devlet dışı aktörlerin konumunu ve rolünü güçlendirmiştir. Hükümet liderinin ötesinde bir gelişmeyle Amerikan iş dünyası ve finans toplulukları iklim değişikliğine karşı *We Are Still In* koalisyonuna katılmıştır. Bu gelişmeler ABD'nin küresel iklim değişikliği politikasında hâlen kritik bir oyuncu olmaya devam ettiğini gösterirken Biden döneminde yeniden kurulacak olan iklim diplomasisi için güvenilir bir temel sağlamıştır (Hale ve Hultman, 2020, ss. 5-7).

4.6. 2021 Sonrası Joe Biden Dönemi İklim Değişikliği Politikaları

ABD başkanı Joe Biden göreve geldikten sonra ABD'nin iklim politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Trump döneminden farklı olarak, Biden yönetimi iklim politikasını öncelikli gündem maddesi olarak kabul etmiştir. Biden seçim kampanyası sırasında verdiği sözler doğrultusunda uluslararası iklim iş birliğinde yeniden liderlik rolünü üstlenmek, net sıfır emisyon hedefini gerçekleştirmek ve enerji dönüşümünü teşvik etmek istediğini belirtmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 1).

Biden, ABD başkanı olduktan kısa bir süre sonra Trump döneminde oluşan prestij kaybını ortadan kaldırmak amacıyla iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yapılacak çalışmaları açıklamıştır. Bu çerçevede, iklim değişikliği konusunun ulusal güvenlik temelinde ele alınacağı, Paris Antlaşması'na geri dönüleceği, uluslararası bir iklim zirvesi düzenleneceği ve *Ulusal İklim Görev Gücü*'nün kurulacağı belirtilmiştir (Gezer, 2022, s. 2). Biden'ın başkanlığı ile birlikte Trump dönemindeki iklim değişikliğiyle ilgili inkâr politikaları sona ermiştir (Hyeonjung, 2021, s. 3). Biden, küresel iklim hedeflerinin yerine getirilmesi amacıyla Obama yönetimi gibi uluslararası iklim iş birliklerine aktif bir şekilde katılmıştır (Thielges ve diğerleri, 2022, s. 74).

Biden döneminde iklim değişikliğiyle ilgili konuların Savunma Bakanlığı tarafından yürütülmesi ve iklim değişikliğinin ABD'nin güvenlik politikasının bir parçası olarak ele alınmasına karar verilmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 3; İlkılıç, 2022, s. 223). Biden döneminin ilk UGSB olan ve 2021 yılında yayınlanan belgede iklim değişikliği konusu *Milli Güvenlik Önceliklerimiz* başlığı altında ele alınmıştır (USA National Security Strategy, 2021, s. 9). İklim krizi ve diğer ortak zorluklara karşı mücadele etmek için uluslararası toplumla iş birliği yapılacağı ve uluslararası kurumlarda liderlik konumunu geri kazanmak amacıyla hızla hareket edileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Trump döneminde çevresel sorunlara ve iklim krizine karşı olan mesafeli ve negatif tavrın değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun değişimin ilk göstergeleri Paris Antlaşması'na yeniden girilmesi ve İklim Özel Temsilcisi'nin atanması olmuştur (USA National Security Strategy, 2021, s. 11).

İklim krizi toplu eylem gerektiren bir tehdit olduğundan, tek başına bir ulus tarafından alınan önlemlerin yeterli olmayacağı ve ABD katkısının olmadığı

durumlarda etkili bir ilerlemenin sağlanmasının mümkün olmayacağı vurgulanmıştır (USA National Security Strategy, 2021, s. 7). Önümüzdeki yıllarda etkisini arttıracak olan iklim değişikliği için şimdi harekete geçilmezse Amerikan halkının sağlığını, ekonomisini, güvenliğini ve oluşabilecek olumsuz sonuçları önlemek için son fırsatın da kaçabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle dünyanın önde gelen ekonomilerini bir araya getirerek, ABD dâhil olmak üzere tüm ulusların karbon emisyonlarını hızla düşürmek ve savunmasız ülkelerde iklim değişikliğine karşı direnci artırmak hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra, ortak olarak kabul ettiği devletlerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmalarına ve uyum sağlamalarına yardımcı olunması, doğal afetlerden etkilenen ulus ve topluluklara insani yardım ve kalkınma yardımı sağlanması uzun dönemli amaçlar olarak belirlenmiştir (USA National Security Strategy, 2021, s. 12).

Biden, 2021 yılında düzenlenen İklim Liderleri Zirvesi'nde sera gazı emisyonlarını %50-52 oranında azaltmaya dair ABD'nin yeni iklim hedefini açıklamış ve 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarının 2005 seviyelerinin altına indirileceğini açıklamıştır. Ayrıca, Biden yönetimi 2050 yılına kadar ekonomik faaliyetlerde net sıfır emisyon ve 2035 yılına kadar karbon kirliliği içermeyen bir elektrik arzı hedefi ortaya koymuştur. Bu hedefler Paris Antlaşması kapsamında sunulan ulusal katkı belgesine dâhil edilmiştir (Thielges ve diğerleri, 2022, s. 74). İklim Liderleri Zirvesi, Biden döneminde yeni bir iklim liderliğinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Uluslararası toplum, Biden yönetiminin iklim değişikliğiyle mücadeleyi önemseyen yaklaşımını uluslararası iklim iş birliği düzenini yeniden tanımlamak için önemli bir fırsat olarak görmüşlerdir (Hyeonjung, 2021, s. 3).

Biden döneminde Trump döneminin aksine iklim krizi konusu hassasiyetle karşılanmıştır. Öyle ki 2022 yılında yayımlanan UGSB'de iklim değişikliği, tüm uluslar için potansiyel olarak en büyük felaket ve varoluşsal bir sorun olarak kabul edilmiştir. İklim krizinin etkilerinden somut olarak bahsedildiği belgede meydana gelebilecek güçlü orman yangınları ve kasırgaların, Avrupa'daki sellerin, Okyanusya'da yükselen deniz seviyelerinin, Orta Doğu'da su kıtlığının, Kuzey Kutbu'nda eriyen buzların, Sahra altı Afrika'da ölümcül sıcaklıkların ve kuraklığın önümüzdeki yıllarda daha da kötüleşeceği belirtilmiştir. Önümüzdeki on yılda acil küresel eylem olmazsa, küresel sıcaklıklar için kritik ısınma eşiği olan 1,5 derecenin

geçileceğine ve bilim insanlarının iklim etkilerinin bazılarının geri döndürülemez olacağı konusunda uyardığına yer verilmiştir (USA National Security Strategy, 2022, s. 9). Bu durum iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı farkındalığın arttığını ve Trump dönemindeki iklim değişikliğinin varlığını inkâr eden politikalar yerine daha ciddi ve akılcı politikaların izleneceğine işaret etmiştir.

Bu dönemde ekonominin iklim değişikliğinin getireceği bir krize karşı dayanıklı hâle getirilmesi amaçlanmıştır. İklim dostu bir altyapıya yatırım yapılarak enerji bağlantılarının modernizasyonu ile iklim değişikliğine karşı direnç oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır (USA National Security Strategy, 2021, s. 17). Devletlerin kaynaklar ve enerji avantajı için rekabet etmelerinin insani ihtiyaçlar, gıda güvensizliği ve sağlık tehditlerinin yanı sıra istikrarsızlık, çatışma ve kitlesel göç potansiyelinin artmasına neden olacağı öngörülmüştür. Bu nedenle ormanları korumak, ulaşım sektörünü elektrikle çalışır hâle getirmek, finansal akışları yeniden yönlendirmek ve iklim krizini engellemek için enerji devrimi yapılmasının zorunlu olduğu kabul edilmiştir (USA National Security Strategy, 2022, s. 9).

ABD'nin küresel istikrarın devamlılığı için müttefikleriyle iş birliği içinde iklim değişikliğinin getireceği zorlukların çözümüne öncülük edeceği ve daha iyi bir gelecek için çalışacağı taahhüt edilmiştir. Bu dönemde ABD, ülkelerin emisyonlarını azaltmalarına, metan ve diğer kirleticilerle mücadele etmelerine ve şiddetli koşullara uyum sağlamalarına yardımcı olmuştur. Hem karbon yoğunluğunu hem de küresel kapasiteyi ele alan çelik ve alüminyum konusunda ilk düzenleme olan AB ile yapılan çelik antlaşması geleceğin iklim odaklı ticaret mekanizmaları için bir model oluşturmuştur. Uzun vadeli enerji güvenliğinin temiz enerjiye bağlı olduğu düşüncesiyle Uluslararası Enerji Ajansı tarafından ABD-AB *Avrupa Enerji Güvenliği Görev Gücü*, *Temiz Enerji Bakanlıkları ve Misyon İnovasyonu*, *Afrika Enerji Girişimi*, *Doğu Akdeniz Gaz Forumu*, *Transatlantik Enerji* ve *İklim İş birliği Ortaklığı* ve diğer kritik forumlardaki ortak çalışmalar yoluyla enerji açısından güvenli bir geleceğe ulaşmak için somut adımlar atılması planlanmıştır. İklim krizinin etkilerini hafifletmek ve uyum çabaları sırasında yardıma ihtiyaç duyan düşük, alt veya orta gelirli ülkelere iklim finansmanı sağlanması hedeflenmiş ve ortak ülkelere katkı paylarını arttırmaları noktasında baskı yapılmıştır (USA National Security Strategy, 2022, ss. 27-28).

Her yıl yayınlanan *İklim Değişikliği Performans Endeksi (CCPI)* 2021 veriler AB’de iklim değişikliğiyle mücadele konusunda yaşanan olumlu ilerlemelerin diğer ülkeler arasında homojen olarak gerçekleşmediğini göstermektedir. Trump döneminde izlenen iklim değişikliğini göz ardı eden politikaların bir sonucu olarak ABD’nin performansı felaket olarak değerlendirilmiş, yenilenebilir enerjiden iklim politikasına kadar ulusal ve uluslararası iklim politikaları kategorisinde çok düşük notu almıştır (İklim Haber, 2020). 2022 verilerine göre en büyük iki karbon üreticisinden biri olan Çin’in sıralaması 4.sıra düşerek 37.sırada yer almıştır. ABD ise 2021 yılında sonuncu sırada yer alırken Biden ’in seçim kampanyasındaki vaatlerini gerçekleştirmesi sonrasında yönetimin ilk yılında olumlu bir etkiyle 60. sıradan 55. sıraya yükselmiştir (WWF, 2021).

5. SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan yeni güvenlik tehditlerinin tüm ulusları etkileyecek boyutlara ulaşması ve tek bir ülke tarafından çözülemeyecek olması klasik güvenlik anlayışının içeriğini değiştirmiştir. Bu süreçte birçok yaklaşım güvenliğin içeriğini tartışmış olsa da en sistemli ve kapsamlı olanı Kopenhag Okulu'nun güvenlik tanımını genişleterek ve derinleştirerek ortaya koyduğu çerçeve olmuştur. Kopenhag Okulu, klasik güvenlik anlayışının aksine sadece askeri güvenliği ön plana alan yaklaşımların ötesine geçerek beş ana güvenlik sektörü belirlemiştir. Bu sektörler; askeri sektör, siyasi sektör, ekonomik sektör, toplumsal sektör ve çevresel sektördür. Özellikle bu dönemde çevre sorunlarının artması ve küresel boyuttaki etkileri nedeniyle çevresel güvenlik konusu uluslararası güvenliğin bir unsuru olarak literatüre girmiştir. Çevresel güvenlik sadece ekolojik dengenin korunmasını değil askeri, siyasi ve toplumsal güvenlik konularını da içermektedir. Kopenhag Okulu'nun bütüncül yaklaşımı farklı sektörlerdeki güvenlik tehditlerini ve bunların birbirleriyle olan etkileşimlerini ortaya koymaktadır.

Sanayileşmeyle birlikte artış gösteren endüstriyel faaliyetler ve yoğun enerji gereksinimi fosil yakıtların kullanımını arttırmıştır. Fosil yakıtlar atmosferde sera gazlarının birikmesine ve küresel sıcaklığın hızla artmasına neden olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak oluşan iklim değişikliği çeşitli olumsuz etkiler doğurmaktadır. Aşırı sıcak hava, kuraklık, sel ve fırtınaların şiddetinin artması, orman yangınları ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi olaylar su stresi, gıda güvensizliği, doğal afetler ve göç gibi sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar ekonomik zorlukları arttırmakta, kaynak kıtlığına neden olmakta ve oluşan göç dalgaları nedeniyle bölgesel gerilimleri ve çatışmaları tetiklemektedir. Bu nedenle iklim değişikliği uluslararası anlamda önlem alınmasını gerektiren küresel bir sorundur.

İklim değişikliği meydana getirdiği etkiler bakımından her bölge ve ülkeyi farklı şekilde etkilemektedir. Genel olarak az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tarımsal üretim üzerine kurulu olması bu ülkelerin iklim değişikliğinin getirdiği aşırı sıcak, kuraklık gibi etkilere karşı savunmasız olmalarına ve doğrudan etkilenmelerine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin hâlâ doğal kaynaklara ve tarımsal üretimin ekonomik getirisine bağımlı olmaları onları risk altında kılmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ise her ne kadar alternatif sektörler aracılığıyla sağlam ekonomik yapılar kurmuş olsalar da iklim değişikliği etkilerine dolaylı olarak maruz kalmaktadırlar.

İklim değişikliği etkilerinin oluşması ve artmasında en az sorumluluğa sahip olan az gelişmiş ülkeler, iklim değişikliği ve çevresel felaketlerin meydana gelmesinde bizzat etkili olan ancak bu olumsuzlukları en fazla azaltma imkân ve kapasitesine sahip olan ülkelere daha fazla etkileneceklerdir. Az gelişmiş ülkeler iklim krizinin onlara yaşatacağı felaketleri tolere edemeyerek birçok zorluğu yaşamak zorunda kalacaklardır. Gelişmiş ülkelerin insan refahını arttırmak ve yaşam kalitesini yükseltmek adına yaptıkları çalışmalar, teknolojik gelişmeler ve sanayi faaliyetleri devam ederken az gelişmiş yoksul halklar bu refah ve zenginliğin sonuçlarını çekmeye devam edeceklerdir.

Modern toplumlarda insanın refah seviyesini yükselten birçok etken çevrenin tahribiyle ortaya koyulan bir çıktının ürünüdür. Geçmiş dönemlerde kendini yenileme imkânına sahip çevresel kaynaklar artan nüfus, kentleşme ve sanayi faaliyetleri sonucunda büyük oranda bozulmuş ve kendini yenileyemez duruma gelmiştir. Çevresel sorunlar sadece bir devlete ait egemenlik alanında gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla ulusal güvenlik düzeyinde çözülemeyecek şekilde sınır aşan bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle çevre sorunlarının çözülmesi amacıyla uluslararası konferanslar düzenlenmekte ve çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. İklim değişikliği müzakerelerinin başlıca amacı sera gazı emisyonlarını azaltmak ya da belirli sınırlar içerisinde tutmayı başarmaktır. Ancak atmosfere yayılan toplam emisyon miktarı göz önüne alındığında yüksek miktarda emisyon salınımına sahip olan ülkelerin sera gazı azaltmaya yönelik mücadelede gerekli sorumluluğu yerine getirmedikleri görülmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en büyük nedeni olan sera gazlarının azaltımı noktasında, iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından en çok etkilenecek ülkeler çok yoğun çaba harcayıp sıfır karbon üretimine ulaşırlar bile gelişmiş ülkelerin atacakları küçük bir adıma eşdeğer olmayacaktır. Çünkü az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin atmosfere saldıkları gazın çok azını üretmektedirler. Bu nedenle sera gazı ve iklim değişikliğinin asıl sorumlusu olan devletlerin adım atması gerekmektedir. Söz konusu ülkelere biri olan ABD, en fazla sera gazı salınımı yapan ülkelere biri olması nedeniyle küresel

emisyon azaltım hedeflerine ulaşılması konusunda önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Devletlerin karar verme süreçlerini etkileyen temel unsur güvenlik kaygılarıdır. Devletlerin güvenlik anlayışları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle izledikleri politikaların farklılığı iklim değişikliğiyle mücadelede oluşturulacak olan uygulamaların hayata geçirilmesi noktasında da etkili olmuştur. Özellikle ABD ve Çin gibi sanayileşmiş devletlerin ulusal çıkarlarını gözeterek ekonomik gelişmişlik düzeylerini arttırmak istemeleri, çevresel sorunları göz ardı etmelerine neden olmuş ve başarılı bir küresel iklim politikası ortaya koyulamamıştır. Fakat çevre sorunları ve iklim krizinin olumsuz etkilerinin belirgin hâle gelmesiyle birlikte çevresel güvenlik kavramı ön plana çıkmış ve bu durum tüm devletlerin güvenlik politikalarında konuya yer vermelerine ve güvenlik stratejilerinin bir parçası haline getirmelerine neden olmuştur. Bu devletlerden biri olan ABD, iklim değişikliğinin ekonomik, sosyal ve siyasi istikrar üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmıştır. Soğuk Savaş sonrası yayınladığı dış politika önceliklerinin ve ulusal güvenlik stratejilerinin açıklandığı UGSB’lerde çevre sorunlarını ulusal güvenlik açısından önemli bir tehdit olarak ele almıştır.

ABD’nin ulusal iklim politikalarını etkileyen iç politik faktörler, ekonomik çıkarlar ve ülkeler arası rekabet gibi unsurlar uluslararası iklim müzakerelerinde oynadığı rolü belirlemiş ve şekillendirmiştir. Özellikle ABD’nin ulusal iklim politikalarının oluşturulmasında siyasi irade önemli rol oynamıştır. ABD içinde ikili siyasi yapının tarafları olan Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti gruplarının farklı ideoloji ve politika önceliklerine sahip olmaları nedeniyle iklim değişikliği politikalarının oluşturulması ve uygulanması noktasında görüş farklılıkları yaşanmıştır. Genel olarak Demokrat Parti liderleri çevresel sorunları ulusal bir güvenlik meselesi olarak kabul etmiş, buna bağlı önlemler ve politikalar oluşturmuşlardır. Demokrat Partili başkanlar yönettikleri dönem içerisinde ABD’nin iklim değişikliği mücadelesinde lider rol oynaması gerektiği üzerinde durmuş ve iş birliğine önem vermişlerdir. Diğer yandan Cumhuriyetçi Parti liderleri çevresel sorunları bir kenara bırakarak ekonomik çıkarların korunması ve büyümenin arttırılması üzerinde durmuş genel olarak iklim değişikliğinin varlığını inkâr etmişlerdir. Bu bakış açısı başkanların kendi dönemlerinde yayınladıkları UGSB’lere de yansımış, ortaya koyulan politikalar

sadece ulusal değil uluslararası düzeyde de etkilere neden olmuştur. ABD başkanları yayınladıkları UGSB’lerde hem yapılması planlanan icraatlara yer vermiş hem de önceki yıllarda gerçekleştirilmiş hedeflerin sonuçlarını açıklamışlardır. Kimi başkanlar yayınladıkları metinde yer alan maddelere bağlı kalırken, kimileri tersine hareket etmiş veya vaat edilen icraatlar sadece kâğıt üzerinde kalmıştır.

Çevresel sorunlar bir güvenlik sorunu olarak ilk kez Soğuk Savaş’ın sona erdiği yıl olan 1990 yılında yayınlanan UGSB’de ele alınmıştır. Çevresel sorunların ABD’ye vereceği zararlar belirtilerek iş birliği ve mücadelenin önemi üzerinde durulmuştur. Bu dönemde başkan olan George H.W.Bush, küresel iklim değişikliği mücadelesinin önemine dikkat çekmiştir. Dönemin en önemli olayı BMİDÇS müzakerelerinin gerçekleştirilmesi ve sözleşmenin imzalanması olmuştur. Bu dönemde ABD, yayınlanan UGSB’lerde iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve ekonomiye vereceği zararları vurgulamış olmasına rağmen, kısa vadedeki ekonomik endişeleri nedeniyle bağlayıcı taahhütler olmadan sözleşmeyi imzalamak istemiştir. Bu nedenle sözleşmeye koyulması planlanan emisyon azaltım hedefleri ve uygulama takvimlerinin gönüllü olarak gerçekleştirileceği belirlendikten sonra imzalamıştır. Bu durum George H.W.Bush döneminde yayınlanan UGSB’lerde belirtilen küresel iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliği ve küresel çabanın gerekliliğiyle ilgili koyulan hedeflerle tutarsız davranıldığına önemli bir göstergesidir.

Clinton döneminde iklim değişikliğiyle mücadele konusunda küresel anlamda en önemli gelişme Kyoto Protokolü müzakerelerinin gerçekleştirilmesidir. Clinton, 1994 yılında yayınladığı UGSB’de ABD’nin çevre sorunlarının çözülmesine dair girişimlerde lider rol oynaması gerektiğini ve iş birliğine önem verdiğini açıklamıştır. Fakat bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin dâhil olmadığı hiçbir çevre antlaşmasının kabul edilmeyeceğine yönelik Senato’nun Byrd-Hagel kararı Kyoto Protokolü’nün iç politikada onaylanmayacağını göstermiştir. Bu nedenle Clinton, protokolü imzalarsa da onay için sunmamıştır. Bu bağlamda iç politikanın dış politikayı desteklemediği durumlarda belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinin zorlaştığı ve askıda kaldığı gözlemlenmiştir. Diğer yandan ilgili dönemde yayınlanan UGSB’lerde çevresel sorunlar ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri vurgulanmış ve bunların uluslararası istikrarı etkileyebileceği ortaya koyulmuştur. Fakat döneme ait sera gazı azaltılmasına yönelik girişimlerin gevşek bir şekilde yürütüldüğü ve

dönemin sonunda sera gazı emisyonlarının azalmaktan ziyade arttığı gözlemlenmiştir.

Clinton'dan sonra ABD başkanlığına gelen Bush, önceki dönemin aksine iklim değişikliği konusuna ve müzakerelere daha mesafeli olmuştur. Göreve geldikten sonra Kyoto Protokolü'nü reddetmiş ve protokolün sadece gelişmiş ülkelere sorumluluk yüklerken, gelişmekte olan ülkelere gönüllü sera gazı azaltımı dışında bir yükümlülük getirmediği sebebiyle protokolden çekilmiştir. Fakat Kyoto Protokolü'nden çekilmesinin asıl nedeni, protokolün getireceği karbondioksit salınımı ve enerji kullanımı kısıtlamalarının ekonomik büyümeyi engelleyeceği düşüncesidir. Bush yönetimi gelişmekte olan ülkelerin sera gazlarını sınırlandırma konusunda ısrarcı olmuştur. Bunun nedeni Hindistan, Brezilya ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerin hızla büyüyen ekonomilerinin ABD karşısında bir rekabet avantajı elde edeceği kaygısıdır. Bu noktada ABD'nin Kyoto Protokolü'nden çekilmesi gibi ulusal politikalarının küresel alana olan etkileri görülmüştür. O dönem için sera gazlarının yaklaşık dörtte birini üreten ABD'nin protokolden çekilmesiyle müzakerelerin dağılacağı ya da ABD olmadan hareket edilmeyeceği öngörülmüşse de devletler müzakerelere devam etmiştir. Fakat böyle sera gazı üretim oranı yüksek olan bir ülkenin yanında diğer ülkeler ne kadar çaba gösterse de etkili bir mücadele gerçekleşmesinin kısa vadede mümkün olmadığı görülmüştür. Diğer yandan ABD'nin protokolden çekilmesi diğer devletlerin taahhütlerini yerine getirme konusunda daha rahat davranmalarına ve protokolün etkisizleşmesine yol açmıştır.

Bush döneminde yayınlanan UGSB'de Clinton döneminde olduğu gibi sera gazlarının azaltılması hedeflenmiştir. Buna bağlı olarak yayınlanan emisyon yoğunluğu planıyla sera gazı emisyonlarının %18 indirilmesi amaçlanmıştır. Fakat bu hedefin bağlayıcı olmaması ve UGSB'de belirlenen ekonomik büyüme hedefleri göz önüne alındığında planın ABD'nin sera gazı emisyonlarının 1990 yılı seviyelerinin %30 üzerine çıkmasına yol açacağı öngörülmüştür. Bu açıdan Clinton döneminde olduğu gibi sadece kâğıt üzerinde kalan hedeflerin mevcut olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ABD'nin bu dönem içerisinde bağlayıcı hedefleri olan bir antlaşma içerisine katılması mümkün olmamıştır. Belirtilmesi gereken başka bir husus da ABD'nin bu antlaşmalara taraf olmamak suretiyle ulusal sera gazı üretimini

arttırarak devam etmesinin uzun vadede hem ulusal ve hem de uluslararası alanda daha fazla tahribata yol açacak olmasıdır.

Bush yönetiminin Kyoto Protokolü'nden çekilmesinin dışında, bir diğer önemli gelişmesi 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası terör konusunun ülke gündemini meşgul etmesi olmuştur. Bu olay sonrası yayınlanan UGSB'de çevre konuları belgenin son kısımlarında geçiştirilirken terör ve bağlantılı konular genişçe ele alınmıştır. Dolayısıyla çevre sorunları göz önüne alındığında Bush dönemi genel olarak iklim değişikliğiyle ilgili düzenleme yapılmaya gerek duyulmaması ve buna dair herhangi bir politika üretilmemesi nedeniyle çevre örgütleri ve bilim adamları tarafından eleştiri alan bir dönem olmuştur. Fakat Obama'nın yönetime gelmesiyle iklim değişikliği konusuna hayati önem atfedilmiş ve ulusal güvenlik gündeminin odak noktası kabul edilmiştir.

Obama'nın başkanlık süreci ABD tarihinde çevresel sorunlar ve iklim değişikliğine dair duyarlılığın en yüksek noktada olduğu bir dönemi temsil etmektedir. Obama hem ulusal hem de uluslararası düzeyde oluşturduğu politikalar ve antlaşmalarla iklim değişikliğine dair ciddi adımlar atmıştır. Dönemi içerisinde yayınlanan ilk UGSB'de çevre sorunlarıyla mücadele konusu ilk kez çevre başlığı altında değil, iklim değişikliği başlığı altında ele alınmıştır. Bu dönem içerisinde yayınlanan UGSB'lerde sera gazlarının azaltılması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden korunmak için uluslararası alanda iş birliği yapılması ve az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğinin getireceği zorluklara karşı uyum sağlayabilmeleri için yardımda bulunulması üzerinde durulmuştur. Ayrıca İklim Eylem Planı ve Temiz Güç Planı gibi birçok uygulama yürürlüğe koyularak belirlenen sera gazı azaltım hedefleri desteklenmiştir. Obama, diğer başkanların aksine yayınladığı UGSB'lerle tutarlı bir politika izlemiştir. UGSB'lerde yer alan iklim değişikliğiyle mücadelede liderlik ve iş birliği hedeflerinin somut göstergeleri olarak Kopenhag Zirvesi'nde aktif bir şekilde rol oynanması, Paris Antlaşması'nın imzalanması ve bu süreçte ABD'nin diğer ülkelerle iş birliği yaparak antlaşmanın oluşumuna katkıda bulunması önemli birer adım olmuştur. Obama dönem içerisinde gerçekleştirdiği çok yönlü iklim politikası ve uluslararası anlamda yaptığı katkılarla küresel iklim politikalarına önemli bir destek sağlamıştır.

Bush ekonomik kaygılar gerekçesiyle Kyoto Protokolü'nden çekilmiştir. Obama döneminde ise piyasa ile uyumlu çevrecilik politikaları geliştirilerek yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği desteklenmiştir. Ancak Obama'dan sonra yönetime gelen Trump, Bush dönemine benzer şekilde ekonomik gerekçeler öne sürmüş ve ülke çıkarlarını gözettiğini belirterek iklim değişikliğini önleme çalışmalarını reddetmiştir. Hatta iklim değişikliğinin varlığını inkâr etmiş, çevre koruma önlemlerini zayıflatmış ve fosil yakıt endüstrisini teşvik etmiştir. Trump yönetimi sırasında ABD'nin iklim krizine bakış açısı tamamen değişmiş, iklim değişikliğiyle ilgili herhangi bir inisiyatiften kaçınılmış ve mevcut çevre düzenlemeleri geri alınmıştır. 2017 yılında yayınlanan UGSB'de ekonomik büyümeyle birlikte sera gazı emisyonlarının azaltılmasına vurgu yapılmıştır. Fakat Trump yönetimi sırasında fosil yakıtlara dayalı bir ekonomik sistem benimsenmiş ve sera gazı azaltım hedeflerinden uzaklaşmıştır.

Trump'ın bu dönemde yaptığı iklim karşıtı uygulamalar arasında en önemlisi Paris Antlaşması'ndan çekilmek olmuştur. Bu durum Obama'nın inşa ettiği iklim değişikliğiyle mücadeledeki liderlik rolüne zarar vermiş ve diğer devletler tarafından eleştirilmiştir. ABD'nin çekilmesiyle Paris Antlaşması'nın evrenselliği zayıflamıştır. Bu durum diğer devletlerin antlaşmaya olan bağlılığını ve küresel iklim değişikliğiyle mücadeledeki motivasyonunu azaltmıştır. Ayrıca Paris Antlaşması ile taahhüt edilen iklim finansmanının kesilmesi, az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz koşullarını hafifletme ve uyum gösterme çabalarını engellemiştir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için büyük bir sera gazı yayıcısı olan ABD gibi bir devletin desteğini alamamak uluslararası alanda iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik yapılan çalışmalara sekte vurmuş, Çin ve Hindistan gibi diğer gelişmekte olan ülkelerin de kontrol altına alınmasını zorlaştırmıştır.

Biden yönetime geldikten sonra iklim değişikliği konusu varoluşsal bir tehdit olarak başkanlığın odak noktası hâline gelmiştir. 2021 yılında yayınlanan UGSB'de iklim değişikliği konusu milli güvenlik önceliği olarak belirlenmiş ve sorunun çözümü için uluslararası iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Sera gazı azaltım hedefleri belirlenmiş ve hayata geçirilmesi amacıyla çeşitli planlar uygulamaya koyulmuştur. Trump döneminin aksine, Biden yönetimi uluslararası iklim değişikliğini önlemeye

yönelik faaliyetlerde yeniden aktif bir rol oynamıştır. Paris Antlaşması'na yeniden dâhil olunmuş ve iklim değişikliğiyle mücadelede yeniden lider rol üstlenilmesi hedeflenmiştir.

Yayınlanan UGSB'lerde iklim değişikliğinin küresel etkileri göz önüne alınarak sera gazlarının azaltılması ve iş birliği yapılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 2005 seviyelerine göre %50-52 oranında azaltma hedefi belirlenmiş ve çeşitli uygulamalar yürürlüğe koyulmuştur. İklim değişikliğiyle mücadele amacıyla ortak eylemleri teşvik etmek için çeşitli uluslararası zirveler ve toplantılar düzenlenmiştir. Bu durum tıpkı Obama gibi UGSB'lerde belirlenen hedeflere bağlı kalındığını göstermektedir. Belirlenen hedeflerin yapılan uygulamalarla desteklenmesi sonucu Obama ve Biden dönemleri sera gazı miktarlarının azaldığı dönemler olmuştur.

ABD'nin ekonomik bağlantıları ve siyasi gücü göz önünde bulundurulduğunda küresel çevre koruma çalışmalarının etkin şekilde devam edebilmesi için katılımı ve sorumluluk alması önem arz etmektedir. Fakat ABD'nin küresel iklim politikası başkanlar arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle istikrarsız bir hâl almıştır. Bir başkanın ortaya koyduğu politikalar, bir sonraki başkan tarafından kaldırılmış ve daha sonraki başkan döneminde yeniden yürürlüğe koyulmuştur. Buna bağlı olarak küresel iklim değişikliğiyle mücadele amacıyla yapılan uluslararası müzakerelerde birbirlerinden farklı tutumlar izlenmiştir. Yönetime gelen liderlerin konuya ilgisizliği, iklim değişikliğinin etkilerini önlemede yapılan etkisiz ve yetersiz çalışmalar, gelecekte kalıcı ve önlenemeyecek risklerin ortaya çıkma olasılığını arttırmıştır. ABD'nin izlediği politikaların sabit bir çizgide olmaması ağır ilerleyen bir süreci daha fazla sekteye uğratmıştır.

ABD, Cumhuriyetçi Parti liderlerinin yönettiği dönemlerde iklim değişikliği politikalarına karşı çıkıp bağlayıcı taahhütlere şüpheyile yaklaşıp da diğer devletler, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması süreçlerinde görüldüğü üzere iklim değişikliğiyle mücadele yönünde tutumlarına devam etmiş ve antlaşmalara bağlılıklarını bildirerek devamlılığını sağlamışlardır. Bu süreçler sırasında özellikle AB ve Çin öncü rol oynamışlardır. ABD, Çin ile olan ekonomik rekabetinin zarar göreceği endişesi nedeniyle küresel iklim müzakerelerinde bağlayıcı taahhütler altına girmek istememiştir. Ancak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin çok fazla olması

küresel bir tepkiyi de gerektirmektedir. Bu nedenle ABD ve Çin arasında meydana gelebilecek güçlü bir iş birliği sorunun çözümüne yönelik büyük bir adımı ifade etmektedir. Ancak ABD ve Çin gibi büyük ekonomilerin çıkarlarını düşünerek bağlayıcı hükümler altına girmek istemeyişi ve çekingen tutumları etkili bir iklim mücadelesini engellemektedir. ABD, iklim değişikliğiyle mücadelede gelişmekte olan ülkelerin daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini düşünmektedir. ABD ve diğer gelişmiş ülkeler atmosferdeki sera gazı miktarının sorumlusu olsalar da gelişmekte olan ülkelerin de payı göz ardı edilemeyecek seviyelerdedir. Bu durumun en somut örneği gelişmekte olan bir ülke olarak kabul edilen Çin'in 2019 yılından sonra en fazla sera gazı emisyonu üreten ülke konumuna gelmesidir.

İklim değişikliği müzakereleri iş birliği ve dayanışma gerektiren bir süreçtir. Fakat genel olarak müzakereler sırasında aktörler arasında liderlik mücadelesi yaşanmakta ve devletler gelişmişlik seviyelerini korumak amacıyla hareket etmektedir. Devletler, müzakerelerin getireceği enerji ve üretim dönüşüm maliyetlerini karşılamak istemeyerek ekonomik büyüme ve kazanç elde etme eğilimindedirler. Bu devletlerden biri olan ABD'nin endüstrisinin temelini fosil yakıtların oluşturduğu göz önüne alındığında müzakerelerde öngörülen enerji dönüşümünü gerçekleştirmesinin zor olduğu açıktır.

Günümüzde olumsuz etkilerinin daha hissedilir hâle gelmesiyle iklim değişikliği konusu ülkelerin güvenlik gündeminde sıklıkla yer almaktadır. Ülkeler iklim değişikliği etkilerinin önlenmesi amacıyla toplantı ve müzakereler yapmaktadır. Ancak ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadeledeki davranışlarını belirlemede ekonomik yapıları, politik faktörleri, çevresel etkenler, uluslararası baskılar ve çıkar gruplarının tutumu gibi birçok unsur etkili olmaktadır. Devletlerin bahsedilen faktörlere göre politikalarını şekillendirmesi iklim değişikliği mücadelesini zayıflatmaktadır. Bu noktada sera gazı üretimi yüksek ülkelerin tutumları iklim değişikliğiyle mücadelenin etkili olmasında büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, BM ve AB dışında çevre sorunlarıyla ilgilenen bir çevre örgütüne olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Ancak böyle bir örgütün etkili olabilmesi, gerekli imkân ve yetkilere sahip olması için ABD'nin aktif katılımı ve desteği gerekmektedir.

Şu anki ABD başkanı Biden'ın duyarlı ve iklim dostu politikalar izlediği görülse de sonrasında gelecek başkanın nasıl bir politika izleyeceği belirsizdir. Bu nedenle

ABD'nin iklim değişikliği m¼cadelesine katılmaya ve m¼cadelenin etkili olması amacıyla yardımda bulunmaya ikna edilmesinden başka bir yol bulunmamaktadır. Ancak diğer tarafların iklim değişikliğini önlemeye yönelik katıldıkları m¼zakerelerdeki samimiyeti ve çabası da önem arz etmektedir.

Günümüzde küresel iklim değişikliğiyle m¼cadelede yapılan en önemli görüşmeler COP toplantıları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. COP toplantıları Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması gibi uluslararası antlaşmaların kabul edildiği ve bu antlaşmaların uygulanmasının takip edildiği yerlerdir. Ancak bu toplantılar iklim değişikliğiyle m¼cadelede somut adımlar atılmaması ve yetersiz emisyon azaltma hedefi koymaları nedeniyle birçok eleştiri almaktadır. Özellikle 2023 yılında gerçekleştirilen COP28 toplantısına dünyanın en büyük üçüncü fosil yakıt üreticisi olan Abu Dhabi Ulusal Petrol şirketi'nin CEO'su Sultan Al Jaber'in başkanlık yapması COP toplantılarının etkinliği ve sonuçlarının değerlendirilmesi bağlamında önemli bir durumu ortaya koymaktadır. Bu durum COP toplantılarında fosil yakıt end¼strisi yöneticileri ve çıkar gruplarının nüfuz sahibi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, diğer ülkelerin de ABD'yi iklim antlaşmalarına katılmaya ikna etmek bir yana, petrol şirketi CEO'larının yönettiği bir toplantıda iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik gerçek bir çaba gösterip göstermeyecekleri tartışmalı bir konu olarak önümüze çıkmaktadır. İlim değişikliğinin uluslararası m¼cadele ve çabayla çözüleceği göz önüne alındığında ulusal çıkarlar ve kısa vadedeki kazançlar devletlerin birincil politik kaygısı olduğu sürece gerçek bir m¼cadelenin gerçekleştirilemeyeceğini açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2009). *Düzleştirici ve özgürleştirici bir süreç olarak küreselleşme*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Açıkmeşe, S. A. (2011). Algı mı, söylem mi? Kopenhag okulu ve yeni klasik gerçekçilikte güvenlik tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(30), 43-73.
- Ağaçayak, T., Nash S. L ve Şahin Ü. (2017). *İklim politikalarında Trump etkisi: Küresel iklim mücadelesinde zor zamanlar*. İstanbul Politikalar Merkezi (IPM) ve Stiftung Mercator Girişimi, Nisan, İstanbul.
- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik kavramını yeniden düşünmek: Küreselleşme, kimlik ve değişen güvenlik anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 97-131.
- Ak, T. (2013). Çevre ve güvenlik ilişkisi bağlamında çevresel güvenlik kavramı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 99-115.
- Akalın, M. (2019). *İklim mültecileri*. Ankara: Iksad Yayınevi.
- Aksel, T. (2011). *Kritik eşik, iklim değişikliğinde ve insanlık medeniyetinde dönülmez noktaya doğru*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Akyüz, A. A. (2019). Yaşamsal bilinmezlik: İklim krizi ve gıda. *Toplum ve Hekim*, 34(5), 348- 355.
- Alada, A., Gürpınar, E. ve Budak, S. (1993). Rio konferansı üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3-4-5, 93-108.
- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2022). Küresel iklim değişikliği. M.S. Komşu, S. Özer (Ed.), *Turizm ekonomisinde güncel konular içinde* (ss. 155-172). Ankara: Akademik Yayıncılık.

- Aldy, J. E. (2017). Real word headwinds for Trump climate change policy. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 73(6), 1-6.
- Aliyev, P. (2022). Bir güvenlik meselesi olarak çevre sorunları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 358-382.
- An, N., Turp, M. T. ve Kurnaz, L. (2021). İklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmanın göç kararına etkisi: Genel bir bakış. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2), 383-403.
- Arı, T. (2017). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. Bursa: Alfa Akademi Yayınları.
- Arı, T. (2021a). *Uluslararası ilişkiler teorileri modern ve post-modern teoriler*. Bursa: Aktüel.
- Arı, T. (2021b). *Uluslararası ilişkiler teorileri çatışma, hegemonya, iş birliği*. Bursa: Aktüel.
- Atabay, S., Karasu, M. ve Koca, C. (2014). *İklim değişikliği ve geleceğimiz*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Atvur, S., Güneş, A. G. ve Oğuz, C. U. (2023). İklim krizi ve ekolojik bağlamda devletin rolünü yeniden düşünmek. *Politik Ekonomik Kuram*, Özel Sayı, 44-57.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin “gerçekçi” teorisi: Kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 33-60.
- Bakan, S. ve Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.

- Bang, G., Heggelund, G. ve Vevatne, J. (2005). Shifting strategies in the global climate negotiations. *Political Science*, 1-30.
- Barnes, A., Dai, F. ve Luh, A. (2020). How the US and China could renew cooperation on climate change. *Center on Global Energy Policy*, 1-15.
- Barnet, J. (2003). Security and climate change. *Global Environmental Change*, 13(1), 1-20.
- Barnet, J. (2007). Environmental security and peace. *Journal of Human Security*, 3(1), 4-16.
- Başalma, D. ve Demir, İ. (2006). Küresel iklim değişikliği. *Bitkisel Araştırma Dergisi*, Sayı 2, 22-26.
- Başoğlu, A. (2014). Küresel iklim değişikliğinin ekonomik etkileri. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 175-196.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünyada çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Baylis, J. (2012). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. M. Aydın, H. G. Brauch, N. Polat, U. O. Spring, M. Çelikpala (Der.), *Uluslararası ilişkilerde çatışmadan güvenliğe seçme makaleler içinde* (ss. 153-166). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayraç, H. N. (2010). Enerji kullanımının küresel ısınmaya etkisi ve önleyici politikalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 229-259.
- Baysal, B. (2002). Uluslararası ilişkilerde güvenlik. B. Baysal (Haz.), *Güvenlik kavramı ve güvenliğin dönüşümü içinde* (ss. 3-10). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Baysal, B. ve Karakaş, U. (2017). Climate change and security: Different perceptions, different approaches. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(54), 21-44.
- Baysal, B. ve Lülecı, Ç. (2015). Kopenhag okulu ve güvenlikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Beniston, M. (2010). Climate change and its impacts: Growing stress factors for human societies. *International Review of the Red Cross*, 92(879), 557-568.
- Benjamin, P. (2000). Green wars: Making environmental degradation a national security issue puts peace and security at risk. *Policy Analysis*, Sayı 369, 1-25.
- Bostanoğlu, M. (2018). *İklim değişikliğiyle mücadele ile geçen 2017*. İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, Mayıs, İstanbul.
- Boyd, D. (2022). Human rights and a safe climate. United Nations Human Rights Special Procedures, 1-4.
- Brauch, H. G. (2018). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: Barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Brown, L. R. (2001). *Eco-economy: Building an economy for the earth*. New York: W.W. Norton & Company.
- Buzan, B. (2012). Askeri güvenliğin değişen gündemi. M. Aydın, H. G. Brauch, N. Polat, U. O. Spring, M. Çelıkpala (Der.), *Uluslararası ilişkilerde çatışmadan güvenliğe seçme makaleler* içinde (ss. 323-335). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Buzan, B., Waeber, O. ve Wilde, J. (1998). *Security, a new framework for analysis*. Londra: Lynne Publishers.

Caldwell, L. K. (1996). *International environmental policy from the twentieth to the twenty-first century*. Durham: Duke University Press.

Caytas, J. D. (2018). The COP21 negotiations: One step forward, two steps back. *Consilience*, 19(1), 1-16.

Christoff, P. (2010). Cold climate in Copenhagen: China and the United States at Cop15. *Environmental Politics*, 19(4), 637-656.

Cohen, M. (2004). George W. Bush and environmental protection agency: A midterm appraisal. *Society & Natural Resources*, 17(1), 69-88.

Cohen, M. J. ve Egelston, A. (2003). The Bush administration and climate change: Prospects for an effective policy response. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 5(4), 315-331.

Cohen, S. ve Miller, A. (2012). Climate change 2011: A status report on US policy. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 68(1), 39-49.

Connelly, R. İ. (2019). Placing it in context: The changing climate of US environmental policy. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 24(1), 131-154.

Coşkun, B. B. (2014). Kopenhag okulu ve güvenlikleştirme: Değişen güvenlik ortamı, zorluklar, fırsatlar ve meydan okumalar. T. Arı (Der.), *Postmodern uluslararası ilişkiler teorileri 2 uluslararası ilişkilerde eleştirel yaklaşımlar* içinde (ss. 179-202). Bursa: Dora.

Çeçen, Z. ve Güvenç, F. (2022). Toplum sağlığına iklim değişiklikleri ve küresel ısınmanın etkileri. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 4(1), 14-25.

- Çelenk, B. (2023). İklim değişikliği, tehdit çarpanı etkisi ve güvenlik: İklim değişikliğinden uluslararası güvenliğe. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(46), 537-560.
- Çetinkaya, Ş. (2012). Güvenlik algılaması ve uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenliğe bakış açıları. *21.Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 241-260.
- Çıkrıkçı, T. (2017). Uluslararası ilişkilerde güvenliğin referans nesnesi sorunsalı: Klasikten yeniye kavramsal bir analiz. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 216-234.
- Çilingir, S. (2020). Küresel iklim krizi ve yönetimi: Pandemi sonrası dünyada sera gazı emisyon rejimi. E. Uzgören, D. A. Açar (Ed.), *Küreselleşmenin krizi, pandemi ve uluslararası siyaset* içinde (ss. 165-199). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dablıy, S. (2012). Güvenlik ve çevre bağlantılarına yeniden bakmak. M. Aydın, H. G. Brauch, N. Polat, U. O Spring, M. Çelikpala (Der.), *Uluslararası ilişkilerde çatışmadan güvenliğe seçme makaleler* içinde (ss. 309-323). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Damro, C. ve Mendez, P. L. (2003). The Kyoto Protocol's emissions trading system: An EU-US environmental flip-flop. *Working Paper*, 5, 1-19.
- Daşcıoğlu, B. Z. Ö. (2021). IPCC'nin altıncı değerlendirme raporu ne anlama geliyor?. *SETA Perspektif*, Sayı 316, 1-4.
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası güvenlik ve strateji*. İstanbul: Yeni yüzyıl Yayınları.
- Deliktaş, A. (2021). Küresel iklim değişikliği konusuna Amerikan yaklaşımı. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 309-322.

- Demir, A. (2009). Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistem kaynakları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 37-54.
- Demir, A. (2022), Paris Antlaşması ve 26.taraflar konferansı (COP26)'nda Türkiye değerlendirmesi: Yükümlülükler ve sorumluluklar. *Biological Diversity and Conservation*, 15(2), 162-170.
- Demir, İ. (2006). Kyoto Protokolü amaçlarına ulaşabilme yolunda dünya enerji kullanımında meydana gelebilecek değişiklikler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 241-251.
- Demircan, M. (2002). İklim, iklim değişikliği ve su ilişkisi. A. Bektaş (Ed.), *Küresel iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik etkileri* içinde (ss. 47-84). Ankara: TASAV.
- Depledge, J. (2005). Against the grain: The United States and the global climate change regime. *Global Change, Peace & Security*, 17(1), 11-27.
- Dessai, S., Lacasta, N. S. ve Vincent, K. (2003). International political history of the Kyoto Protocol: From the hague to Marrakech and beyond. *International Review for Environmental Strategies*, 4(2), 183-205.
- Doğan, M. (2019). Realizm ve neorealizm bağlamında Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışının değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.
- Doğan, S., Doğan, E. ve Tüzer, M. (2020). Küresel ısınma ve iklim değişikliği: Bilimsel uzlaşmadan politik ayrışmaya. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1453-1484.

- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011a). Küresel iklim değişikliği ile mücadele: Genel yaklaşımlar ve uluslararası çabalar. *Sosyoloji Konferansları*, Sayı 44, 157-194.
- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011b). Küresel iklim değişikliği ve potansiyel etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21-34.
- Dumrul, Y. ve Kılıçarslan, Z. (2017). Economic impacts of climate change on agriculture: Empirical evidence from ardl approach for Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance*, 6(4), 336-347.
- Durakçay, F. A. (2014). Uluslararası ilişkilerde liberal yaklaşımlar ve güvenlik anlayışı. E. Çıtak, O. Şen (Der.), *Uluslararası güvenlik teorik değerlendirmeler* içinde (ss. 7-21). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Duru, B. (2007). Avrupa Birliği çevre politikası. Ç. Erhan, D. Senemoğlu (Der.), *Avrupa Birliği politikaları* içinde (ss. 1-19). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Eckersley, R. (2007). Ambushed: The Kyoto Protocol, the Bush administration's climate policy and the erosion of legitimacy. *International Politics*, Sayı 44, 306-324.
- Ediger, V. (2008). Küresel iklim değişikliğinin uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye politikaları. *Mülkiye Dergisi*, 32(259), 133-158.
- Elmas, M. S. (2013). *Modern toplumun güvenlik çıkmazı tehdit, risk ve risk toplumu perspektifinden güvenlik*, Ankara: USAK Yayınları.
- Emeklier, B. (2011a). Thomas Hobbes ve John Locke'un güvenlik anlayışlarının karşılaştırmalı bir analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 99-124.
- Emeklier, B. (2011b). Uluslararası ilişkiler disiplinde epistemolojik paradigma tartışmaları: Postpozitivist kuramlar. *Bilge Strateji*, 3(4), 139-184.

- Engin, B. (2010). İklim değışikliğı ile mücadelede uluslararası iş birliğınin önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 71-82.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme olgusu bağlamında yeni güvenlik algısı. *Akademik Bakış*, 6(12), 265-292.
- Erdoğan, S. (2018). İklim değışikliğine karşı verilen küresel mücadele ve Avrupa Birliğı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 703-718.
- Erdoğan, S. (2020). Enerji, çevre ve sera gazları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 277-303.
- Eren, O. E. (2023). Çin-ABD rekabetinde gri bölge: İklim değışikliğı müzakereleri. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 3(2), 85-98.
- Erensü, S. ve Şahin, Ü. (2021). *İklim politikalarında Biden etkisi: İnkâr çağının sonu mu?*. İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) Stiftung Mercator Girişimi, Nisan, İstanbul.
- Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası hukuk açısından güvenlik kavramının teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 771-836.
- Esen, B. (2021). İklim değışikliğine karşı ABD-Çin, rekabet mi iş birliğı mi. S. Alçın, B. E. Şahin, D. D. Dereli, M. Hamzaoglu, İ. Ertek (Ed.), *Gelecekte ekonomi içinde* (ss. 660-689). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Falkner, R. (2005). American hegemony and the global environment. *International Studies Review*, Sayı 7, 585-599.
- Farber, D. A. (2018). U.S climate policy: Obama, Trump and beyond. *Revista de Constitucionais, Hermeneutica e Teoria do Direito*, 10(2), 95-108.

- Fernandez M. R. (2012). The European Union and international negotiations on climate change. A limited role to play. *Journal of Contemporary European Research*, 8(2), 192-209.
- Fritze, J. G., Blashki, G. A., Burke, S. ve Wiseman, J. (2008). Hope, despair and transformation: Climate change and the promotion of mental health and wellbeing. *International Journal of Mental Health Systems*, 2(13), 1-10.
- Fu, X. ve Wang, G. (2022). Confrontation, competition or cooperation? the China-US relations represented in China daily's coverage of climate change. *Critical Arts*, 36(1-2), 95-109.
- Gezer, G. (2022). *Biden yönetimi ve ABD'nin iklim değişikliği karnesi*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ekim, Ankara.
- Gönenç, D. ve Kibaroglu, A. (2017). İklim güvenliği kavramının Türkiye iklim politikasındaki yeri. *Alternatif Politika*, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayı, 1-26.
- Güner, E. S. ve Turan, E. S. (2017). Yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel iklim değişikliği üzerine etkisi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 48-55.
- Güneş, A. G. (2014). İngiliz okulu ve güvenlik. E. Çıtak, O. Şen (Der.), *Uluslararası ilişkilerde güvenlik teorik değerlendirmeler içinde* (ss. 67-79). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Güneş, B. (2017). Uluslararası politikada güvenliği yeniden düşünmek: Bush ve Obama üzerinden bir değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1663-1686.

- Güneş, Ş. A. (2011). İklim değişikliği yükümlülüklerine uygunluğun sağlanması: Kyoto Protokolü uygunluk mekanizması. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(31), 69-94.
- Gürseler, C. (2022). Ukrayna krizi ve ekokırım: Çevresel bozulmaların güvenlikleştirilmesinde son adım. *İdealkent*, 13(37), 1504-1534.
- Haines, A., Kovats R. S., Lendrum D. C. ve Corvalan C. (2006). Climate change and human health: Impacts, vulnerability and public health. *Public Health*, 120(7), 585-596.
- Hauger, J. S. (2012). Climate change and environmental security in the Asia-Pacific region: A role for APEC?. R. Azizizan, A. Lukin (Ed.), *American and Russian perspectives on Asia security and cooperation* içinde (ss. 33-45). Vladivostok: Far Eastern Federal University Press.
- Heshmati, H. M. (2021). Impact of climate change on life. S. Sarvajakesavalu, P. Chareonsudjai (Ed.), *Environmental issues and sustainable development* içinde (ss. 1-21). London: IntechOpen.
- Hovi, J., Skodvin, T. ve Andresen, S. (2003). The persistence of the Kyoto Protocol: Why other annex 1 countries move on without the United States. *Global Environmental Politics*, 3(4), 1-23.
- Hyeonjung, C. (2021). *President Biden and climate change: Policy and issues*. The Asan Institute for Policy Studies, Mayıs.
- İğci, T. ve Çobanoğlu, N. (2019). İklim değişikliğinin ve iklim değişikliğiyle ilgili küresel antlaşmaların çevre etiği bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7(2), 130-146.
- İyiat, B. (2020). Uluslararası ilişkiler disiplinde güvenlik kavramı ve Kopenhag okulu. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 3-13.

- İzol, R. ve Kaval, F. (2023). Kopenhag okulu bağlamında Türkiye’deki siyasi aktörlerin iklim değişikliğine yönelik söylemlerinin analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 23(1), 18-32.
- Johnson, L. S. (2009). Environment, security and environmental refugees. *Journal of Animal and Environmental Law*, 1, 221-248.
- Kahn, G. (2003). The fate of the Kyoto Protocol under the Bush administration. *Environmental Science*, Sayı 21, 548-571.
- Kandemir, E. (2011). ABD başkanları G.W.Bush ve B.Obama dönemlerinde yayımlanan ulusal güvenlik stratejilerinde ittifak söylemleri ve S.Walt’un ittifak teorisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(2), 122-151.
- Kannan, R. ve Douglas, J. (2009). Effects of climate change on global biodiversity: A review of key literature. *Tropical Ecology*, 50(1), 31-39.
- Kansu, Z. N., Turanlı, M. ve Turanlı, R. (2021). Amerika Birleşik Devletleri’nin Barack Obama dönemi iklim ve çevre politikalarının analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(1), 205-213.
- Kaplan, A. (1999). *Küresel çevre sorunları ve politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Karabulut, B. (2015). *Güvenlik “küreselleşme sürecinde güvenliği yeniden düşünmek”*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Karakaya, E. ve Sofuoğlu, E. (2015). *İklim değişikliği müzakerelerine bir bakış: 2015 Paris İklim Zirvesi*. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu, 28-30 Mayıs 2015, İzmir.

- Karakoç, D. Y. (2018). Birleşmiş Milletler'in iklim değişikliğiyle mücadeledeki rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 79, 407-424.
- Karamiş, Ş. (2021). İklim değişikliği mültecilerinin Birleşmiş Milletler ve Türkiye'den bekledikleri yasal düzenlemeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(Özel Sayı), 133-150.
- Kavaz, İ. (2018). Küresel piyasalar kapsamında ABD'nin son dönem enerji politikaları. *SETA Perspektif*, Sayı 185, 3-8.
- Kaya, S. ve Ilgıt, A. (2020). İklim değişikliği ve çevresel güvenlik: Türkiye örneği. *Alternatif Politika*, 13(1), 175-207.
- Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.
- Kaya, Y. (2017). Paris Antlaşması'nı iklim adaleti perspektifinden değerlendirmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(54), 87-106.
- Kaya, Y. (2019). *Ekolojik güvenlik*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Kayan, A. ve Küçük, A. (2022). Küresel iklim krizinin oluşmasında politik kararların etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 501-526.
- Kaymaz, C. ve Tut, G. (2020). İklim değişikliği politikalarına yönelik bir çerçeve oluşturma denemesi. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 78-98.
- Kaypak, Ş. (2012). Çevre hukukunun ulusal ve uluslararası boyutları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 205-242.
- Kaypak, Ş. (2013a). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikalarının önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, 17-34.

Kaypak, Ş. (2013b). Ekolojik ayak izinden çevre barışına bakmak. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(1), 154-159.

Kelemen, R. D. ve Vogel, D. (2010). Trading places: The role of the United States and the European Union in international environmental politics. *Comparative Political Studies*, 43(4), 1-30.

Kılıç, S. (2008). Küreselleşme sürecinde ekonomik, ekolojik ve toplumsal riskler. *Akademik İncelemeler*, 3(1), 31-54.

Kiraz, S. (2014). Sosyal inşacılık yaklaşımında güvenlik. E. Çıtak, O. Şen (Der.), *Uluslararası güvenlik teorik değerlendirmeler içinde* (ss. 109-120). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Kocamaz, Ü. S. (2020). Donald Trump döneminde Avrupa Birliği - ABD ilişkileri. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 221-253.

Kolasi, K. (2014). Eleştirel teori ve güvenlik: Kimin için güvenlik?. E. Çıtak, O. Şen (Der.), *Uluslararası güvenlik teorik değerlendirmeler içinde* (ss. 121-154). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Kovancı, E. ve Karakoç, Y. D. (2019). Bir güvenlik tehdidi olarak iklim değişikliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 13.Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, 344-357.

Krahmann, E. (2005). From state to non-state actors: The emergence of security governance. E. Krahmann (Ed.), *New threats and new actors in international security içinde* (ss. 3-19). New York.

Kronlund, A. (2013). *Obama's climate policy*. FIIA Briefing Paper, Eylül.

Küçüksolak Ö. K. (2012). Güvenlik kavramının realizm, neorealizm ve Kopenhag okulu çerçevesinde tartışılması. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(14), 202-208.

Linklater, A. (1995). Neorealism in theory and practise. K. Booth, S. Smith (Ed.), *International relations theory today* içinde (ss. 241-261). Cambridge: Polity Press.

MacNeil, R. ve Paterson, M. (2019). Trump, US climate politics and the evolving pattern of global climate governance. *Global Change, Peace and Security*, 32(1), 1-18.

Manioğlu, O. (2020). ABD siyasetindeki temel ayrışma noktaları: Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti arasındaki beş ihtilafli konu. *Research Studies Anatolia Journal*, 3(2), 156-167.

Maritz, D. (2012). Climate change, displacement and international law: The protection gap and how to close it. *E-International Relations*, 1-6.

Maslin, M., Lang, J. ve Harvey, F. (2023). A short history of the successes and failures of the international climate change negotiations. *UCL Press Journals*, 1-16.

McDonald, M. (2010). The environment and global security. *Global Security and International Political Economy*, Sayı 1, 1-10.

Menteşe, S. (2020). Çevre ve güvenlik ilişkisi. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(52), 969-977.

Milkoreit, M. (2019). The Paris Agreement on climate change made in USA?. *Perspectives on Politics*, 17(4), 1019-1037.

- Miş, N. (2011). Güvenlikleştirme teorisi ve siyasal olanın güvenlikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345-381.
- Narin, M. (2013). Kyoto Protokolü esneklik mekanizması: Emisyon ticareti. *Session 4D: Çevre*, 941-952.
- Nicholls, M. (2014). *İklim değişikliği turizme ilişkin sonuçlar*. Hkmetler arası İklim Değişikliği Beşinci Değerlendirme Raporu nemli Bulgular, Mayıs.
- Ocak, M. (2016). Hangi öğeler ulusal güvenlik strateji belgelerini oluşturmalıdır? bir içerik analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 23-49.
- Oğuz, C. U. (2019). Amerika Birleşik Devletleri'nin iklim değişikliği politikası: Sorumluluk ve inkâr ikilemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 523-543.
- Oğuzlu, H. T. (2007). Dünya düzenleri ve güvenlik: Ulus-devlet güvenlik anlayışı aşılıyor mu?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(6), 1-36.
- zcan, A. B. (2011). Uluslararası güvenlik sorunları ve ABD'nin güvenlik stratejileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 445-466.
- zcan, B. A. (2022). Çevre sorunlarının küreselleşmesinin yapısal sorunları açısından değerlendirilmesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 10(2), 408-436.
- Özel, M. ve Kılıç, S. (2008). Avrupa Birliği iklim politikaları ve karar almada oyun teorisi yaklaşımı. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 49-69.
- zerdem, F. ve Barlas, B. (2021). Kopenhag okulu çerçevesinde 2020 ve sonrası dünya politikasının yeni sorunu: İklim değişikliği ve iklim göçmenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, 273-302.

- Öztürk, M. ve Öztürk, A. (2019). BMİDÇS'den Paris Antlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in iklim değişikliğiyle mücadele çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 527-641.
- Öztürk, Z. A. (2007). Soğuk Savaş sonrasında yeni güvenlik teorileri ve Türkiye'nin güvenlik algılamaları. *21.Yüzyıl*, Cilt 1, 35-50.
- Öztürk, Z. A. (2014). Uluslararası ilişkilerde güvenliği yeniden düşünmek. T. Arı (Der.), *Post modern uluslararası ilişkiler teorileri 2 uluslararası ilişkilerde eleştirel yaklaşımlar* içinde (ss. 149-178). Bursa: Dora Yayıncılık
- Özvar, S. (2022). İklim değişikliği: Etkiler ve karşılaşılan zorluklar kapsamında bir değerlendirme. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, Sayı 68, 81-106.
- Pamir, N. (2005). Enerji politikaları ve küresel gelişmeler. *Stratejik Analiz*, 57-73.
- Polat, D. Ş. (2017). Ulus-devletin değişen doğası ve ulusal güvenliğin dönüşümü. T. Sakman (Ed.), *Devlet doğasının değişimi: Güvenliğin sınırları* içinde (ss. 81-99). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Reyhan, A. S. ve Reyhan, H. (2016). Küresel ısınmanın nedenleri, sonuçları, çözümleri üzerine yeni değerlendirmeler. *Memleket Siyaset Yönetim*, 11(26), 1-24.
- Rubial, M. (2021). Evolution of The United States climate change policies and missed leadership opportunities. *Estudios Internacionales*, 53(198), 9-32.
- Sadioğlu, U. ve Ağıralan, E. (2020). İklim değişikliği çerçevesinde 25.taraflar konferansı (COP25). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 361-385.

Sağsen, İ. (2017). Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri: Çevre duyarlılığı mı yoksa yeni bir uluslararası rekabet alanı mı?. *Alternatif Politika, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı*, 46-69.

Sağsen, İ. (2022). An evaluation of climate change as a security problem through the structure of the international system. *Van 100.Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, Sayı 58, 40-52.

Sancak, K. (2013). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, 123-134.

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2011). 21.Yüzyılda yeni güvenlik anlayışları ve yaklaşımları. H. Çomak, C. Sancaktar (Ed.), *Uluslararası balkan kongresi 21.yüzyılda uluslararası örgütlerin güvenlik yaklaşımları ve balkanların güvenliği içinde* (ss. 21-55). Kocaeli.

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). Güvenlik yaklaşımlarında değişim ve dönüşüm. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri içinde* (ss. 3-67). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

Scheffran, J. ve Battaglini, A. (2011). Climate and conflicts: The security risks of global warming. *Regional Environmental Change*, 11(1), 27-39.

Scherr, S. J. ve Sthapit, S. (2009). Gezegeni soğutmada tarımın ve arazi kullanımının rolü. L. Starke (Ed.), *Dünyanın durumu 2009 ısınmakta olan dünyaya bir bakış içinde* (ss. 57-73). (Ayşe Başçı, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Seren, M. (2018). *ABD ulusal güvenlik strateji belgesi: Amerikan savunması ve caydırıcılığı*. STM Teknolojik Düşünce Merkezi, Şubat.

- Söker, Ç. ve Özlük, E. (2018). Uluslararası ilişkilerde çevreyi merkeze taşımak: Temel yaklaşımlar ve tartışmalar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 227-262.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (2012). Çevre sorunlarına ilişkin uluslararası rejimler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 47, 247-289.
- Stern, N. (2007). The price of change. *IAEA Bulletin*, 48(2), 25-28.
- Steurer, R. (2003). The US's retreat from the Kyoto Protocol: An account of a policy change and its implications for future climate policy. *European Environment*, 13(6), 344-360.
- STM Teknolojik Düşünce Merkezi. (2020). *İklim krizleri ve ulusal güvenlik*. STM ThinkTech Teknolojik Düşünce Merkezi, Haziran.
- Sümer, V. (2004). Çevre sorunları ve küresel iklim değişikliği. Ş. Kardaş, A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş tarih teori, kavram ve konular içinde* (ss. 581-593). İstanbul: Küre Yayınları.
- Sürmelioglu, D. (2012). Uluslararası çevre hukukunda güncel bir sorun: Sınır aşan çevresel zararlar. M. Saraçlı (Ed.), *Uluslararası hukukta güncel sorun alanları içinde* (ss. 323-349). Ankara: BigBang Yayınları.
- Şanlı, B., Bayraktar, S. ve İncekara, B. (2017). Küresel iklim değişikliğinin etkileri ve bu etkileri önlemeye yönelik uluslararası girişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 201-212.
- Şen, O. (2014). Klasik realizmin güvenliğe bakışı ve kökleri. E. Çıtak, O. Şen (Der.), *Uluslararası güvenlik teorik değerlendirmeler içinde* (ss. 23-32). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

- Şıvgın, B. ve Afacan, S. (2020). İklim krizi ile küresel ve bireysel mücadeleye yönelik bir çalışma: Greta Thunberg örneği. *DSJOURNAL*, 1(2), 141-158.
- Tarhan, K. (2018). Küresel çevre sorunlarının politikleşmesi ve uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında analiz. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 2(1), 152-170.
- Tartıcı, A. (2020). Güvenlik sektörleri: Genişleyen güvenlik. O. Bingöl, A. B. Varlık (Ed.), *Güvenlik çalışmaları kuramsal yaklaşımlar (Cilt-1)* içinde (ss. 279-309). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Taşdemir, İ. ve Özdal, B. (2022). Amerika Birleşik Devletleri Başkanları'nın söylemlerinde öne çıkan kavramlar bağlamında çevre sorunları: Rol algıları ve çatışan rollerin analizi. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 36-56.
- Thielges, S., Unger, C. ve Mewes, C. (2022). Taking stock of Joe Biden's climate agenda: Governance approach and areas for transatlantic climate cooperation. *Current Developments in Carbon&Climate Law*, 16(1), 73-78.
- Topçu, F. H. (2018). Düşük karbon ekonomisine geçme(me): İklim değişikliği ve enerji politikaları bağlamında bir bakış. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2018 Özel Sayısı, 115-154.
- Türkeş, M. (2006). Küresel iklimin geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, (29), 99-107.
- Türkeş, M. (2008). İklim değişikliğiyle savaşım, Kyoto Protokolü ve Türkiye. *Mülkiye Dergisi*, 32(259), 101-131.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). *Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri*. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi seminer notları, Nisan, Ankara.

- Tüzer, M. (2021). İklim değişikliğinin bilimsel temelleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(3), 639-656.
- Uçar, K. G., Yalçın, G. M. ve Özdemir, G. (2019). İklim değişikliği inkârının sosyal baskınlık yönelimi ve ekolojik adil dünya inancı ile ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 739-764.
- Ullman, R. (1983). Redefining security. *International Security*, 8(1), 129-153.
- Ullan, M. Ö. (2014). Soğuk Savaş sonrası güvenlik yaklaşımları ve genişletilmiş güvenlik kavramları. H. Çomak, A. G. Kutlu (Ed.), *Uluslararası güvenlik kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 646-656). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Ulueren, M. (2003). Küresel ısınma Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 3.
- Urpelainen, J. ve Graaf, T. V. (2018). United States non-cooperation and the Paris Agreement. *Climate Policy*, 18(7), 839-851.
- Uyanık, S. (2018). ABD enerji ve iklim politikalarının kömür geleceğine etkisi: Birinci yılında Trump döneminin analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 37-50.
- Van de Ven, D. J., Westphal, M., González-Eguino, M., Gambhir, A., Peters, G., Sognaes, I., McJeon, H., Hultman, N., Kennedy, K., Cyrs, T. ve Clarke, L. (2021). The impact of U.S re-engagement in climate on the Paris targets. *Earth's Future*, 9(9), 1-7.
- Varlık, A. B. (2012). Ulusal güvenlik. Ü. Özdağ (Ed.), *21'inci yüzyılda prens: Devlet ve siyaset yönetimi* içinde (ss. 613-648). Ankara: Kripto Yayınları.

Vural, Ç. (2018a). Çevresel güvenliğin gelişimi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6(1), 20-38.

Vural, Ç. (2018b). Küresel iklim değişikliği ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 57-85.

Wade, K. ve Jenings, M. The impact of climate change on the global economy. *Schroders*, 1-12.

Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. London: Cornell University Press.

Waltz, K. N. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal of International Affairs*, 44(1), 21-37.

Ward, B. ve Bowen, A. (2020). An analysis of the Trump administration's economic and policy arguments for withdrawal of the United States from the Paris Agreement on climate change. *Policy Report*, 1-34.

Wolfers, A. (1952). National security as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

Workman, A., Blashki, G., Bowen, K. J., Karoly, D. J. ve Wiseman, J. (2020). Political leadership on climate change: The role of health in Obama-era US climate policies. *Environmental Research Letters*, 15(10), 2-9.

Yıldırım, E. (2020). Uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında güvenlik kavramı. *Turkish Studies- Economics, Finance, Politics*, 15(3), 1697-1714.

Yıldız, D. (2014). *Su güvenliği 2050*. İstanbul: Truva Yayınları.

Yılmaz, S. (2007). Güçsüz güç. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 67-103.

- Yılmaz, V. ve Kaypak, Ş. (2019). Security understanding of a new dimension in the globalization process and environmental effects. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 855-868.
- Yorulmaz, M. (2014). “Değişen” uluslararası güvenlik algılamaları bağlamında Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde “değişmeyen” güvenlik paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.
- Yurddaş, A. (2002). İklim değişikliğiyle mücadelede bir araç olarak yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği. A. Bektaş (Ed.), *Küresel iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik etkileri* içinde (ss. 173-215). Ankara: TASAV Yayınları.
- Zhang, H., Dai, H., Lai, H. ve Wang, W. (2017b). U.S. withdrawal from the Paris Agreement: Reasons, impacts and China’s response. *Advances in Climate Change Research*, 8(4), 220-225.
- Zhang, Y., Chao, Q., Zheng, Q. ve Huang, L. (2017a). The withdrawal of the U.S from the Paris Agreement and its impact on global climate change governance. *Advances in Climate Change Research* 8(4), 213-219.
- Ziya, O. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25(99), 229-240.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Anderson, J. W. (1997). Climate change, Clinton and Kyoto. <https://media.rff.org/documents/RFF-RPT-climchng.pdf> adresinden 10.05.2023 tarihinde erişildi.
- Anderson, J. W. (1998). The Kyoto protocol on climate change. <https://media.rff.org/documents/RFF-RPT-kyotoprot.pdf> adresinden 10.05.2023 tarihinde erişildi.

BM. (1945). United Nations Charter. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> adresinden 05.05.2023 tarihinde erişildi.

BM. (1987). Our Common Future, from one earth to one world. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> adresinden 07.05.2023 tarihinde erişildi.

BM-Habitat. (2014). Planning for climate change: A strategic, values-based approach for urban planners. <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-managerfiles/Planning%20for%20Climate%20Change.pdf> adresinden 01.05.2023 tarihinde erişildi.

Brack, B. (2019). Forests and climate change, background analytical study, <https://www.un.org/esa/forests/wp-content/uploads/2019/03/UNFF14-BkgdStudy-SDG13-March2019.pdf> adresinden 01.05.2023 tarihinde erişildi.

Brown, O. ve Crawford, A. (2009). Battling the elements: The security threat of climate change. International Institute for Sustainable Development Commentary, 1-2. [https://www.iisd.org/system/files/publications/COP15 Commentary Battling the Elements Oli Alec.pdf?q=sites/default/files/publications/COP15 Commentary Battling the Elements Oli Alec.pdf](https://www.iisd.org/system/files/publications/COP15%20Commentary%20Battling%20the%20Elements%20Oli%20Alec.pdf) adresinden 01.03.2023 tarihinde erişildi.

Campbell, K. M., Gullledge, J., McNeill, JR., Podesta, J., Ogden, P., Leon, F., Woolsey, R. J., Lennon, A., Smith, J., Weitz, R. ve Mix, D. (2007). The age of consequences: The foreign policy and national security implications of global climate change. <https://www.lpl.arizona.edu/sites/default/files/resources/globalwarming/societal-consequences.pdf> adresinden 22.01.2023 tarihinde erişildi.

Center for Naval Analyses Corporation. (2007). National security and the threat of climate change. <https://www.cna.org/reports/2007/national-security-and-the-threat-of-climate-change> adresinden 22.01.2023 tarihinde erişildi.

Craig, R. K. (2022). Climate adaptation law and policy in the United States.

<https://www.frontiersin.org/journals/marine-science/articles/10.3389/fmars.2022.1059734/pdf?isPublishedV2=false>

adresinden 22.01.2023 tarihinde erişildi.

EPA. (2023). Climate change indicators in the United States.

[www.epa.gov/sites/default/files/2016-](http://www.epa.gov/sites/default/files/2016-08/documents/climate_indicators_2016.pdf)

[08/documents/climate_indicators_2016.pdf](http://www.epa.gov/sites/default/files/2016-08/documents/climate_indicators_2016.pdf) adresinden 04.05.2023 tarihinde

erişildi.

EPA. Climate change indicators: Health and society. [https://www.epa.gov/climate-](https://www.epa.gov/climate-indicators/health-society)

[indicators/health-society](https://www.epa.gov/climate-indicators/health-society) adresinden 01.05.2023 tarihinde erişildi.

European Environment Agency. (2019). Toprak, arazi ve iklim değişikliği.

[https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2019/makaleler/toprak-arazi-](https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2019/makaleler/toprak-arazi-ve-iklim-degisikligi)

[ve-iklim-degisikligi](https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2019/makaleler/toprak-arazi-ve-iklim-degisikligi) adresinden 14.01.2024 tarihinde erişildi.

German Advisory Council on Global Change. (WBGU). (2007). World in transition—

climate change as a security risk.

[https://www.wbgu.de/fileadmin/user_upload/wbgu/publikationen/hauptgutac-](https://www.wbgu.de/fileadmin/user_upload/wbgu/publikationen/hauptgutachten/hg2007/pdf/wbgu_jg2007_kurz_engl.pdf)

[hten/hg2007/pdf/wbgu_jg2007_kurz_engl.pdf](https://www.wbgu.de/fileadmin/user_upload/wbgu/publikationen/hauptgutachten/hg2007/pdf/wbgu_jg2007_kurz_engl.pdf) adresinden 07.12.2023

tarihinde erişildi.

Hale, T. ve Hultman, N. (2020). “All in” climate diplomacy how a Biden-Harris

administration can leverage city, state, business and community climate

action. [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/11/All-in-](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/11/All-in-climate-diplomacy_final.pdf)

[climate-diplomacy_final.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/11/All-in-climate-diplomacy_final.pdf) adresinden 20.03.2023 tarihinde erişildi.

Holmes, J. (2008). Opening remarks by sir John Holmes, under-secretary general for

humanitarian affairs and emergency relief coordinator at the DIHAD 2008

Conference,

<https://www.ipinst.org/wp->

content/uploads/2010/07/pdfs_holmes_remarks_july20_ipievent.pdf
adresinden 27.06.2023 tarihinde erişildi.

Horvli, M. (2020). *China's role in climate governance: An aspiring climate leader? a case study of china's potential for global climate leadership*. (Master's Thesis in Political Science).
https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/84529/1/Master-thesis_Horvli.pdf adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.

Infoe, J. (2015). Republican senate environment chief uses snowball as prop in climate rant. <https://www.theguardian.com/us-news/2015/feb/26/senate-james-inhofe-snowball-climate-change> adresinden 27.04.2023 tarihinde erişildi.

International Food Policy Research Institute (IFPRI). (2009). Impact and agriculture and costs of adaptation.
<https://ebrary.ifpri.org/digital/api/collection/p15738coll2/id/130648/download> adresinden 21.12.2023 tarihinde erişildi.

IOM. (2014). IOM perspectives on migration, environment and climate change.
https://environmentalmigration.iom.int/sites/g/files/tmzbd1411/files/documents/meccinfosheet_climatechangeactivities.pdf adresinden 04.09.2023 tarihinde erişildi.

IPCC. (2002). Global Climate change and biodiversity.
<https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/climate-changes-biodiversity-en.pdf> adresinden 02.01.2024 tarihinde erişildi.

IPCC. (2007). Climate change 2007 synthesis report.
https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4_syr_full_report.pdf adresinden 07.12.2023 tarihinde erişildi.

IPCC. (2014). Climate change synthesis report summery for policymakers. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf adresinden 22.08.2023 tarihinde erişildi.

İklim Haber. (2020). İklim değişikliği performans endeksi: Hiçbir ülke yeterince iyi değil, Türkiye'nin notu zayıf. <https://www.iklimhaber.org/iklim-degisikligi-performans-endeksi-hicbir-ulke-yeterince-iyi-degil-turkiyenin-notu-zayif/> adresinden 05.04.2024 tarihinde erişildi.

İlkılıç, Z. A. (2022). *Küresel iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin uluslararası belgelerde güvenlik kavramının incelenmesi*. (Doktora Tezi). Yök tez kataloğu veri tabanından erişildi.

Kyoto Protokolü. (1997). https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf adresinden 27.03.2023 tarihinde erişildi.

Paris Antlaşması. (2015). <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf> adresinden 27.03.2023 tarihinde erişildi.

Simpson M. C., Gossling, S., Scott, D., Hall, M. ve Gladin, E. (2008). Climate change adaptation and mitigation in the tourism sector: Frameworks, Tools and Practices, https://adaptecca.es/sites/default/files/documentos/2010_climate_change_adaptation_mitigation.pdf adresinden 17.02.2023 tarihinde erişildi.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). İklim Değişikliği ve Tarım. www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/İklim%20Değişikliği%20ve%20Tarım.pdf adresinden 21.12.2023 tarihinde erişildi.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2023). İklim değişikliği ekseninde güvenlik. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/iklim-degisikligi-ekseninde-guvenlik> adresinden 31.05.2024 tarihinde erişildi.

The White House. (2013). The president's climate action plan. <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/image/president27climateactionplan.pdf> adresinden 06.03.2024 tarihinde erişildi.

The White House. (2015). National security implications of a changing climate. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/National_Security_Implications_of_Changing_Climate_Final_051915.pdf adresinden 22.01.2023 tarihinde erişildi.

UN, What is climate change?. <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/fastfacts-what-is-climate-change.pdf> adresinden 04.12.2023 tarihinde erişildi.

UNDP. (1994). Human Development Report. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostatspdf.pdf> adresinden 04.09.2023 tarihinde erişildi.

UNDP. (2020). Climate security a typology and analysis of climate-related security risks in the first round nationally determined contributions. <https://www.undp.org/publications/typology-and-analysis-climate-related-security-risks-first-round-nationally-determined-contributions> adresinden 17.01.2024 tarihinde erişildi.

UNEP. (1985). Environmental refugees. <https://digitallibrary.un.org/record/1212> adresinden 25.05.2023 tarihinde erişildi.

UNEP. (2019). The production gap report. https://productiongap.org/wp-content/uploads/2019/11/Production-Gap-Report_2019.pdf adresinden 29.04.2023 tarihinde erişildi.

UNEP. (2021). The production gap report. <https://productiongap.org/2021report/#2021downloads> adresinden 29.04.2023 tarihinde erişildi.

UNFCCC. (1992). United Nations Framework Convention On Climate Change. https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde erişildi.

United States Agency International Development (USAID). (2022). Climate change impacts in human health and the health sector. https://www.usaid.gov/sites/default/files/202205/Climate_Change_Impacts_on_Human_Health_and_the_Health_Sector_508_Tagged_Mar_2022.pdf adresinden 02.05.2024 tarihinde erişildi.

USA Department of Defense. (2010). Quadrennial defense review report. [https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/QDR as of_29JAN10_1600.pdf](https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/QDR_as_of_29JAN10_1600.pdf) adresinden 10.01.2024 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1990). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1990.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1993). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1993.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1994). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1994.pdf> adresinden 06.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1996). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1996.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1997). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1997.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1998). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1998.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2000). 12.03.2023 tarihinde <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2000.pdf> adresinden erişildi.

USA National Security Strategy. (2001). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2001.pdf> adresinden 14.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2002). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2002.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2006). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2006.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2010). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2010.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2015). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2015.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2017). <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2017.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2021). https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2021/03/2021_Interim.pdf adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2022). <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.

World Wide Fund for Nature. (WWF). (2021). İklim değişikliği performans endeksi 2022 yayımlandı. <https://www.wwf.org.tr/?11440/klim-Degisikligi->

[Performans-Endeksi-2022-yayimlandi](#) adresinden 05.04.2024 tarihinde erişildi.

